

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XVI. évfolyam

2009. 2. szám

E számunk szerzői

Arany Krisztina (MOL, levéltáros, CEU, PhD-hallgató),
Korpás Zoltán (történész),
Tózsza-Rigó Attila (ME BTK, Történeti Intézet, tanársegéd)

CEU = Central European University
ME BTK= Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
MOL = Magyar Országos Levéltár

*

Lapunkat támogatták:
Budapest Főváros Levéltára

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégium

*

A címlapon

I. Ferdinánd. „Ólom-relief a nürnbergi múzeumban.”
In: *Szalay József: A magyar nemzet története. 3. köt.*
Bp., é. n. [1896] 3. p.

*

Felelős kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány
Szedte és nyomta Budapest Főváros Levéltára Nyomdája
Felelős vezető: Pesti Márta
ISSN 1217-8020

F O N S

(Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

XVI. évfolyam

2009. 2. szám

Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)

Lapinformációk

Alapítás: A folyóiratot 1993-ban alapította a Levéltáros Hallgatók Egyesülete és a Szentpétery Imre Tudományos Diákkör (Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék).

Első évfolyam: 1994

Megjelenés: Évente négy alkalommal (összesen 30 ív).

Publikációs kör: A történelem segédtudományai, forrásfeldolgozások, forrásközlések, illetve ezekben a témákban módszertani kérdések, könyvismertetések, műhelybeszámolók.

Cél: A történeti segédtudományok, a Magyarország történetére vonatkozó források feldolgozása, ismertetése és népszerűsítése a széles olvasóközönség számára, valamint a szakterület kutatói részére.

Kiadó: Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. Az Alapítvány Kuratóriumának elnöke: OBORNI TERÉZ, titkára: POLONKAI ÉVA.

Szerkesztőség: KENYERES ISTVÁN főszerkesztő. DRESKA GÁBOR, OROSS ANDRÁS, SARUSI KISS BÉLA, SIPOS ANDRÁS szerkesztők, SZALAINÉ POLONKAI ÉVA szerkesztőségi titkár.

Székhely: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Történelem Segédtudományai Tanszék.

Postacím: Fons Szerkesztőség, 1139 Budapest, Teve utca 3–5.

E-mail: kenyeresi@bparchiv.hu, dreska@vipmail.hu

siposa@bparchiv.hu, sarusikb@bparchiv.hu

oross.andras@mol.gov.hu, polonkai@bparchiv.hu

Recenziók: A publikációs körbe tartozó kiadványok recenziós példányait a szerkesztőség címén várjuk (ismertetési kötelezettség nélkül).

Kéziratok: A folyóirat számára készített kéziratokat e-mailen a Windows valamely változatában kérjük benyújtani. A kéziratok formai követelményeit a hátsó borítón, a jegyzetelés szabályait a Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. oldalain foglaltuk össze, kérjük szerzőinket, hogy az ott leírtakat alkalmazzák.

A megjelent cikkek tartalmáért a szerzők felelnek, címük a szerkesztőségben. A Fons másodközlésre nem vállalkozik. Újrakiadás csak a szerkesztőség engedélyével történhet. Kéziratokat és lemezeket nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

Különlenyomat: A szerzők 20 különlenyomatot kapnak.

Korábbi számok: Korlátozott számban beszerezhetők a terjesztő címén.

Terjeszti: Budapest Főváros Levéltára, 1139 Budapest, Teve utca 3–5. tel.: 298-7517

ARANY KRISZTINA

APÁK, FIÚK, FIVÉREK, ÜZLETI PARTNEREK

A XV. század első felében Magyarországon dolgozó firenzei családok együttműködésének formái

Az utóbbi évtizedek kutatásai meglepően sok és értékes adatot tártak fel a középkori firenzei–magyar gazdasági kapcsolatok témájában.¹ Világossá vált mind az adatok mennyisége, mind pedig sokrétűsége kapcsán, hogy, bár általánosságban véve a távolsági kereskedelem a gazdaságtörténet igen kis szelete, ugyanakkor feltehetően a legjobban dokumentált része is, melynek fényében a közép-kelet-európai régió gazdasági szerepéről alkotott általános kép jelentősen árnyalható. Jelen tanulmány a kereskedelmi kapcsolatok kevésbé ismert gazdaság- és társadalomtörténeti vetületére koncentrálva szeretne további adalékkal szolgálni a témakörben. Az elemzés tárgyát a szűkebb és tágabb rokonságnak a Magyarországon dolgozó firenzei üzletemberek tevékenységében betöltött szerepe képezi. A kérdés felvetése annál is inkább indokoltabbnak tűnik, mert lehetőséget nyújt arra, hogy az egyén (a kereskedő személye) helyett egy nagyobb társadalmi és gazdasági egység tevékenységét emeljük a figyelem középpontjába. Korábban a heterogén forrásokból származó, töredékes adatok sok esetben esetlegesen felbukkanó egyes firenzei üzletemberek képét sugallták, és tevékenységüket, lehetőségeiket elsősorban a magyarországi hatalmi viszonyok, egy-egy történelmi személyiséghez fűződő kapcsolataik függvényében igyekeztek meghatározni. Ezek valóban jelentős tényezők, de az érem másik oldala, firenzei társadalmi, gazdasági háttérük a homályban maradt, pedig joggal feltételezhető, hogy döntéseiket, üzleti tevékenységüket ez is jelentősen befolyásolta.

A firenzei üzletemberek jelenléte Magyarországon Luxemburgi Zsigmond uralkodása alatt (1387–1437) jelentősnek tekinthető.² A kutatás abban a szerencsés helyzetben van, hogy a korszak általános forráslehetőségeihez képest tevékenységük a firenzei és magyarországi források tükrében viszonylag jól dokumentáltak

---

1 *Teke*, 1995/a.; *Teke*, 1995/b.; *Draskóczy*, 1994.; újabban *Arany*, 2008.; *Arany*, 2007.

2 *Kubinyi*, 1973. 49. p.

mondható.³ Magyarországi működésük sokrétű, a központi pénzügyi igazgatásban betöltött kulcspozíciójuk, az uralkodó számára végzett diplomáciai szolgálataik mellett kereskedelmi és hitelezőtevékenységük is jelentős volt.

A vizsgálat tárgyát a Panciatici, Buondelmonti, Corsini, Melanesi (esetenként „Milanesi” alakban), a Lamberteschi, az Attavante (egyes forrásokban „Ottavanti”), a Noffri és Manini (esetenként „Mannini”) családok képezik. Az első hat család kiválasztását elsősorban az indokolja, hogy Firenzéből több családtag vett részt a magyarországi ügyletekben akár személyesen, akár befektetőként. Nem elhanyagolható tényező az sem, hogy mind magyarországi tevékenységük, mind firenzei háttérük és rokonságuk jól dokumentált. A Noffrik és Maninik esetében elsősorban a magyarországi tevékenységükkel kapcsolatban fennmaradt okleveles anyag, letelepedésük és a magyar nemességbe történő beolvadásuk indokolja a választást. Végül, de nem utolsósorban a fent felsorolt családok vagyoni szempontból az 1420-as évek firenzei társadalmának keresztmetszetét adják. A Panciatici fivérek Firenze 4. és 5. legvagyonosabb polgárai az 1427. évi Catasto alapján, tehát látszólag a bankár-kereskedő elit felső rétegének képviselői az 1420-as évek elején. A Melanesik és a Lamberteschi klán egyes családjai a közép-magas vagyoni háttérrel rendelkezők közé tartoztak ekkoriban. Ezzel együtt, a kereskedő családok közé tartozó Lamberteschi és Manini családok vagyoni helyzete hanyatlott ebben az időszakban. A Buondelmonti és Corsini családok előkelő társadalmi ranggal rendelkeztek ugyan, de az ő anyagi helyzetük is meggyengült ekkoriban. A rangsor alsó végére az Attavanti család sorolható, akiket egyenesen „*miserabile*”-ként, azaz adóztatható vagyonnal nem rendelkezőként tüntettek fel maguk a firenzei adóhivatalnokok is.

A fent felsorolt családok magyarországi tevékenységét a szűkebb értelemben vett firenzei családokra, illetve tágabb értelemben az általuk alkotott klánokra vonatkozó főbb gazdaság- és társadalomtörténeti jellemzők helyezhetik tágabb kontextusba.⁴ Ezért nem érdektelen a firenzei családok és rokonságok gazdaság- és

---

3 Jelen tanulmány forrásbázisát elsősorban az 1427. évi firenzei Catasto adóbevallásai és a firenzei Signoria diplomáciai levelezésének anyaga alkotja: ASF Catasto. A Catasto-ról részletesen lásd: *Herlihy–Klapisch*, 1988. A Catasto mutatói elérhetőek az alábbi honlapon: Online Catasto of 1427, www.stg.brown.edu/projects/catasto/overview.); A XV. századi firenzei adózási rendszerről lásd *Molho*, 1971.; *Conti*, 1984. A diplomáciai anyag: ASF Fondo Signori, Carteggio Dieci di Balìa, Otto di Pratica, Dieci di Balìa, Missive, Legazione e commissarie; ASF Signori, Carteggio Missive e Responsive – I. cancelleria.

4 A rokonságról és klánról általánosságban lásd: *Goody*, 1983. 222–239. p.; *Herlihy*, 1995/a. Toszkánára vonatkozóan lásd: *Herlihy–Klapisch*, 1988. 18. fejezet: Parenti e affini, 709–746. p.; *Herlihy*, 1995/d.; *Kirschner*, 2004. 82–84. p.; *Avray d’*, 2002. 188–217. p.; *Lansing*, 1991.; *Najemy*, 2006. *Chapter* 8. Family and State in the Age of the Consensus. 219–249. p.

társadalomtörténetére vonatkozó nemzetközi szakirodalom eredményeinek rövid ismertetése.

Peter Spufford egy előadásában Firenzét „*kibocsátó*” városként jellemezte, amely nemcsak befogadott idegen üzletembereket, de maga is jelen volt a regionális központokban kereskedő-bankárai révén. Spufford ezt a vezető gazdasági szerep megőrzésének fontos kritériumaként értékelte, amely – mint hangsúlyozta – ellensúlyozta a pénzügyi, kereskedelmi viszonyok változásainak esetleges negatív hatásait.⁵ Ezeknek a távolsági kereskedelemben érdekelt firenzei kereskedőtársaságoknak a sikere azonban jelentős mértékben az egyéni képességeken, ismereteiken, rugalmasságon és kezdeményezőképeségen alapult. Ezért a kereskedő családok minden szóba jöhető eszközzel támogatták és fejlesztették ezeket a tulajdonságokat a fiúgyermeknél. Jogi helyzetük rendezésén túl a családfelelősségi kötelességeihez mérten igyekezett tőkét biztosítani számukra, arra ösztönözve őket, hogy saját vállalkozásba kezdjenek. Ezen felül a megfelelő gyakornoki hely és az első megbízások megszerzése érdekében a család firenzei és nemzetközi kapcsolatrendszere is a fiatal generáció rendelkezésére állt.⁶ Mindez a kereskedőcsalád alapvető érdekét szolgálta, hiszen anyagi biztonsága a következő generáció üzleti tevékenységének függvényében változott, esetenként gyorsan és látványosan hanyatlott.⁷ Ennek egyik fő oka abban keresendő, hogy a kereskedőcsaládok szükségszerűen vagyonuk jelentős hányadát kereskedelmi ügyletekbe és közkölcsonókba fektette be, és nem földbirtokokba. Az ingatlanok a családi és rokonsági vagyonszerkezeten belül tapasztalható túlsúlya azoknak a nemesi eredetű családoknak az esetében volt elsősorban jellemző, amelyek, bár már beköltöztek a városba és többkevesebb sikerrel részt vettek az üzleti életben is, feltehetőleg mind nemesi származásuk hagyományait követve, mind anyagi biztonságukra figyelemmel a birtok vásárlását tekintették elsődleges célnak befektetéseik során.

A firenzei városi elitet alkotó rokonság, az úgynevezett „*casa*” illetve „*consorteria*” mindazokat magában foglalta, akik ugyanazon családnevet viselték.⁸ Az apai ágú klán, mint kollektív csoport, többféle forrásban tetten érhető a XIII. századtól

5 Spufford, Peter: From Venice to London. The Decline of Financial Centres in Europe. Az előadás a Közép-európai Egyetemen, Budapest, 2007. november 8.-án hangzott el.

6 Kuehn, 1982.

7 Herlihy, 1995/b. 212–213. p.

8 Herlihy, 1987. 116. p.; Klapisch, 1991. 208. p. Állandósult alakú családnevekről ebben a korszakban nem lehet még beszélni, a családnev használata sem volt általános még az egyébként nagyon fejlett firenzei városi társadalom körében sem. A Catasto adatai szerint a Firenze városi lakosság mintegy 36%-a, a Firenze uralma alatt álló más városok lakosságának 20%-a, a vidéki lakosság 9%-a használt csak családnevet a keresztnév és az apát jelölő patronimikum

kezdve: a jogszolgáltatással kapcsolatos iratokban, az írásba foglalt egyezségektől kezdve a jogi felelősséget kodifikáló törvényszövegeken, valamint a közjegyzői és pénzügyigazgatási forrásokon át egészen az adóbevallásokig. Az apaági rokonság szolidaritása és integritása egyértelműen kifejezésre jut a korabeli „*ricordanze*” könyvekben is, ahol a bevezető oldalakat a közös ősök és a leszármazás ismertetésének szentelték sok esetben. Ezt követően kronologikus rendben rögzítették az üzleti ügyek és a háztartás ügyeit. Ezek a bejegyzések jól tükrözik a klán, mint politikai és gazdasági egység szerepét.⁹

A klán közösen viselt felelőssége a szenzitív, jelentős városi tisztségek (pl. a Monte Comune, azaz Firenze állam köztartozását kezelő alap tisztviselői stb.) választhatóságát szabályozó, a nepotizmust tiltó statútumokban is megfigyelhető. Ezek a törvények az apaági rokonságot politikai és gazdasági érdekcsoportként kezelik.¹⁰ Gazdasági szempontból kiemelendő az 1425-ben hozott adótörvény, amely törvénybe foglalta az apajogú klán kollektív felelősségét tagjainak határidőre történő adófizetését illetően. Ugyanakkor az adócsalók ingatlan vagyónának Firenzében történő elkobzása esetén kimondta a klán elővásárlási jogát az adott ingatlanra.¹¹ A normatív források által sugallt egységen belül, illetve azon túl — mint azt a szakirodalom is hangsúlyozza — a firenzei rokonságok tagjaikat határozottan a független tevékenység elindítására ösztönözték.¹² Közös kereskedelmi–pénzügyi tevékenység, társaság-alapítás esetén is ügyeltek arra, hogy világosan elkülönítsék és írásba foglalják a résztvevő rokonok tőkehányadát és nyereségarányát.

Természetesen az anyai, illetve a házasság útján szerzett („*parentado*”) rokonsági viszonyaikat is számon tartották.¹³ A tiszteletreméltó házasságok jelentőségéről írt Giovanni di Pagolo Morelli „*ricordanze*” kötetében.¹⁴ Az atyafiak („*parenti*”) döntőbíróként is működhettek családi és rokonsági vitás ügyek, adósságok, elmaradt

---

mellett. A családnév a közös őstől való leszármazás jelentősége, a családnál nagyobb egység, a szélesebb értelemben vett rokonsághoz tartozás tudata és tudatos vállalásaként értelmezhető. *Herlihy–Klapisch*, 1988. 730.p. A firenzei vezető városi rétegek névadási szokásairól, valamint a családi nevek használata és a család gazdasági és társadalmi státusza között lévő kapcsolat vonatkozásában lásd még *Herlihy–Klapisch*, 1988. 727–736. p.; *Molho*, 1994. 99. p.; *Molho*, 2000.; újabban *Najemy*, 2006. 179. p.

9 *Pitti*, 1986.

10 *Molho*, 1971. 63–73., 121–122. p.

11 *Molho*, 1971. 105. p.

12 Lásd újabban *Najemy*, 2006. 10. p.

13 A házasság által szerzett atyafiságról és az anyai ági rokonságról lásd *Molho*, 1994.

14 *Morelli*, 1986. 168. p.

hozomány kifizetés, illetve örökösödési kérdések, vagyon megosztás stb. esetén.¹⁵ Egyes kutatók szerint az anyai ági rokonság növekvő szerepe részben annak tudható be, hogy a Firenzében általános házassági minta értelmében gyakori volt a viszonylag nagy korkülönbőség a házastársak között, akik gyakran egymást követő generációkhoz tartoztak.¹⁶ Ezt a folyamatot tükrözi az anyai ágú rokonság megjelenése a városi törvényekben a XV. század közepétől fogva: a kollektív felelősséget viselő rokonságot kiterjesztették negyedízigen az anyai rokonsággal.¹⁷ A jogi értelemben vett rokonság köre tehát bővült a XV. században, amikor, Giovanni Rucellai Zibaldone-ját idézve, a vezető társadalmi réteg tagjait házassági kapcsolatok kötötték össze.¹⁸

Tanulmányomban elsősorban a firenzei „adózási” háztartásra vonatkozó forrásokat vizsgálom a XV. század első felében Magyarországon dolgozó firenzei üzletemberek szűkebb és tágabb értelemben vett rokonságának rekonstrukciója céljából.¹⁹ Ennek értelmében az egyező családi névvel rendelkező családfők bevallásai kerültek kiválasztásra, tehát a vizsgálat elsősorban egyes üzletemberek apai ágú rokonságára terjed ki. Az alábbiakban, elsősorban a firenzei rokonság és a Magyarországon dolgozó rokonok száma, együttműködésének és szolidaritásának formái kerülnek elemzésre, különös tekintettel az üzleti tevékenységben történő részvételle. A közös háztartás és jövedelmek kapcsán a Firenzében általános minták és a magyar királyság területén rövidebb-hosszabb időre letelepedő családokra vonatkozó adatok összevetése a cél. A korábbi generációk tevékenységének és kapcsolatrendszerének, valamint a Firenzébe visszatérő üzletemberek és utódaik pályájának kutatása pedig adalékkal szolgálhat a magyarországi választásaik lehetséges motivációira.

A vizsgálatra kiválasztott családok kis száma természetesen felvetheti a túlzott általánosítás veszélyét, ugyanakkor kevés család és rokonság dokumentáltsága tesz lehetővé ilyen jellegű összehasonlító elemzést. Ennek értelmében, bár az eredményeket kellő óvatossággal kell kezelni, mégis bepillantást nyújthatunk a Magyarországon dolgozó firenzeiek gazdasági és társadalmi hátterébe.

---

15 *Klapisch*, 1987. 68–86. p.; döntőbíráskodással és joggal kapcsolatban lásd: *Kuehn*, 1991. 19–75. p.

16 *Klapisch*, 1987. 86. p.

17 *Klapisch*, 1991. 213. p.

18 *Rucellai, Giovanni*: Zibaldone Quaresimale. Idézi: *Molho*, 1994.

19 A háztartások és a vérrokonság kérdése z adózási források alapján természetesen nem kockázatmentes, lásd *Molho*, 1994. 203. p.; *Klapisch*, 1987. 25. p.

A vizsgált családok és rokonságok gazdasági helyzete

Mielőtt a javasolt kérdések vizsgálatára rátérnénk, nem érdektelen általános információval szolgálni a vizsgált firenzei klánok pénzügyi és társadalmi helyzetére vonatkozóan.

Az 1427. évi firenzei Catasto anyagait szemlélve az elemzett családok között vagyoni rangsorban a *Panciatichi*-k előkelő helyen szerepelnek. Pistoia város egyik legjelentősebb oligarcha családjának leszármazottai voltak, a család korábbi generációi is kereskedéssel foglalkoztak.²⁰ Giovanni és Gabriello di Bartolomeo Panciatichi a firenzei Catasto elrendelését megelőző évtizedekben költöztek Firenzébe. A nevükkel fémjelzett két háztartás Firenze teljes vagyonának 1,7%-át birtokolta 1427-ben.²¹ Giovanni di Bartolomeo és fiai Budán és Velencében alapítottak társaságot hosszú távra.²² Az apa — adóbevallása alapján — az ötödik leggazdagabb ember Firenzében a maga 52.820 firenzei forint adózás előtti vagyonával.²³ Az adóbevallásban szereplő üzleti eredményeiket igazolni látszanak a jelentős kölcsönök, amelyeket ugyanebben az időszakban nyújtottak az államadósságot kezelő „*ufficiali di banco*”-nak.²⁴ Ugyanakkor a valós anyagi helyzetüket feltehetőleg nem tükrözi a bevallás. A fennmaradt dokumentumok tanúsága szerint 1424-ben megpróbálták elhagyni Firenzét a rájuk kivetett magas adók miatt.²⁵ Pénzügyi problémáik jól példázák a Firenzében ekkoriban tapasztalt általános pénzügyi válságot. Számos, egyébként vagyonos kereskedő család szembesült a növekvő adók terhével és az ugyanakkor kialakuló készpénzhiánnyal. Ennek következtében arra kényszerültek, hogy vagy ingatlan vagyonuk egy részének értékesítése útján, vagy hitelek felvételével próbáljanak pénzhez jutni adótartozásuk rendezése érdekében. Mindez viszonylag gyorsan a család csődjéhez vezethetett.²⁶ A *Panciatichi*-k esetében a Magyarországon 1435-ig működő társaságuk tehát feltehetőleg az adófizetés elkerülését is szolgálta.

A *Lamberteschi* klán két generációja dolgozott Magyarországon. Az idősebb generációhoz tartozó családtagok a vagyonos firenzei polgárok közé számítottak. Bernardo di Lamberto Lamberteschi — aki befektetőként vett részt rokonai magyarországi tevékenységében — 1427-ben 43.327 firenzei aranyforintra rúgó adózás

---

20 *Herlihy*, 1967.

21 *Herlihy-Klapisch*, 1988. 343. p.

22 *Arany*, 2008. 288–289. p.

23 *Conti*, 1984. 345. p.; *Arany*, 2008. 287–288. p.

24 *Molho*, 1971. Appendix E, 217. p.

25 *Conti*, 1984. 345. p.

26 *Molho*, 1971. 98–99. p.

előtti vagyont vallott be.²⁷ Még 1430 és 1432 között csúcsosodó pénzügyi válság idején is mintegy 34.825 aranyforint értékben nyújtott kölcsönt társasága a firenzei kormányzatnak.²⁸ Rokona, Andrea di Tommaso Lamberteschi szintén ugyanebben az időben fektetett be Magyarországon fiai, Giovanni és Niccolo di Andrea révén. Az ő bevallott vagyona 1.584 aranyforintra rúgott, ezzel a közepes vagyonú családfők közé sorolható.²⁹ Az 1420-as évek válsága Andrea Lamberteschi pénzügyi helyzetét is megingatták. 1431-re üzleti partnerei bevallásai alapján elvesztette birtokai nagy részét.³⁰ Ezek túlnyomó hányadát a firenzei adóhivatali tisztviselők (ufficiali del Monte) az adóhátraléka törlesztése céljából értékesítették rokonának, Bernardo-nak, aki feltehetőleg a városi státúumok által biztosított elővásárlási jogával élt ez alkalommal. A fennmaradó birtokrészeket Giovanni fiának felesége, Albiera hozománya ellenértékeként kötötték le.³¹ A vagyoni skála alján szerepeltek ugyanakkor a Magyarországon dolgozó fiai, az egyébként Luxemburgi Zsigmond udvarában jelentős kiváltságokat kapott Giovanni és Niccolò, mivel apjuktól elkülönülten leadott bevallásuk szerint egyáltalán nem rendelkeztek adózás alá eső vagyonnal.³²

A harmadikként vizsgált *Melanesi* rokonságból a Budán társaságot alapító Tommaso és Simone di Piero szintén a közepesnél nagyobb vagyonnal rendelkező üzletemberek közé tartoztak.³³ A Firenze melletti Prato-ból származó nemesi család tagjai jelentős egyházi és városi tisztségeket láttak el szülővárosukban.³⁴ A fivérek apja, Piero di Filippo Melanesi Francesco di Marco Datini-nek, a korszak egyik legjelentősebb, és levéltára fennmaradása okán egyik legismertebb kereskedőjének az alkalmazottja, feltehetőleg közeli munkatársa és barátja volt a fennmaradt levelezésből ítélve.³⁵ Az 1427-es firenzei adóreform kapcsán Filippo di Filippo Melanesi és Magyarországon tartózkodó unokaöccsei, Piero di Filippo fiai közös adóbevallást

27 ASF Catasto, filza 27. fol. 199r–204v.

28 *Molho*, 1971. 180–181. p.

29 ASF Catasto, filza 27. fol. 84r–93v.

30 Cinello d'Ambruogio bevallása: ASF Catasto, filza 358. (1430. évi adóbevallás-kiegészítés). fol. 247r.

31 Monna Albiera 1438-ban már Francesco Quaratesi felesége volt, tehát a Magyarországon dolgozó Giovanni 1438 előtt meghalt. ASF Catasto, filza 486. (1438. évi adóbevallás-kiegészítés), fol. 53r.

32 ASF Catasto, filza 28. fol. 1039r–1039v.; *Teke*, 1995/b. 199. p.

33 *Herlihy–Klapisch*, 1988. 348–352. p.

34 *Fiumi*, 1968. 433–435. p.

35 Francesco di Marco Datini (1335 körül – 1410), Prato-i származású üzletember, a XIV. század második felében decentralizált, általános és specializált ipari, banki tevékenységi körű, egyéni vállalkozások, és esetenként fiókvállalatokkal rendelkező gazdasági társaságok rendszerét hozta

nyújtottak be 10.996 forint összvagyont feltüntetve. A levonások után a Catasto hivatalnokai 3.389 aranyforintban állapították meg adóköteles vagyonukat.³⁶ Nyereségük nagy részét a budai királyi udvarral bonyolított kereskedelmi és hitelezési tevékenységük eredményezte. Tommaso Zsigmond familiárisa volt, feltehetőleg az uralkodó közvetlen pénzügyi tanácsadói közé tartozott.³⁷ A Prato-ban maradt rokonok is részt vettek a fivérek magyarországi ügyleteiben.³⁸

A *Buondelmonti* család Firenze egyik régi nemesi klánjához tartozott, amely az eddig bemutatott kereskedőcsaládoktól számos ponton eltért. Nem folytattak jelentékeny kereskedelmi, üzleti tevékenységet, ehelyett a klán bevételeinek és vagyonának nagy része ingatlanvagyonukhoz és egyházi alapítások adminisztrációjából származó közösen élvezett bevételekhez köthető.³⁹ A rokonság legalább három tagja jelent meg Magyarországon 1387 és 1437 között.⁴⁰ Gherardo di Gherardo Buondelmonti kereskedőként dolgozott itt a XV. század első két évtizedében. Tevékenységére nincs részletes adat az 1427. évi adóbevallások között. A mindössze 439 forint adózott jövedelemmel rendelkező fia, a szintén Magyarországon dolgozó Giovanni di Gherardo a leírandó veszteségek között említette apja ügyleteit.⁴¹ A családi hagyományoknak megfelelően Gherardo és fia vagyonának nagy része földbirtokokban feküdt, 1650 aranyforint értékben.⁴² Rokona, Andrea di Lorenzo Buondelmonti követként legalább két esetben, 1396-ban és 1412-ben járt Magyarországon, először, mint a firenzei kormányzat küldötte, míg a második

---

létre, melynek révén a korabeli Európa számos kereskedelmi központjában volt jelen. A szinte érintetlenül fennmaradt levéltára, mely üzleti képviselleteivel folytatott levelezését, magánlevelezését, és társasági számadáskönyveit is tartalmazza, egyedülálló lehetőséget nyújt a késő középkori távolsági kereskedelem, pénzügyletek vizsgálatára. A Datini levéltár anyagára és Datini tevékenységére lásd: *Melis*, 1962.; *Origo*, 1986. A Datini levéltárban őrzött levelezés on-line kutatható: ASPo, Fondo Datini, <http://datini.archiviodistato.prato.it/www/query.html>.

36 ASF Catasto, filza 77. fol. 249r.

37 *Kintzinger*, 2000. 444. p.; MOL DF 270238. (1435. okt. 18.)

38 ASF Catasto, filza 175. fol. 272r.

39 *Bizzocchi*, 1982. 4. p. Az egyházi patronátus jogáról a középkori Toszskánában lásd: *Bizzocchi*, 1987.

40 *Arany*, 2007/b. 495–496. p.; *Polidori*, 1843. 179. p.

41 ASF Catasto, filza 38. fol. 327r–329r. „*E piu molte persone che mi domandano danari che dichono avere gli avere da gherardo mio padre e sono piu centinaia di fl quelli che devono avere ma perché io sono stato in ungheria non ne sono informato epero insino a pochi io tornai [kiemelés tőlem – A.K.] non o potuto fare chonto*” („És többen vannak, akik pénzt követelnek tőlem, azt állítják, apámtól. Gherardo-tól járna nekik sok száz forint, mivel én Magyarországon voltam, nem tudok róla és csupán rövid ideje tértem vissza, és nem tudtam még elszámolni.”)

42 ASF Catasto, filza 74. fol. 40r–40v.

esetben XXIII. János pápa legátusaként.⁴³ Andrea di Lorenzo vagyonát tekintve a klán gazdag családfői közé tartozott, a rokonsághoz tartozó családfők többségének adóköteles vagyona ekkoriban már 1000 aranyforint alatt volt, ami a klán vagyoni hanyatlására utal.⁴⁴ 1416-ban bekövetkezett halála után fiai vagyonmegosztás mellett döntöttek, ennek keretében, egyik fia, Giovanni di Andrea, a későbbi kalocsai érsek hányada kifizetésre került.⁴⁵

Az 1427. évi adóbevallásokból ítélve a szintén előkelő származású fiatal *Corsini* fivérek nagyon rossz anyagi háttérrel rendelkeztek, amikor nagykorúsították és felvették őket a Mercanzia tagjai közé, hogy immár teljes jogú gyakornokként az apjuk Budára küldje őket a Melanesi és Panciatichi társaságokhoz 1429-ben.⁴⁶ A *Corsini* bankház egyike volt azon firenzei bankoknak, amelyek 1425-ben csődbe mentek a firenzei államnak nyújtott kölcsöneik miatt.⁴⁷ Giovanni di Matteo *Corsini* Giovanni Panciatichi-hez hasonlóan elvesztette vagyonát nagy részét az 1420-as években.⁴⁸

A vagyoni skála alján helyezkedik el Filippo di Simone Capponi és az Attavanti család valamint rokonság. A nagy múltú *Capponi* családból származó Filippo di Simone már 1412-től Magyarországon dolgozott a Panciatichi-k rokonaként és budai képviselőjüként.⁴⁹ 1427-ben leadott adóbevallásában Capponi magát fizetett faktorként határozta meg.⁵⁰ Bevallása szerint nem rendelkezett semmilyen befektetéssel, ez részben Firenzéből való távollétével magyarázható. Catasto-ja egy elszegényedett üzletember képét sugallja, aki, feltehetőleg agglegény bátyjával közös háztartást tartott fenn. Ennek a jellemzésnek ugyanakkor némileg ellentmondanak a Magyarországon fennmaradt források. Viszonylag nehéz elképzelni,

43 ASF Signori, Dieci di Balìa, Missive, Legazioni e Commissarie 2. 17v. 1396. április 25.; ZsOkt. III. köt. No. 2139. 1412. május 15.

44 *Bizzocchi*, 1982. 16–17. p.

45 *Bizzocchi*, 1982. 21. p. Giovanni di Andrea Buondelmonti kalocsai érsekségére vonatkozóan lásd *Katona*, 2001. 228–232. p.

46 *Petrucchi*, 1965. 130–131. p.; *Herlihy–Klapisch*, 1988. 783. p.; A *Corsini* klánról lásd *Passerini*, 1858/b.; Az 1308-ban felállított kereskedelmi bíróság, a Mercanzia fennmaradt könyvei szintén gazdasági jellegűek. Náluk regisztrálták a kereskedelmi tevékenységet végző, nagykorúvá nyilvánított firenzei személyeket. Emellett a városban és külföldön tevékenykedő firenzei üzletemberek vitás ügyeinek vizsgálatát, kereskedelmi megbízásokat (*accomandite*) és vitás örökösödési ügyeket tartalmaznak, I. ASF Archivio della Mercanzia, lásd *Arany*, 2007/a. 961. p. 94. lj., *Arany*, 2008. 284. p.

47 *Molho*, 1971. 153. p.

48 ASF Catasto, filza 20. fól. 876r–882r.

49 ASF Signori, carteggi, missive- I. cancelleria 29. fol. 26r. 1412. augusztus 13. A Capponi családról lásd *Kent*, 1977.

50 ASF Catasto, filza 17. fól. 479v–481v.; *Arany*, 2008. 289. p.

hogy egy ilyen mértékben elszegényedett polgár beházasodhatott volna a hatalmas vagyonnal rendelkező Panciaticchi családba.⁵¹ Kapun Fülöp, ahogyan a magyarországi források említik, Zsigmondnak is jelentős hiteleket nyújtott, amiért viszonzásul kiváltságokat kapott. Feltehetőleg vagyoni helyzete az utóbbi adatok figyelembevételével jobb volt leadott bevallásában szereplő adatoknál.⁵²

A Firenze környéki Castelfiorentino-ból származó *Attavanti* család szintén a nagy múltú nemzetségek közé sorolható. Az apa, Domenico di Bartolo priori hivatalt töltött be Firenzében 1415-ben és 1422-ben, és más fontos városi hivatalokra is kisorsolták, de fennmaradt levelei már az 1300-as évek végén a család elszegényedéséről tanúskodnak.⁵³ 1427. évi bevallásuk alapján adózás alá eső bevételeik és vagyonuk nem volt, és ezt az adóhivatal tisztviselője is megerősítette, aki a bevallás hátlapjára a „miserabili” bejegyzést vezette rá.⁵⁴ Leonardo di Domenico Attavante és öccse, Cristofano bizonyosan Magyarországon tartózkodott 1427 és 1439 között. Először a Fronte-Carneseccchi cég alkalmazásában álltak Budán, Leonardo később zágrábi harmincadosként dolgozott Giovanni di Nofri megbízásából. Zágráb városában ingatlan vagyonnal rendelkezett és városi hivatalokat viselt.⁵⁵ 1439-ben minden vagyonát eladta és hazatért Firenzébe.⁵⁶

A Noffrik és Maninik esetében nem találtam egyértelműen beazonosítható adóbevallást.

Tekintetbe véve, hogy a *Manini* fivérek közül csupán ketten, Angello (Agnolo) és Pape (Iacopo) tartózkodtak Magyarországon az 1427-es Catasto idején, míg Francesco, Odoardo, Giovanni és Márk csupán az 1440-es évek elején tűnik fel a magyarországi okleveles anyagban, felmerül a lehetőség, hogy rokonok voltak ugyan, de esetleg nem testvérek.⁵⁷ Ezt a feltevést támasztja alá Antonio di Giovanni Mannini 1427. évi Catasto bevallása, melyben gyermekei között felsorolja 26 éves Giovanni, 24 éves Francesco és mindössze 9 éves Odoardo nevű fiát, aki ekkor még az életkor megjelölésének bizonytalanságát figyelembe véve sem dolgozhatott Ma-

---

51 *Passerini*, 1858/a. Tavola V, 76. p.

52 ZsOkt. VI/1910. (1418. máj. 14.); uo. VI/2369. (1418. szept. 24.)

53 A városi hivatalviselésre lásd az online *Tratte* anyagát: Online *Tratte*. A velencei levelezést lásd ASPo, Datini, 1116.289., n. 131951. Domenico di Bartolo Attavanti levele Giovanni di Bartolomeo di ser Giovanni-nak, Firenze, 1399. 09. 15. – Velence.; ASPo, Datini, 1116.289., n. 131950. Domenico di Bartolo Attavanti levele Giovanni di Bartolomeo di ser Giovanni-nak, Firenze, 1397. 09. 129. – Velence.

54 ASF Catasto, filza 45. 706r.; ASF Catasto, filza 42. fol. 313r–v.

55 *Tkalčić*, 1889. VI. 29. lásd még *Teke*, 1995/b. 206. p. és *Budak*, 1995. 691. p.

56 *Budak*, 1995. 691. p.

57 *Draskóczy*, 1994. 129–130. p.

gyarországon a királyi sókamarák tisztviselőjeként.⁵⁸ Ellenben a magyar okleveles anyagban már 1424-ben is feltűnik Angello és az 1427-ben először említett Pape, utóbbi az ekkor önmagát 31 évesnek valló Papi di Salvestro Mannini.⁵⁹ Angello és Márk nevű „fivérek” beazonosíthatatlanok a firenzei adóforrásokban.⁶⁰ Egyes genealógusok állítása szerint a Manini család egy ága korábban érkezett Magyarországra, eszerint megfordultak már a magyarországi Anjouk udvarában is, diplomáciai feladatokat láttak el Nagy Lajos király megbízásából Angliában.⁶¹ A Manini-k története egyébként a szerteágazó firenzei családok sorsát jól szemlélteti: a család egyik ága a XIV. század elején Velencében, egy másik pedig a Velence uralma alatt álló Friuli-ban telepedett le.⁶² Kétségtelen, hogy a Manini/Mannini cég, éppen Antonio di Giovanni és Salvestro di Giovanni vállalkozása a XIV. század végén Londonban jelentős banki és kereskedelmi tevékenységet folytatott, de az általam ismert források nem támasztják alá egy kifejezetten magyarországi–angliai ág létezését a XIV. század második felében. Odoardo és Francesco fennmaradt olasz nyelvű levelei ellenben arra utalnak, hogy olasz anyanyelvi környezetből származtak, tehát a Magyarországon tevékenykedő első generációnak tekinthetőek.⁶³

-
- 58 ASF Catasto, filza 34. 131r.; Arról az Antonio di Giovanni Mannini-ről van szó, aki 1412-ben, zárándokútja alkalmával találkozott a magyar Tari Lőrincsel Dublinban. A találkozásról levélben számolt be Corso di Giovanni Rustichi-nek. A levél kivonatos másolatban maradt fenn fivére, Salvestro di Giovanni Mannini és Alamanno Mannini (talán a magyarországi Pape apja) töredékes Ricordanze-iban, ami jelenleg a Biblioteca Nazionale Centrale-ban (Firenze) őriznek: Cod. Magliab. XXV. 595, c. 423. újabban lásd *Cardini*, 1997. 48. p.)
- 59 MOL DL 27154. (1424. jan. 7.); *Draskóczy*, 1994. 130. p.; Papi di Salvestro Mannini és anyjának, a firenzei rokonok által benyújtott bevallása ASF Catasto, filza 33. (1433. évi adóbevallás). 474r.; ASF, Catasto, filza 62. fól. 337r. „*Papi di Salvestro Manini che sta in Ungheria resta a dare fl 18.*”
- 60 MOL DL 14344. (1450. márc. 18.) Angello-t az oklevelekben általában Angello Mannini-ként említik, ugyanakkor Hunyadi hivatkozott pallosjog-adományozó oklevelében Angello-t Bardi Angelo-nak nevezi, ami lehet az Agnolo di Bardo latin formája is. Amennyiben a Bardo patronímiaként értelmezhető, akkor a távolabbi Manini rokonsághoz tartozhatott. Mindenestre az oklevélben szereplő Bardi név valószínűleg nem hozható összefüggésbe a firenzei Bardi nemzetséggel.
- 61 *D’Alia*, 1940. 36. p.
- 62 *Clarke*, 2002.; Az Udinei Állami Levéltár (Archivio di Stato di Udine, ASUD) őrzésében található családi levéltárak egyike az Udinében letelepedett Manini család XV–XVIII. századból fennmaradt iratanyagát tartalmazza, lásd http://www.archivi-sias.it/Scheda_Complezzo.asp?FiltroComplezzo=4623872 (Utolsó letöltés ideje: 2009.06.15.)
- 63 Olasz nyelvű levelezésüket lásd MOL DL 44503. (1448. márc. 27.), 44504. (1448. máj. 8.), 44535. (1448.); 44536 (1448. okt. 22.), 44537 (1448.), 45004 (1462. márc. 20.). A Manini,

A *Noffrik*, köztük is a magyarországi Noffri (Peleskei, 1430 után Bajmóczi) családot megalapító Noffri di Bardo nem azonosítható bevallóként a firenzei anyagokban.⁶⁴ Közvetetten is mindössze egy bejegyzés szerepel rá vonatkozóan egy másik, a magyarországi ügyletekbe befektető firenzei üzletember adóslistán, a régi adósok között.⁶⁵ Emellett Rinaldo di Maso degli Albizzi követjelentésében Filippo Scolari faktoraként szerepel.⁶⁶

Fiai feltehetőleg nem szándékoztak fenntartani firenzei állampolgárságukat, mert nem adták le bevallásaikat a firenzei adóhatóságnak. Zsigmond 1430-ban kelt adománylevele szerint magyar, feltehetőleg nemesi származású anyától származtak.⁶⁷ Ezért az elemzés a Noffri di Bardo által alapított magyar nemzetség tevékenységére korlátozódik. A család magyarországi életét három generáción keresztül dokumentáló magyarországi források indokolják elemzésre történt kiválasztásukat.

A firenzei rokonság részvétele a magyarországi üzletekben

Firenzében sok formája és módja létezett a rokonság közös üzleti tevékenységének. Több példa van megbízó és megbízott ügynöki, egyenrangú üzleti partneri kapcsolatra is a tágabb értelemben vett rokonság körében, mégsem ez volt az általános gyakorlat. Ezzel szemben a Magyarországon dolgozó firenzeiek között egyes családok és klánok több, esetenként egymást követő generációkhoz tartozó, közös ügyleteket bonyolító tagja is feltűnt ugyanabban az időszakban.

(később Szentpéterszegi, majd Kodori) család magyarországi tevékenységére lásd *Kádár–Tagányi–Réthy–Pokoly*, 1900–1905. I–VII. p.; *Jakó*, 1990. I./261., 340., 939., 1384., 1471., 1535., 1569–1570., 1597., 1686., 1136., 1151., 1178., 1223., 1312., 1597., 1732., 1764., 1776., 1841., 2083., 2167., 2181–2182., 2191., 2283–2284., 2372. Pape Manini kapcsán lásd *W. Kovács–Valentiny*, 2006. No. 437., 439.

64 A Noffrikra lásd *Ernyei–Szerémi*, 1912. 676–686. p. A firenzei levéltári anyagban is Noffri di Bardo formában szerepel a neve és semmilyen utalás sem szerepel a Bardi rokonsághoz való tartozásra, ezért, a korábbi vélekedésekkel szemben, valószínűleg nem volt rokoni kapcsolatban a neves firenzei nemzetséggel.

65 ASF Catasto, filza 61. fol. 871r–874r. „*Dinanzi a voi signori ufficiali del chatasto Giovanni di Michele del messer Parente e Nofri suo figliuolo.*” Uo. fol. 872v. „*più debitori rimasero nel 1414 achomune con Parente mio fratello i quali sono falliti: Nofri di Bardo ista a Buda fl 36 ...*”. Uo. fol. 873r. Magyarországi vonatkozásban szerepel még uo.: „*Pagholo del Berto [Charneseccchi] in Ungheria fl 80*”.

66 *Guasti*, 1869. 579. p.

67 *Ernyei–Szerémi*, 1912. 677. p.

Az itt dolgozó családok esetében két generáció tagjai dolgoztak együtt: apa és fia/i, nagybátya és unokaöccs/ei. Nagyrészt a fiatalabb generáció tagjai jelentek meg az ország területén az apjuk és más befektetők által a gondjukra bízott áruval, mint faktorok. Ezekben az esetekben is azonban követve a Firenzében bevett gyakorlatot, világosan meghatározták az ügylet résztvevőinek tulajdoni hányadát és nyereségarányát. Az adóbevallásokban is gondosan rögzítették a fenti részesedési arányokat, erre jó példa a Lamberteschi család. Az apa, Andrea di Tommaso és a klán egy másik tagja, Bernardo di Lamberto Andrea három fiát, Niccoloto-t, Piero-t és Giovannit küldte Magyarországra szövetekkel 1419 és 1429 közötti időszakban. Andrea di Tommaso Lamberteschi adóbevallásában a szakirodalom által is gyakran idézett bejegyzést tette 1427-ben, miszerint „kölcsonadott fiainak 5000 aranyforintot magyarországi kereskedés céljából, de ők letagadják tartozásukat, fellázadtak ellene, nem adják meg a tiszteletet, és semmi segítséget nem várhat tőlük”.⁶⁸ Az amúgy nehéz anyagi helyzetben levő, adósságai miatt börtönt kockázató apa üzleti kapcsolatban állt más magyarországi firenzeiekkel is, adósaik közt említi a Melanesik budai társaságát 200 aranyforint tartozással selyemszövetekért, míg a váradi püspököt 401 aranyforint tartozással, amelyet örököseinek követelnek.⁶⁹ Emellett társasága volt Velencében is, feltehetőleg szintén Bernardo di Lamberto-val közreműködve, tehát a fiai egy jónak mondható kapcsolatrendszer kaptak készen. A családi viszonyok azonban megromlottak, és ez az üzleti kapcsolataikra is kihatott. Bernardo di Lamberto befektetései is rosszul alakultak Magyarországon, a Melanesik budai képviselőjéhez küldött szövet, és az unokaöccsei révén magyarországi értékesítésre szánt áru ellenértéke a kinnlevőségek között szerepel bevallásában.⁷⁰ Bernardo a következő években felvásárolta Andrea földjeinek egy részét annak adótartozásai miatt. A nemzetség tagjaként, firenzei szokás szerint ehhez joga volt.⁷¹ A Lamberteschi fiúk külön bevallást adtak le, ami szintén arra utal, hogy kapcsolatuk megromlott apjukkal, akinek rossz anyagi helyzete mi-

68 ASF Catasto, filza 27. fol. 92v. „... debitori: i figli 5000, stano inungheria non puo fare chonto con loro ...” „... Giovanni danni XLV costui [h]amoglie e no(n) [h]a figliuoli nicolo danni XXXVII no(n) [h]a moglie. De quali no(n) vi do bocche ne loro facti p(er)ché sono molti anni e passati rubellatisi dame e no(n) stanno in mia casa bene chella p(re)stanza dicho andrea e figliuoli ne fanno stima di me ne daloro posso ave(re) alchuno sussidio anomi disfacto e non so alchuna loro faccenda ne voglio chio sapia et per loro no(n) vogl(i)o ne graveza ne beneficio p(er) loro ...” Részben idézve angol nyelven: Brucker, 1983. 76. p.

69 ASF Catasto, filza 27. fol. 92r.

70 ASF Catasto, filza 27. fol. 199r–204v.

71 ASF Catasto, filza 486. 1-2 parti, aggiunta a tutti i quartieri dalla lettera A alla Z.

att rájuk háramló anyagi felelősségtől is igyekeztek szabadulni.⁷² A Lamberteschik tágabb rokonságának más tagjai is jelen voltak Zsigmond udvarában.⁷³

A Panciatichi-k magyarországi társaságának szerkezete eltér a Lamberteschi családtétől, bár itt is két együtt dolgozó generáció alkotja a vállalkozás magját. Giovanni di Bartolomeo, az apa és legalább két fia, közülük Zanobi hosszú ideig tartózkodott Budán, míg Antonio tarthatta a kapcsolatot a család budai, valamint a Giovanni Portinari-val létrehozott közös velencei társaságai és a firenzei bankházak között.⁷⁴ A céget alkotó két generáció tagjai együttes bevallást nyújtottak be az apa nevében, akit a fiúk ezzel adózási szempontból mindenképpen elismertek családfőnek.⁷⁵ Az apa Catasto-beli bevallása tartalmazza fiai tevékenységére vonatkozó bevallásokat is, ezek rövid adós-hitelező listák jelentéktelen összegekkel, amelyek feltehetőleg kisebb, személyes célra történt vásárlásokat takarnak. Leszögezhető tehát, hogy társaság feje és tulajdonosa egyértelműen az apa, aki maga is Budán tartózkodott az 1420-as években.⁷⁶ A Panciatichi család esetében abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy nemcsak a vérrokonság tagjainak együttműködését elemezhetjük, mivel Giovanni di Bartolomeo sógora, Filippo di Simone Capponi⁷⁷ is szerepet kapott a budai képviselő tevékenységében: Zanobi Panciatichi-vel együtt faktorként intézte a cég magyarországi ügyeit.⁷⁸ Giovanni fivére, a szintén vagyonos Gabriello di Bartolomeo is küldött szövegetek Magyarországra.⁷⁹

A Melanesi-k esetében szintén két generáció együttes üzleti tevékenységének eredménye a budai társaság. A két unokaöccs, Tommaso és Simone Budán tartózkodva irányították a céget, melynek firenzei hátterét a nagybátyjuk, Filippo di Filippo Melanesi biztosította. A két unokaöccs bevallása a nagybáty anyagához csa-

---

72 Catasto di Giovanni di Andrea Lamberteschi, ASF Catasto, filza 28. 1039rv.; lásd egy üzleti partnere, Iacopo di Barnaba Filipeschi bevallásának egyik bejegyzését: ASF Catasto, filza 18.fol. 944r.

73 Piero di Niccolo Lamberteschi kapcsán lásd *Shepherd*, 1825. 122–123. p.; *Teke*, 1995/b. 198. p.; Tommaso Lamberteschi kapcsán lásd *Teke*, 1995/b. 199. p.

74 Zanobi di Giovanni Panciatichi valószínűleg azonos azzal a „Zenobio Panzaci”-val, aki kiváltóságokat kapott Zsigmondtól. *Teke*, 1995/b. 198. p.; a velencei társaságról lásd: ASF Catasto, filza 32. fol. 297r. (Bardo di Antonio Altoviti); ASF Catasto (1431. évi adóbevallás-kiegészítés), 39. 338v–339r. (A Velencében lakó Michele di Giovanni di Marco prokurátora, Rinaldo di Sandro Altoviti útján.)

75 Catasto di Giovanni di Bartolomeo Panciatichi, ASF Catasto, filza 53. fol. 1004r–1020v.

76 *Passerini*, 1858/a. 77. p.

77 *Passerini*, 1858/a. Tavola V. 76. p.

78 Portata di Filippo di Simone Capponi, ASF Catasto, filza 17. fol. 479v–481v.

79 Campione della portata di Gabriello di Bartolomeo Panciatichi, ASF Catasto, filza 79. 134r–147r.

tolva található meg, ezt ők egyértelműen közös bevallásnak tekintették egészen 1433-ig, amikor különböző okoknál fogva Filippo kérelmezte a firenzei adóhatóságnál az elkülönült adózást. A vállalkozásuk, szerkezetét tekintve a Panciatichi-k helyzetéhez hasonló. Mégis, már az 1427-es bevallásban érezhető, hogy a budai vállalkozás nyereségi hányada a firenzei szokásoknak megfelelően pontosan meghatározott a nagybáty és két unokaöccse viszonylatában, míg a két unokaöccs a bejegyzések tanúsága szerint minden ingatlan és ingóvagyonát közösen kezelte. A magyarországi társaság listáiban és más forrásokban a Melanesi rokonság több tagjának neve is feltűnik.⁸⁰

Melanesi-k üzleti tevékenysége abban tér el a korábban bemutatott két családtól, hogy az elsősorban Magyarországra koncentrált. A bevallásban a nagybáty részéről külön feltüntetett vagyon elsősorban ingatlanvagyon volt, komolyabb mértékű önálló üzleti tevékenységet a viszonylag kis összegű adósság és hitelösszegek nem feltételeznek részéről. A Panciatichi-k ezzel szemben velencei társaságuk mellett nagyobb befektetésekkel rendelkeztek a klasszikus firenzei üzleti célterületek közül Londonban és Valencia-ban is, tehát a klasszikus mintát követve lehetőleg több régióban igyekeztek üzletelni és így csökkenteni az üzleti kockázatot. A Lamberteschi család esetében egy összetett szerkezet körvonalazódik, az eredetileg vagyonos apa feltehetőleg fiai számára igyekezett lehetővé tenni az üzleti életben történő elindulást, ennek köszönhetően adott nekik tőkét és árut a magyarországi kereskedéshez. Ehhez csatlakozott a rokonság egy másik vagyonos tagja is. A fiúk tevékenysége valóban Magyarországra korlátozódott bevallásuk szerint, míg az apa jelen volt befektetései révén a korszak jelentős üzleti központjában és egy idő után elhatárolódott fiai tevékenységétől.

Közös háztartás és közösen élvezett jövedelmek

A David Herlihy és Christiane Klapisch-Zuber által, az 1427. évi firenzei Catasto anyagait érintő kutatás kimutatta, hogy a fiatal felnőtt férfitestvérek általában nem maradtak egy háztartásban a családfő halála után. Ezzel ellenkezőleg, amennyiben a család anyagi helyzete, tehát az örökség lehetővé tette, igyekeztek minél nagyobb

---

80 Giovanni di Piero Melanesi váradi püspök, a budai társaságot alapító testvérpár fivére. *Engel*, 1996. I. köt. 77. p., *Lukacsics*, 1931–1938. I/880.; *Guasti*, 1869. II. köt. 552–613. p. (No. 972.); *Teke*, 1995/b. 198. p., *Kintzinger*, 2000. 444. p., Portata di Melanesi di Ridolfo Melanesi, ASF Catasto, filza 175. fol. 273r.; Bartolomeo Melanesi-re lásd Flórenczi Okmánytár I–II. MTA kéziratára. Ms 4994./ két kötet. II/29. 31.,33.. (1427. dec. 5. és dec. 28.; 1428. jan. 1.); *Teke*, 1995/b. 207. p.

tőkét kivonni saját üzleti tevékenységük céljaira.⁸¹ Amennyiben anyagi helyzetük nem tette lehetővé saját üzleti tevékenység folytatását, nőtt a lehetősége annak, hogy egy adózási és esetenként tényleges háztartásban maradjanak hosszú távra. A fennmaradt közjegyzői iratok tanúsága szerint azonban ilyen esetekben is írásba foglalták örökösödési hányadukat és vagyონrészüket a szűkebb vagy tágabb rokonság által közösen élvezett jövedelmek és ingó- és ingatlanvagyon esetében.⁸²

A Magyarországon dolgozó firenzei családok közös háztartással és együttesen élvezett jövedelmekkel kapcsolatos adatai kissé eltérő képet mutatnak. A Lamberteschi fivérek Magyarországon közös háztartásban éltek, a firenzei hatóságoknak leadott közös adóbevallásuk alapján az adózási háztartásuk is közös volt. Niccoló felesége, Albiera Firenzében tartózkodott, az adóbevallás egyik bejegyzése alapján, férje távollétében ő nyújtotta be a dokumentumokat a firenzei hatóságoknak.⁸³ Amennyiben a fivérek adóbevallása tükrözi tényleges anyagi helyzetüket, akkor a közös háztartás a firenzei mintának megfelelően elsősorban az anyagi problémákra lenne visszavezethető.

Ugyanakkor a viszonylag jelentős vagyont maguknak tudható Melanesi fivérek szintén közös háztartásban éltek Budán családjaikkal. Közösen benyújtott adóbevallásuk szerint közösen élvezett ingatlan jövedelmeik voltak. Tommaso di Piero 1427. évi bevallásukban említést tesz egy budai szőlőről, amely fivére, Simone házassága révén került a birtokukba. Minden, ügyletekkel kapcsolatos kinnlevőségük és tartozásuk közös elszámolásra került.⁸⁴ Az egy évvel korábban elhunyt harmadik fivér, Giovanni, váradi püspök már nem szerepel a bevallásban, bár püspöksége kapcsán nagy jövedelmeket élvezhetett. Egyéb források alapján tudjuk, hogy szoros kapcsolatban állt fivéréivel diplomáciai ügyeket érintő esetekben.⁸⁵

A központi pénzügyigazgatásban dolgozó Manini testvérek együttműködése hasonló képet mutat. 1463-ból fennmaradt, feltehetőleg régebbi hitelügyleteik

81 *Herlihy–Klapisch*, 1988, 688–691. p.; *Herlihy*, 1995/1, 211. p.

82 *Bizzocchi*, 1982. 4–11. p.

83 ASF Catasto, filza 28.fol. 1039v. „... *la detta mon[n]a albiera torna dipresso nella detta chasa che tegniamo a pigione e de det[ti] beni a vivere ... e questa scritta [h]ofatta io albiera perché giovanni e nicholo [beszúrva felette „Lamberteschi” – A. K.] sono in ungheria.*” A bevallások gyakran tartalmaznak információkat a dokumentum benyújtásának és eljuttatásának módjáról, ami történhetett hivatalos jogi képviselő vagy más személy, esetleg családtag megbízása útján. Ezek az adatok további, közvetett információt nyújtanak a család és rokonság együttműködésére.

84 A Melanesi fivérekre és magyarországi tevékenységükre lásd részletesen *Arany*, 2007/a. 946–961. p.

85 *Guasti*, 1869. No. 972.

adólistája alapján ketten, Odoardo és Angelo (Agnolo) közös hitelezői tevékenységet folytattak.⁸⁶ A család tagjai olasz nyelven leveleztek egymás között.⁸⁷ Mindketten sikeresen betagozódtak az erdélyi nemességbe házasságaik és a Hunyadi János által 1450-ban nekik adományozott közös birtok révén.⁸⁸ Amikor Odoardo 1457 körül meghalt, örökösök között vita alakult ki az osztott birtok tulajdonjogát illetően, amely csak 1463-ban rendeződött.

A Magyarországon hivatalt viselő és a központi pénzügyigazgatásban részt vevő családok esetében megfigyelhető a közös tevékenység és a közösen viselt felelősség. Mind a Manini, mind a Noffri családtagok megosztva viseltek esetenként hivatalt, helyettesítették, és esetenként teljes felelősséggel váltották egymást a királyi sókamarak kamaraispáni tisztségében.⁸⁹

A Noffri fivérek alkalmazottaiként Magyarországon működő Attavanti fivérek esetében a klán tagjai között meglévő szolidaritás és együttműködés más formái is megfigyelhetők. Az özvegy anyja és két legidősebb fia külön benyújtott adóbevallása ugyan két adózási háztartást jelöl, mégis az anyja és a fiatalabb testvérek eltartásáról a felnőtt fiúk gondoskodtak. Leonardo a családot Magyarországra, Zágrábba költöztette, míg ő fivérével Budán élt.⁹⁰ Ennek értelmében a két adózási háztartás egy gazdasági egységet takar. Nemcsak Leonardo és Cristofano di Domenico Attavanti pénzügyi háttere hagyott kívánnivalót maga után, de a rokonság más tagjainak bevallásai is általában romló anyagi körülményeket dokumentálnak ebben az időszakban. Ennek megfelelően a bevallások nem tanúskodnak üzleti együttműködésről, esetleg a rokonság részvételéről a magyarországi ügyletekben. Firenzében élő rokonuk, Antonio di Piero Attavanti hivatalosan kinevezett prokurátorként, fivére Antonio di Piero pedig az ő megbízására és egyetértésével képviselte

---

86 MOL DL 55767. (1463.) A családra vonatkozó forrásokat és az adólista részletes elemzését Draskóczy István végezte el, lásd *Draskóczy* 1996. 93–112. p.

87 Angello Manini latin nyelvű levele Szegedi Máténak és Odoardo Manininek széki kamarásoknak egy olasz nyelvű, rövid tartalmi összefoglalást tartalmaz, feltehetően Odoardo számára. MOL DL 44490. Odoardo levelei Pape-hez olaszul: MOL DL 44503. (1448. márc. 27.), DL 44504. (1448. márc. 28.)

88 *Draskóczy*, 1994. Pape Manini egy a feleségéhez, Iklódi Anasztáziához írott latin nyelvű levele fennmaradt: MOL DL 48209. (s.d.); *W. Kovács–Valentiny*, 2006. No. 437., 439.

89 A Maninikre vonatkozóan lásd MOL DL 36390. (1442. jan. 8.); a Noffrikra lásd *Engel*, 1996. I. köt. 419. p.; *Teke*, 1995/b. 206. p.

90 ASF Catasto, filza 45. fol. 706r., „*la portata di Betta, donna di Domenico Attavante*”: ASF Catasto, filza 42. fol. 313v.; *Arany*, 2007/b. 491–492. p.

érdekeiket a firenzei hatóságok felé.⁹¹ Ők gondozták a legfiatalabb gyermeket, a három éves Domenico-t is, akit fiatal kora miatt az özvegy nem vitt magával.⁹²

A fent bemutatott családok esetében a magyarországi tevékenységüket illetően — bár követték az alapvető firenzei mintákat —, nagyobb fokú együttműködés, az osztatlan közös vagyonnak a vagyonosabb családok esetén is gyakoribb előfordulása figyelhető meg. Ez feltehetőleg az idegen környezetben végzett üzleti tevékenységre, a központi közigazgatásban betöltött hivatalokkal együtt járó kötelezettségekre és az így élvezett jövedelmek jellegére, valamint egyes esetekben a frissen megszerzett társadalmi pozíció és birtokok biztosabb megőrzésére vezethető vissza.

Korábbi családi stratégiák

A vizsgált családok esetében a korábbi generációk tevékenysége, stratégiáinak bemutatása további támpontot jelenthet a Magyarországon dolgozó üzletemberek motivációinak jobb megértéséhez.

Giovanni di Gherardo Buondelmonti karrierje ebből a szempontból egy érdekes példát képvisel: előbb pécsváradi apát 1410-ben, majd kalocsai érsek volt 1425–1435 illetve 1438–1447 között. Karrierje nagyrészt rokona, Filippo Scolari támogatásának, illetve a Magyarországot követként már felkeresett apjának, Andrea di Lorenzo Buondelmontinak köszönhető.⁹³ Ugyanakkor kevésbé ismertek a korábban már említett, a nemzetség által alapított egyházi jövedelmek kezeléséből származó bevételek és az ilyen jövedelmek kezelésében szerzett, több generáción át visszakövethető tapasztalataikra vonatkozó adatok.⁹⁴ Ez utóbbi feltehetőleg szintén hasznosnak bizonyult, hiszen ekkoriban Magyarországon az uralkodó pénzhiányát több esetben próbálta az egyházmegyék élére állított világi kormányzók, pl. Filippo Scolari révén egyházi bevételekkel pótolni.⁹⁵ Emellett a Buondelmontik esetében ki kell említeni a generációkon át ápoltság jó kapcsolatukat a római Kúriával. Giovanni di

---

91 Ő nyújtotta be adóbevallásukat is a bevallás végén található bejegyzés értelmében: „... *rechata per me antonio di piero attavanti chonchon sentimento di iacopo di piero attavanti loro procuratore adi 30 di luglio 1427 ...*” ASF Catasto, filza 42. fol. 313v.

92 ASF Catasto, filza 42. fol. 313v.

93 *Teke*, 1995/b. 200. p.

94 Lásd *Bizzocchi*, 1982. 4. p.

95 *Engel*, 1996. I. kötet. 77. p.

Andrea már gyermekként is betöltött egyházi tisztségeket Itáliában.⁹⁶ Fivére, Simone di Andrea 1414-ben mint XXIII. János pápa familiárisa és követe járt Magyarországon.⁹⁷ Giovanni két fivére, Michele és Lorenzo is Magyarországon tartózkodott vele 1427-ben. Ez utóbbi tanúként szerepel egy, a Scolari halála után kialakult tartozási ügy kapcsán keletkezett közjegyzői iratban is.⁹⁸

Giovanni di Andrea Buondelmonti Magyarországi karrierje során is jelentős szerepet játszott a pápai támogatás. V. Márton pápa (1417–1431) támogatta magyarországi ambícióit, amikor 1420-ban mind az uralkodónak mind Scolarinak írt az érdekében.⁹⁹ Scolari 1426-ban bekövetkezett halála és a királyhoz fűződő nem túl jó kapcsolata miatt a Szentszék támogatására továbbra is szüksége volt. 1435-ben az uralkodó sógora, Cillei gróf bebörtönözte, ahonnan csak 1438-ban, Zsigmond halála után szabadult ki. Ekkor azonban visszahelyezték kalocsai érseki székébe, ezt az egyházi tisztséget egészen 1447-ben bekövetkezett haláláig betöltötte.¹⁰⁰

A Melanesi-k jelentékeny gazdasági kapcsolataik mellett előnyös egyházi kapcsolatokkal rendelkeztek.¹⁰¹ Luigi di Ricovero Melanesi, szintén Datini közeli barátja, valamint XXIII. János pápa titkára és tanácsosa volt.¹⁰² Talán részben ennek köszönhető a harmadik fiú, Giovanni di Piero Melanesi egyházi karrierje Magyarországon.

Ugyanakkor, az egyházi tisztségek és karrierek nem voltak könnyen továbbörökíthetők a következő generációk tagjaira, míg az üzleti stratégiák könnyen tanulhatók és továbbvihetőek voltak. A Melanesi nemzetségen belül, a későbbi magyarországi cég firenzei hátterét biztosító nagybáty és a budai Melanesi fivérek apja, Piero a Datini cégéknél vállalt feladatokat az 1380-as évektől kezdve. A magán- és üzleti levelezést tartalmazó levéltári anyagban Francesco di Marco Datini, cégvezetői és Piero di Filippo Melanesi levelezéséből mintegy 40 levél lelhető fel az 1393–1409 közötti időszakból. A később a budai céget Firenzéből ellátó nagybáty, Filippo di Filippo-nak nyolc levele maradt fenn, jórészt Datini pisai üzleti fiókja le-

96 Lukcsics, 1931–1938. I/ 752. Mályusz, 2007. 222. p.; Engel, 1996. I. köt. 66., 335, 515. p., II. köt. 43. p.

97 ZsOklt IV/2301. (1414. július 26.)

98 ASF Miscellanea Repubblica, Busta X. Inserto n. 260.: tartalmazza Zsigmond király Gianozzo di Vanni Cavalvantinak szóló, latin nyelvű parancslevelét a vitatott összeg behajtására, ennek olasz nyelvű fordítását valamint az említett közjegyzői iratot. Lásd még *Teke*, 1995/b. 200. p.

99 ZsOklit VII/1258., 1259.

100 Lukcsics, 1931–1938. II/473–478.

101 Nuti, 1934. 2. p.

102 Pitti, 1986. 444. p., *Fiumi*, 1968. 434. p.

velezésében. A levelek árulkodóak az 1380-as évek elején Genovában, pénzváltóként dolgozó apa és nagybáty fordulatos „karrierjét” illetően. Piero 1383-ban hagyta el Genovát és Datini ügynökként Luccában foglalkozott Pietrasanta-i eredetű vasérc-kereskedelemmel.¹⁰³ Később Firenzében dolgozott Datini megbízottjaként és üzleti partnereként. A levelek tanúsága szerint Datini rendszeres fizetést ajánlott fel neki szolgálataiért, szorult anyagi helyzetére tekintettel.¹⁰⁴ Az 1390-es években Datini firenzei háztartásának és társaságának ügyeit intézte a firenzei hatóságoknál. A sűrű, baráti és gyakran aggodalmas hangvételű levelekben gyakran említi fivérét, Filippo-t is, aki Genovában az adósok börtönét kockáztatta, feltehetőleg egy üzleti partnerével közös adósságai miatt. Piero 1407-ben új társaságot tervezett meg nem nevezett fiaival és fivérével, végül a következő évben Montpellier-be távozott, ahol három évre pénzváltó társaságot alapított egy fiával. Mindebből úgy tűnik, hogy bár a budai társaságot alapító fiatal Melanesi fivérek kezdetben híján lehettek anyagi forrásoknak, ugyanakkor apjuk Datinihoz, és cégeihez fűződő kapcsolata révén minden bizonnyal jó szakértelemre és széles körű ismeretekre, valamint jó üzleti lehetőségekre tettek szert. Apjuk csupán egy testvérüket, az accomandita-val, tehát egyszeri megbízással Alexandriába induló Andrea-t említi név szerint egyik késői levelében, a barcelonai Datini társaság vezetője figyelmébe ajánlva szolgálatait.¹⁰⁵ Ez a fiú az 1427-es adóforrásokban már nem szerepel, további sorsa ismeretlen.

A Corsini családban is fellelhető a fiatal fiúgyermekek külföldi gyakornoki útra küldésének hagyománya. A Magyarországra küldött Matteo és Battista nagyapja, Matteo a XIV. század közepén évtizedeket töltött Londonban és Brügge-ben, amely során megalapozta a család eme ágának vagyonát.¹⁰⁶ A következő generáció, Niccoló, a fiúk nagybátyja Avignonban gyakornokoskodott. Giovanni di Matteo Corsini nehéz anyagi viszonyai hozzájárulhattak ahhoz, hogy gyermekei számára nem tudott olyan kiemelt fontosságú kereskedelmi központokban és jelentős társaságoknál gyakornoki helyet biztosítani, ahogyan az a család korábbi generációi eseté-

---

103 ASPo, Datini, 528.72, n. 506165. Piero di Filippo Melanesi levele Francesco di Marco Datini-nek. Lucca, 1385.05.20. – Pisa, d.n.; ASPo, Datini, 348.16, n. 1720. Piero di Filippo Melanesi levele Francesco di Marco Datini-nek. Lucca, 1385.05.27. – Prato, 1385.05. 28.

104 ASPo, Datini, 1097.19., n. 132699. Piero di Filippo Melanesi levele Francesco di Marco Datini-nek. Firenze, 1387. 01.12. – Prato, 1387.01.14.

105 ASPo, Datini, 903.15., n. 314887, Piero di Filippo Melanesi levele Cristofano di Bartolo Carocci-nak, Montpellier, 1408. 05.21. – Barcelona, 1408.05.28.; ASPo, Datini, 903.16. n. 314885. Piero di Filippo Melanesi levele Francesco di Marco Datini és társasága részére, Montpellier, 1408. 08.07. – Barcelona, 1408.08.17.

106 *Petrucci*, 1965. XII–XIV. p.

ben általános volt.¹⁰⁷ Buda kiválasztását elősegíthette a rokonság egyik tagjának, Filippo Corsini-nek magyarországi követsége is: 1386-ban járt Mária királynőnél Andrea di Lorenzo Buondelmonti-val és Vanni Castellani-val.¹⁰⁸

A vizsgált családok közül többenél kimutatható a korábbi generációk jelenléte a Magyarországhoz közeli földrajzi régiókban, elsősorban Velencében. Az Attavanti családból a Magyarországon dolgozó Leonardo és Cristofano Attavanti apja, Domenico di Bartolo Attavanti négy levele maradt fenn a Datini levéltárban. A levelek nemcsak állandósuló nehéz anyagi helyzetéről és készpénzzavaráról árulkodnak, hanem arról is hogy fizetett ügynök, Giovanni di Bartolomeo di Mess. Giovanni dolgozott számára Velencében. Andrea di Tommaso Lamberteschi is alapított társaságot Velencében, 1407 és 1410 között és a fennmaradt 49 levél tanúsága szerint együttműködött a barcelonai, mallorcai és valenciai Datini társaságokkal és fiókokkal.¹⁰⁹ Végül, a Manini család korábban említett, Friuli-ban és Velencében letelepedett ága szintén közvetlen tapasztalatokkal rendelkezhetett a földrajzi régiótól.

Gazdasági és társadalmi stratégiák Magyarország elhagyása után

A Melanesi család és Filippo di Simone Capponi esetében a későbbi generációkra vonatkozóan nem rendelkezem adatokkal. A budai társaságot irányító két fivér közül Simone 1430 előtt, Tommaso 1437 előtt hunyt el.¹¹⁰ Simonénak egy budai polgárlánytól született fiának további sorsa sem ismert.¹¹¹ Az 1420-as években már időseknek számító Filippo Capponi két leánya Firenzében maradt és nevelkedett öccse, és a rokonság felügyelete alatt, így a további generációk tevékenysége ebben az esetben nem követhető.¹¹² A többi család következő generációinak tevékenységére, karrierjére vonatkozó adatok számos forrásból gyűjthetőek össze, különösen azon üzletemberek esetében, akik hosszabb-rövidebb magyarországi tartózkodás után visszatértek Itáliába. Tovább növeli a későbbi tevékenységükre vonatkozó kutatás lehetőségeit, ha választhatóak voltak városi tisztségekre.

A városi tisztségek betöltése általános gazdasági stratégiaként tekinthető azoknak a város vezető elitjéhez tartozó családoknak az esetében, amelyek komoly pénzügyi problémákkal szembesültek az 1420-as évektől kezdve. Néhány kutató

107 *Herlihy-Klapisch*, 1988. 782–783. p.

108 *Arany*, 2007/a. 962. p.

109 Lásd a Fondo Datini-hez készült, online adatbázist.

110 *Arany*, 2007/a. 948. p. 28. lj.

111 *Arany*, 2007/a. 949. p.

112 ASF Catasto, filza 17. fol. 479v–481v.

érvelése szerint a városi hivatalok önmagukban nem voltak elégségesek a család anyagi helyzetének rendezésére.¹¹³ A Magyarországot is megjárt Buonaccorso di Pitti ugyanakkor hangsúlyozta ezeknek a bevételi forrásoknak a jelentőségét.¹¹⁴ A választhatóság feltételei szigorúak voltak, a Firenze város (és kormányzata) számára veszélyes személyeket (és családjaikat) — eleinte az előkelő beköltöző arisztokrata, később egyre inkább a gazdasági elithez tartozó, jelentős vagyonnal rendelkező kereskedő családok tagjait — nyilvánították „magnati”-nak és zárták ki a választhatók köréből.¹¹⁵ Ez lett a vizsgált családok közül a Buondelmonti-k és a Panciatichi-k sorsa. Azok a firenzei polgárok is elvesztették jelöltségre vonatkozó jogukat, akik köztartozást halmoztak fel az állammal szemben. Számos, az Albizzi-párt tagjai közül kikerülő firenzei polgár száműzésére került sor 1434-ben Cosimo de' Medicinek a városba történő visszatérése után. Ettől kezdve a várost ténylegesen irányító Medici családdal ápolt esetleges jó kapcsolat jelentős előnyöket biztosított egyes, korábban jelentős gazdasági erejű, de ekkorra meggyengült anyagi helyzetben lévő firenzei család számára. Ezt példázza a fiatal Matteo di Giovanni Corsini későbbi tisztviselői karrierje, amellyel sikeresen megszilárdította a család pénzügyi helyzetét. A Medici család egyik oldalágához tartozó felesége révén számos jövedelmező tisztséget látott el élete során.¹¹⁶ A Corsini család más tagjai is ezt az utat választották.¹¹⁷

Corsini egyébként sokkal sikeresebb volt Firenzébe történő visszatérését követően, mint magyarországi munkaadói, a Panciatichi család. A Panciatichi-k következő generációjának kudarca feltehetőleg éppen annak köszönhető, hogy a városi hivatalok által kínált megoldás számukra nem volt lehetséges, nemcsak „magnati”-vá nyilvánításuk, de hatalmas köztartozásaik is lehetetlenné tették ezt. Antonio, aki a budai és velencei Panciatichi társaság között az összekötő szerepét is betöltötte, visszautasította örökségét apja 1442-ben bekövetkezett halála után. Firenzében nem rendelkezett házzal és mindössze azokat a birtokokat tudta megtartani, amelyeket feleségének

113 *Bizzocchi*, 1982. 28–29. p.

114 „*Sicché pensa lettore, come a Bonaccorso parve stare, ritrovandosi colla grande spesa, e non avendo di rendita altro che circa a fiorini centocinquanta. Confortomi colla speranza in Dio e negli uffici da utile.*” („Gondold meg olvasóm, milyen helyzetbe került Bonaccorso, nagy kiadásai lévén és nem több mint százötven forint bevétele. Istenben reménykedem és a hasznot hozó hivatalokban.” [a magyar nyelvű fordítás – A.K.] *Pitti*, 1986. 473. p.

115 A választást az 1298-ban Giano della Bella által bevezetett Ordinamenti di Giustizia szabályozta. A firenzei választási rendszerre lásd *Guidi*, 1972., *Guidi*, 1977.

116 *Petrucci*, 1965. XXXIX. p.

117 *Herlihy-Klapisch*, 1988. 115. p. ASF Catasto, filza 66. fol. 267.

kötött le annak hozományáért.¹¹⁸ Az öreg Giovanni Panciatici harmadik, Magyarországon feltehetőleg nem dolgozó fia, Piero házasodás útján próbálta javítani helyzetét. Szerencsétlenségére választása egy, a Mediciekkel szemben álló család tagjára esett 1434 előtt, így mind őt, mind leszármazottait kizárták a városi hivatalra jelölhetőek köréből.¹¹⁹ Négy fiából mindössze egynek sikerült — az egyházi karriert választva — stabilizálnia anyagi helyzetét. Az egyházi tisztségek betöltése is gyakori megoldás volt szorult helyzetben, ahogyan ezt korábban már láthattuk.¹²⁰ A másik három fiú egyike sem maradt Firenzében, ketten működtek Nápolyban és Pisa-ban más firenzei cégek alkalmazottaiként, a harmadik fiú, Francesco pedig nagyapja után újra a rokon Capponi család egy tagjával dolgozott.

A hivatalviselők közé tartozott az Attavanti fivérek apja, Domenico di Bartolo Attavanti is, aki priorként 1415. május – júniusában a firenzei kormányzat, a Signoria tagja volt.¹²¹ Mindez a család elismert helyzetére utal Firenzében. Talán a Mediciekhez fűződő jó kapcsolatuk, talán rossz pénzügyi döntések vagy ezek együttesen okozták, hogy a család, de a tágabb rokonság is elszegényedett az 1420-as évekre. Leonardo Attavante-t és fivérét a Noffri fivérek alkalmazták Magyarországon előbb Budán, majd Zágrábban harmincadusként. 1439-ben Firenzébe történt visszatérésének okai nem ismertek, de talán a Medici párt hatalomra jutása is elősegítette azt. 1438-ban rokonával, Giuliano-val alapított társaságot. 1450-ben már Arezzo-ban találjuk, ahol a magyarországi tevékenységéhez hasonlóan vámtisztviselő lett („provveditore delle gabelle di Arezzo”).¹²² Magyarországi tevékenysége mellett társaságot működtetett 1438-ban „Giuliano e Lionardo e compagnia” néven Dél-Itáliában.¹²³ Zágrábban felnőtt testvérei közül az fent említett Giuliano, valamint Gianozzo és Priore szerepel gyakrabban a későbbi forrásokban.¹²⁴ Utóbbi jelentős tisztségeket látott el, a Tízek tanácsa tagja volt (Dieci di Balìa) 1438-ban.¹²⁵

Leonardo fia, Domenico a római kúriában töltötte be az abbreviátor hivatalát egy „societas officiorum”, azaz a hivatalok betöltésére alakult társaság tagjaként 1479 és

118 Conti, 1984. 346. p.

119 Conti, 1984. 346. p.

120 Passerini, 1858/a. 79. p.

121 Online Tratte.

122 Benigni–Carbone–Saviotti, 1985. 59. p.

123 Casale–Feniello–Leone, 2003. 130. p.

124 Gianozzo 1458. évi bevallása: ASF Catasto, filza 816. fol. 194r–197v. Lásd még: Kuehn, 2002. 122. p.; szintén Gianozzo-nak a Medici családhoz fűződő kapcsolatára lásd Kent, *D. V.–Kent, F. W.*, 1982. 95. p.

125 Rubinstein, 1997. 50. p.

1482 között.¹²⁶ 1493-ban a pápai kamara Annate-jában szerepel jegyzőként egy, az egri egyházmegye területére vonatkozó bűnbocsánat kérelem kapcsán.¹²⁷

A Magyarországon letelepedő két, általunk bemutatott család, a Manini és a Noffri család későbbi történetére a hazai források adnak támpontot. A Noffriakra vonatkozó fennmaradt magyarországi okleveles anyag egy második generációs, beilleszkedett nemesi családot tükröznek, míg a Manini-k vegyes, olasz és latin nyelvű levelei az első generáció magyarországi életét mutatja be. A nemességbe betagozódó Manini család legalább három férfitagjáról tudjuk, hogy erdélyi és kelet-magyarországi nemesi családokba házasodtak, ennek ellenére tartották a kapcsolatot a nemzetség Firenzében élő tagjaival, amely figyelemmel kísérte mind a családtagok, mind utódaik magyarországi sorsát, sőt, a köztük kialakult vitás ügyeket.¹²⁸ Erre érdekes példát szolgáltat az 1462 előtt Firenzébe visszatért Francesco Mannini Odoardo fivére özvegyének, Julianna számára írott olasz nyelvű levele.¹²⁹ Francesco ez alkalommal biztosítja támogatásáról őt és leányát az Angello-val kialakult örökösödési vita miatt. Annát, ahogyan hangsúlyozza, családja tagjának tekintti, felajánlja, hogy magához veszi Firenzében. A levél kezdeti formulái arra utalnak, hogy Julianna egy korábbi levelére írott válasz. A levélből az is kiténik, hogy a nemzetség más tagjával, Pagholo-val (feltehetően Pape fia, Paulus), is egyeztetett korábban, tehát kapcsolatban állt a már Magyarországon született következő generáció többi tagjával is. Az említett Pape fia, Paulus kormányozta a máramarosi sóbányákat 1460-as években királyi hivatalnokként, tehát folytatta apja és nagybátyjai tevékenységét.¹³⁰

A Noffri fivérek apjukat, a feltehetőleg 1409 körül Filippo Scolari faktoraként Budára érkező és ott letelepedő Noffri di Bardo-t követték a központi pénzügyigazgatás kulcspozícióiban.¹³¹ Az uralkodó „közvetlen munkatársaiként” jelentős társadalmi rangra tettek szert, Zsigmond nemességét és Pölöske osztatlan birtokát adományozta nekik 1426-ban, amit 1430-ban a király Bajmóc birtokkal cserélt.¹³² Leszármazottaik „egregius”-sá váltak, a nagybirtokos arisztokrácia tagjai közé

---

126 *Esposito*, 2005. 197–209. p.

127 *Körmendy*, 1990. No. 189. 1493.09.11.

128 *Draskóczy*, 1994. 131. p.; Pape Manini egy feleségéhez, Iklódi Anasztáziához írott latin nyelvű levele fennmaradt: MOL DL 48209. (s.d.); *W. Kovács-Valentiny*, 2006. No. 437., 439.

129 MOL DL 45004. (1462. márc. 20.)

130 *Draskóczy*, 1994. 130. p.

131 *Guasti*, 1869. 579. p.

132 MOL DL 43850. 1430. ; *Engel*, 1996. I. köt. 271., 396. p.

emelkedtek.¹³³ A kalocsai érsek, Giovanni Buondelmonti fivére, Niccolo 1440 körül vette feleségül a tágabb Garai rokonsághoz tartozó Nevnai Treutel Miklós leányát, Borbálát, Lévai Cseh Péter második feleségének testvérét. Ezáltal két jelentős bárói családdal került rokonságba, és beilleszkedett a magyar nagybirtokos családok közé.¹³⁴ Fia, az anyja családi nevén szereplő Tretrilo Miklós Szekcsői Hercegh Pál lányát vette feleségül.¹³⁵ Az 1464 körül, utódok nélkül bekövetkezett halálával két generáció után kihalt ez a magyarországi Buondelmonti ág, birtokai tulajdonjoga kapcsán Lévai Cseh Péter fia és szekcsői Hercegh Pál és társai között per alakult ki.¹³⁶ A Buondelmonti-féle házasság és az érsek fivérének magyarországi letelepedése 1440-ben további bizonyíték arra, hogy a Buondelmonti klán magyarországi sikere nem csupán az egyébként gyakran túlértékelt Scolari rokonságnak volt köszönhető.

Összegzés

A XV. század elején számos firenzei család jelent meg Magyarország területén. A magyar királyság által nyújtott gazdasági lehetőségeken túl más tényezők is — nem elhanyagolható ezek között az egyre súlyosabb firenzei adóterhek — menekülésre kényszerítették a vagyonos kereskedőréteg tagjait. Gyakran a család több tagja választotta ugyanazt a régiót. A családtagok közötti szolidaritás anyagi háttértől függetlenül kimutatható a szoros üzleti együttműködés és közös felelősségvállalás terén. Több esetben, a tágabb értelemben vett rokonság, beleértve a házasság útján szerzett atyafiságot, működött közre a kereskedelmi ügyletek bonyolításában és a firenzei üzleti háttér biztosításában.

A közös háztartás és a családos férfitestvérek által közösen élvezett jövedelmek, mint a Melanesi, Manini és Noffri fivérek esetében szokatlan lett volna Firenzében, ahol a vagyonmegosztás, de legalábbis a családtagok résztulajdonának pontos megállapítása és írásba foglalása volt az általános gyakorlat. A bemutatott nyolc család közül három esetében megállapítható a helyi családokba történő beházasodás, ami a távolsági kereskedelemben dolgozó firenzei üzletemberekre általában nem jellemző.

133 MOL DL 63251. (1472. okt. 1.), MOL DL 63258. (1473. jan. 12.)

134 MOL DL 136565. és MOL DL 59263. (1440. aug. 1.). A Nevnai családról lásd *Fügedi*, 1986. 262–263.p.; Lévai Cseh Péterről lásd *Sörös*, 1903.

135 MOL DL 15386. (1459. júl. 29.)

136 MOL DL 16001 (1464. jún. 5.), MOL DL 15025. (1464. máj. 18.)

A korábbi generációk Magyarországra vonatkozó tapasztalatai is kimutathatók, ezek feltehetőleg szerepet játszottak a földrajzi régió kiválasztásában, mint ahogy az is, hogy a súlyos adóterhek elkerülését nagyban megkönnyíthette az a tény, hogy nem olyan európai központot választottak ezek a családok a tevékenységük színhelyének, ahol intézményesített firenzei kolónia működött, ami nagyban megkönnyítette volna a firenzei adóhatóság ellenőrző feladatát.

A Firenzébe visszatérő kereskedők és leszármazottaik esetében látható, hogy a városi hivatalok szerepe jelentős volt. Ugyanakkor a fenti adatok értékelésével kapcsolatban óvatosabbnak kell lennünk, mivel a városi adminisztrációra vonatkozó levéltári források elérhetősége és feldolgozottsága kedvezőbb, mint az egyébként is kevésbé fennmaradt, szétszóródott kereskedelmi tevékenységre vonatkozó adatok esetében. Mindennek ellenére az a tény, hogy a bemutatásra került családok többségénél találunk hivatalviselőket, bizonyítja a hivatalok pénzügyi, valamint a családok pillanatnyi anyagi helyzetétől független, meghatározónak mondható társadalmi jelentőségét. Az is megfigyelhető, hogy ezek a családok Magyarországon is követték az a korábbi generációikra jellemző tevékenységi formákat. Elsősorban az egyházi hivatalok és jövedelmek kezelése esetén látható a Szentszékhez fűződő jó viszony fontossága. A firenzei minták követésén túl a firenzeihez képest szokatlanul szoros és eltérő jellegű együttműködés magyarországi tartózkodásuk instabilitásának és bizonytalanságának tudható be. A nemességet kapott családok esetében a nemesség és a birtokok továbbörökítése indokolta ugyanezt. Firenzében az üzleti konkurencia és politikai ambíciók a szolidaritás más formáit igényelték.

Levéltári források és irodalom

Levéltári források

ASF

Archivio di Stato di Firenze

Catasto Archivio del Catasto

Miscellanea Repubblicana.

Signori, carteggi, missive, I. cancelleria

Signori, Dieci di Balìa, Missive, Legazioni e Commissarie = Fondo Signori,
Carteggio Dieci di Balìa, Otto di Pratica, Dieci di Balìa,
Missive, Legazione e commissarie

ASPo

Archivio di Stato di Prato

Datini Fondo Datini, <http://datini.archiviodistato.prato.it/www/query.html>. Utolsó letöltés ideje: 2009. 06.15.

MOL

Magyar Országos Levéltár

DL Diplomatikai Levéltár
DF Diplomatikai Fényképgyűjtemény

Kiadott források és irodalom

- Alia d', Antonino*, 1940 *D'Alia, Antonino*: Ludovico Manin ultimo doge di Venezia. Roma, 1940.
- Arany*, 2007/a *Arany Krisztina*: Siker és kudarc – Két firenzei kereskedőcsalád, a Melanesi-k és Corsini-k Budán Luxemburgi Zsigmond uralkodása (1387–1427) alatt. In: Századok 141. (2007) 943–966. p.
- Arany*, 2007/b *Arany Krisztina*: Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon 1370–1450. Protopográfiai adattár. In: Fons (Forráskutatás és Történelmi Segédtudományok) 14. (2007) 483–549. p.
- Arany*, 2008 *Arany Krisztina*: Firenzei–magyar kereskedelmi kapcsolatok a 15. században. In: Gazdaság és gazdálkodás a középkori Magyarországon: gazdaságtörténet, anyagi kultúra, régészet. Szerk.: Kubinyi András – Laszlovszky József – Szabó Péter. Budapest, Martin Opitz kiadó, 2008. 277–297. p.
- Avray d', 2002* *d'Avray, David*: Lay Kinship Solidarity and Papal Law. In: Law, Laity and Solidarities. Essays in Honour of Susan Reynolds. Szerk.: Stafford, Pauline – Nelson, Janet L. – Martindale, Jane. Manchester, Manchester University Press, 2002. 188–199. p.

- Benigni–Carbone –Saviotti*, 1985 *Benigni, Paola – Carbone, Lauro – Saviotti, Claudio: Fonti per la storia del sistema fiscale urbano, 1384–1533. Arezzo, Archivio di Stato di Arezzo, 1985.*
- Bizzocchi*, 1982 *Bizzocchi, Roberto: La dissoluzione di un clan familiare: I Buondelmonti di Firenze nei secoli XV e XVI. In: Archivio Storico Italiano 140. (1982) 3–43. p.*
- Bizzocchi*, 1987 *Bizzocchi, Roberto: Chiesa e potere nella Toscana del Quattrocento. Bologna, Il Mulino, 1987.*
- Brucker*, 1983 *Brucker, Gene: Renaissance Florence. Berkeley, University of California Press, 1983.*
- Budak*, 1995 *Budak, Neven: I fiorentini nella Slavonia e nella Croazia. In: Archivio Storico Italiano 153. (1995) 681–695. p.*
- Cardini*, 1997 *Cardini, Franco: L'acciar de cavalieri: Studi sulla cavalleria nel mondo toscano e italico (secc. XII–XV.) Firenze, Le Lettere, 1997.*
- Casale–Feniello –Leone*, 2003 *Casale, Benigno – Feniello, Amedeo – Leone, Alfonso: Il commercio a Napoli e nell'Italia meridionale nel XV secolo: fonti e problemi. Napoli, Athena, 2003.*
- Clarke*, 2002 *Clarke, Paula: The Identity of the Expatriate: Florentines in Venice in the Late Fourteenth and Early Fifteenth Centuries. In: Society and Individual in Renaissance Florence. Szerk.: Connel, William J. Berkeley – Los Angeles – London, University of California Press, 2002. 384–408. p.*
- Conti*, 1984 *Conti, Elio: L'imposta diretta a Firenze nel Quattrocento (1427–1494). Roma, Istituto Storico Italiano per il Medioevo, 1984.*
- Draskóczy*, 1994 *Draskóczy István: Olaszok a 15.századi Erdélyben. In: Scripta manent. Ünnepi tanulmányok a 60. életévét betöltött Gerics József professzor tiszteletére. Szerk.: Draskóczy István. Budapest, 1994. 125–145. p.*
- Draskóczy*, 1996 *Draskóczy István: Adósjegyzék a 15. századból. In: Tanulmányok Barta Gábor emlékére. Szerk.: Lengvári István. Pécs, JPTE Továbbképző Központ, 1996. 93–112. p.*

- Engel*, 1987   *Engel Pál*: Ozorai Pipo. In: Ozorai Pipo emlékezete. Szerk.: Vadas Ferenc. Szekszárd, Bérei Balogh Ádám Múzeum, 1987. 53–89. p.
- Engel*, 1996   *Engel Pál*: Magyarország világi archontológiája, 1301–1457. I–II. köt. Budapest, MTA Történettudományi Intézete, 1996.
- Ernyei–Szerémi*, 1912   *Ernyei József–Szerémi [Arthur Odescalchi]*: A Majthényiak és a Felvidék. Történelmi és genealógiai tanulmány. I. köt. Budapest, Ármin Fritz, 1912.
- Esposito*, 2005   *Esposito, Anna*: Note sulle societas officiorum alla corte di Roma nel pontificato di Sisto IV. In: Kurie und Region. Festschrift für Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag. Szerk.: Flug, Brigitte – Matheus, Michael – Rehberg, Andreas. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2005. 197–209. p.
- Fiumi*, 1968   *Fiumi, Enrico*: Demografia, movimento urbanistico e classi sociali in Prato dall'età comunale ai tempi moderni. Firenze, Leo S. Olschki, 1968.
- Fügedi*, 1986   *Fügedi Erik*: Ispánok, bárók, kiskirályok. A középkori magyar arisztokrácia fejlődése. Budapest, Magvető, 1986.
- Goody*, 1983   *Goody, Jack*: The Development of the Family and Marriage in Europe. Studies in Literacy, Family, Culture and the State. Cambridge (Mass.), Cambridge University Press, 1983.
- Guasti*, 1869   Commissioni di Rinaldo degli Albizzi per il comune di Firenze dal 1399–1433. In: Documenti di storia italiana. Pubblicato a cura della R. Deputazione sugli studi di storia patria per le provincie di Toscana, dell'Umbria e delle Marche. Szerk.: Guasti, Cesare. I–II. köt. Firenze, 1869.
- Guidi*, 1972   *Guidi, Guidobaldo*: I sistemi elettorali agli uffici del Comune di Firenze nel primo trecento: Il sorgere della elezione per squittino (1300–1328). In: Archivio Storico Italiano 130 (1972) 373–424. p.
- Guidi*, 1977   *Guidi, Guidobaldo*: I sistemi elettorali agli uffici della città-repubblica di Firenze nella prima metà del Trecento

- (1329–1349). In: *Archivio Storico Italiano* 135. (1977) 345–407. p.
- Herlihy, 1967* *Herlihy, David: Medieval and Renaissance Pistoia: The Social History of an Italian Town.* New Haven, Yale University Press, 1967.
- Herlihy, 1987* *Herlihy, David: La famiglia nel Medioevo.* Roma, Laterza, 1987.
- Herlihy, 1995/a* *Herlihy, David: The Making of the Medieval Family: Symmetry, Structure and Sentiment.* In: *Women, Family and Society in Medieval Europe. Historical Essays, 1978–1999.* Szerk.: Molho, Anthony. Providence–Oxford, Berghahn Books, 1995. 135–173. p.
- Herlihy, 1995/b* *Herlihy, David: The Florentine Merchant Family in the Middle Ages.* In: *Women, Family and Society in Medieval Europe. Historical Essays, 1978–1999.* Szerk.: Anthony Molho. Providence–Oxford, Berghahn Books, 1995. 193–214. p.
- Herlihy–Klapisch, 1988* *Herlihy, David – Christiane Klapisch-Zuber: I toscani e le loro famiglie. Uno studio sul Catasto fiorentino del 1427.* Bologna, il Mulino, 1988.
- Jakó, 1990* *A Kolozsmonostori Konvent jegyzőkönyvei (1289–1556).* Szerk.: Jakó Zsigmond. I–II. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- Kádár–Tagányi–Réthy–Pokoly, 1900–1905* *Kádár József– Tagányi Károly – Réthy László – Pokoly József: Szolnok-Doboka vármegye monographiája.* Dés, 1900–1905.
- Katona, 2001* *Katona István: A kalocsai érseki egyház története.* Ford.: Takács József, szerk.: Thoroczkay Gábor. Kalocsa, Kalocsai Múzeumbartók Köre, 2001.
- Kent, 1977* *Kent, Francis William: Household and Lineage in Renaissance Florence. The family life of the Capponi, Ginori and Rucellai.* Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1977.

- Kent, D. V.* – *Kent, F. W.*, 1982 *Kent, Dale V. – Kent, Francis William*: Neighbours and Neighbourhood in Renaissance Florence: the District of the Red Lion in the Fifteenth Century. New York, 1982.
- Kintzinger*, 2000 *Kintzinger, Martin*: Westbindungen im spätmittelalterlichen Europa. Auswärtige Politik zwischen dem Reich, Frankreich, Burgund und England in der Regierungszeit Kaiser Sigismunds. Stuttgart, Thorbecke, 2000.
- Kirschner*, 2004 *Kirschner, Julius*: Family and Marriage: a Socio-legal Perspective. In: Italy in the Age of the Renaissance: 1300–1550. Szerk.: Najemy, John M. Oxford, Oxford University Press, 2004.
- Klapisch*, 1991 *Klapisch-Zuber, Christiane*: Kinship and Politics in Fourteenth-Century Florence. In: The Family in Italy from Antiquity to the Present. Szerk.: Kertzer, David I. – Saller, Richard. New Haven–London, Yale University Press, 1991.
- Klapisch*, 1987 *Klapisch-Zuber, Christiane*: Women, Family, and Ritual in Renaissance Italy. Chicago, University of Chicago Press, 1987.
- Kubinyi*, 1973 *Kubinyi András*: Budapest története a későbbi középkorban Buda elestéig 1541-ig. In: Budapest története II. Szerk.: Gerevich László – Kosáry Domokos. Budapest, 1973.
- Körmendy*, 1990 *Annate e Regno Hungariae Provenientes in Archivio Secreto Vaticano 1421–1536. A Magyarországi Egyházmegyéek Javadalmainak Annátái 1421–1536.* Szerk.: Körmendy József. Budapest, Akadémiai kiadó, 1990.
- Kuehn*, 1982 *Kuehn, Thomas*: Emancipation in Late Medieval Florence. Piscataway (New Jersey), Rutgers University Press, 1982.
- Kuehn*, 1991 *Kuehn, Thomas*: Law, Family, Women: Toward a Legal Anthropology of Renaissance Italy. Chicago, University of Chicago Press, 1991.
- Kuehn*, 2002 *Kuehn, Thomas*: Illegitimacy in Renaissance Florence. Ann Arbor (Mich.), University of Michigan Press, 2002.

- Lansing*, 1991   *Lansing, Carol*: The Florentine Magnates: Lineage and Faction in a Medieval Commune. Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1991.
- Lukcsics*, 1931/1938   XV. századi pápák oklevelei I. köt. V. Márton pápa (1417–1431), II. köt. IV. Jenő pápa (1431–1447) és V. Miklós pápa (1447–1455). Szerk.: Lukcsics Pál. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1931–1938.
- Mályusz*, 2007   *Mályusz Elemér*: Egyházi társadalom a középkori Magyarországon. Második kiad. Budapest, Műszaki kiadó, 2007.
- Melis*, 1962   *Melis, Federigo*: Aspetti della vita economica medievale. Studi nell'Archivio Datini di Prato. Firenze, Olschki, 1962.
- Molho*, 2000   *Molho, Anthony*: Names, Memory, Public Identity in Late Medieval Florence. In: *Art, Memory, and Family in Renaissance Florence*. Szerk.: Ciappelli, Giovanni – Lee Rubin, Patricia. New York, Cambridge University Press, 2000. 237–252. p.
- Molho*, 1971   *Molho, Anthony*: Florentine Public Finances in the Early Renaissance, 1400–1433. Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1971. (Harvard Historical Monographs, LXV.)
- Molho*, 1994   *Molho, Anthony*: Marriage Alliance in Late Medieval Florence. Cambridge (Mass.), Harvard University Press, 1994.
- Morelli*, 1986   *Morelli, Giovanni di Pagolo*: Ricordi. In: *Mercanti scrittori. Ricordi nella Firenze tra Medioevo e Rinascimento*. Szerk.: Branca, Vittore. Milano, Rusconi, 1986. 101–339. p.
- Najemy*, 2006   *Najemy, John*: A History of Florence 1200–1575. Oxford, Blackwell, 2006.
- Nuti*, 1934   *Nuti, Ruggiero*: Un mercante pratese in Ungheria nel secolo XV. In: *Archivio Storico Pratese* 12. (1934) 1–5. p.
- Online Catasto of 1427   On-line Catasto of 1427. Edited by David Herlihy, Christiane Klapisch-Zuber, R. Burr Litchfield and Anthony Molho. [Machine readable data file based on *D. Herlihy and C.*

- Klapisch-Zuber*, Census and Property Survey of Florentine Domains in the Province of Tuscany, 1427–1480. [Florentine Renaissance Resources/STG: Brown University, Providence, R.I., 2002. www.stg.brown.edu/projects/catasto/overview. Utolsó letöltés ideje: 2007. szeptember 15.]
- Online Tratte   Florentine Renaissance Resources, Online Tratte of Office Holders, 1282-1532. Machine readable data file. Edited by David Herlihy, R. Burr Litchfield, Anthony Molho, and Roberto Barducci. (Florentine Renaissance Resources/STG: Brown University, Providence, R. I., 2002.). Utolsó letöltés ideje: 2009. július 15.
- Origo*, 1986   *Origo, Iris*: Im Namen Gottes und des Geschäfts. Lebensbild eines toskanischen Kaufmanns der Frührenaissance: Francesco di Marco Datini 1335–1410. München, Beck, 1986.
- Passerini*, 1858/a   *Passerini, Luigi*: Genealogia e storia della famiglia Panciatichi. Firenze, 1858.
- Passerini*, 1858/b   Passerini, Ruggiero: Genealogia e storia della famiglia Corsini descritta da Luigi Passerini. Firenze, 1858.
- Petrucci*, 1965   Il libro di Ricordanze dei Corsini (1362–1457). Szerk.: Petrucci, Armando. Roma, Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, 1965.
- Pitti*, 1986   *Pitti, Bonaccorso*: Ricordi. In: Mercanti scrittori. Ricordi nella Firenze tra Medioevo e Rinascimento. Szerk.: Branca, Vittore. Milano, Rusconi, 1986. 341–503. p.
- Polidori*, 1843   *Polidori, Filippo Luigi*: Vite di illustri italiani: inedite o rare con illustrazioni. Firenze, Vieusseux, 1843.
- Rubinstein*, 1997   *Rubinstein, Nicholas*: The Government of Florence Under the Medici (1434–1494). Oxford, Clarendon Press, 1997.
- Shepherd*, 1825   *Shepherd, William*: Vita di Poggio Bracciolini. Ford.: Tonelli, Tommaso. Florence, 1825.
- Sörös*, 1903   *Sörös Pongrácz*: Lévai Cseh Péter. In: Századok 37. (1903) 824–837.p.

- Teke*, 1995/a   *Teke Zsuzsa*: Firenzei üzletemberek Magyarországon 1373–1403. In: Történelmi Szemle 37. (1995) 129–150. p.
- Teke*, 1995/b   *Teke Zsuzsa*: Firenzei kereskedőtársaságok, kereskedők Magyarországon Zsigmond uralmának megszilárdulása után, 1404–1437. In: Századok 129. (1995) 195–214. p.
- Tkalčić*,
1889–1910   Monumenta Historica liberae regiae civitatis Zagrabiae. I–X. köt. Szerk.: Tkalčić, Johannes B. Zagreb, 1889–1910.
- W. Kovács*
–*Valentiny*, 2006   *W. Kovács András* – *Antal Valentiny*: A Wass család cegei levéltára. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Levéltára 3. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2006.
- Wenzel*, 1863   *Wenzel Gusztáv*: Ozorai Pipo. Magyar történelmi jellemrajz Zsigmond király korából. Pest, 1863.
- Zacchigna*, 2001   *Zacchigna, Michele*: Lavoro sottoposto e commerci in una comunità friulana: Udine fra crisi e sviluppo (secoli XIV–XV). Trieste, Edizioni Università Trieste, 2001.
- ZsOklt.   Zsigmondkori Oklevéltár. (1387–1422). I–IX. kötet. Szerk.: Mályusz Elemér – Borsa Iván – C. Tóth Norbert. Budapest, Akadémiai Kiadó – MOL, 1951–2004.

TÓZSA-RIGÓ ATTILA

A „DUNAI ÚTVONAL” KERESKEDELMÉBEN RÉSZT VEVŐ AUGSBURGIÁK TÁRSADALMI HÁTTERE ÉS KELETI IRÁNYÚ KAPCSOLATRENDSZERE

Európa gazdasági rendszere jelentős átalakuláson ment keresztül a kora újkorban. Ebben a komplex és rendkívül izgalmas folyamatban kulcsfontosságú szerepe volt a korszak kereskedőtársaságainak és bankházainak. Ők voltak ugyanis a régiókon átívelő árucseré és tőkeáramlás fő irányítói, továbbá befektetéseikkel közvetlenül is ösztönözték a különböző termelési szférák fejlődését. Az ilyen prekapitalista kereskedő-vállalkozó klasszikus figuráiként értékelhetjük a dél-német kereskedő-családok kiemelkedő tagjait. A kortársak a befolyás és a vagyon leglátványosabb megnyilvánulását az augsburgi bankházak által a Habsburg uralkodóknak nyújtott kölcsönökben látták.¹ Számunkra azonban nem elsősorban ezek a nagy jelentőségű hitelek tartanak érdeklődésre számot. Tanulmányunknak a klasszikus értelemben vett kereskedelem-történeti elemzés sem célja. Vizsgálatunk középpontjában sokkal inkább az egymással a kereskedelmi- és hitelügyletek során kapcsolatba került személyek szociális háttere áll. A források alapján az augsburgiak esetében vizsgálható a dunai útvonal kereskedelmében részt vett polgárok társadalmi státusza, ezen belül a vagyoni helyzet, illetve a vagyonosodás, a városvezetésben történő szerepvállalás, végül a kérdéses személyek családjának „térbeli helye”, azaz ingatlanai városstopográfiai elhelyezkedése. A vagyonosodás vizsgálata külön hangsúlyt kap, hiszen ezen keresztül jól elemezhető az intragenerációs- és az intergenerációs mobilitás. További célkitűzés még feltárni az augsburgi kereskedőknek a dunai útvonalon fenntartott kapcsolatrendszerét, azon belül a magyarországi hitel- és kereskedelmi ügyletek során kiépített partnerhálózatra kívánjuk helyezni a hangsúlyt.

A fent vázolt elemzés egy hosszú távú kutatási projekt részét képezi. A projekt célja, hogy átfogó képet kapjunk a dél-német (súlyponttal nürnbergi és augsburgi),

---

1 Reinhard Hildebrandt (szerk.): Quellen und Regesten zu den Augsburger Handelshäusern Paler und Rehlinger 1539–1642. Wirtschaft und Politik im 16/17. Jahrhundert. In: Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit, Bd. 19. Teil 1. Stuttgart, 1996. 17. p. (A továbbiakban: Hildebrandt, 1996.)

osztrák (főként bécsi) és nyugat-magyarországi városok (elsősorban Pozsony) polgárainak a „dunai útvonal” kereskedelmében képviselt szerepéről, illetve a kereskedelmi tevékenység során kialakult kapcsolatrendszeréről.² A kutatás alapját a Pozsonyi Városi Levéltár állományában található Tiltáskönyv (*Verbotbuch*) információs bázisa képezi. A *Verbotbuch*-ban olvasható ügyek lényegét röviden úgy foglalhatjuk össze, hogy adósság fennforgásakor az a személy, akinek tartoztak, az adós vagyona vagy vagyona egy külön megjelölt részére „tiltást tett”, vagyis a fennálló adósságok ellentételezésének biztosítékaként kikötötte, hogy a törlesztésig az adós a tiltásban megjelölt ingó- és/vagy ingatlan vagyonrészét nem idegenítheti el, illetve abban az esetben ha készpénzre tettek tiltást, akkor az összeget az adósnak az adósság kifizetésére kellett fenntartania. A bejegyzések megszővegezése általában tömör, legtöbbször három-négy sorban foglalják össze a szükséges információkat. A vizsgált Városkönyvben 1397 tiltás került bejegyzésre az 1538 és 1566 közötti közel harminc évben. A forrás folyamatos adatsora kiválóan alkalmas széles körű kvantitatív elemzésre. A közel 1400 tiltás vizsgálatát egy 18 változót (információcsoportot) magában foglaló szempontrendszer alapján végeztük el. Egy adott tiltás nem mindig szolgáltatott minden előzetesen kidolgozott vizsgálati szemponthoz adatot, ennek megfelelően a teljes anyagban mintegy 22.000 információ került feldolgozásra. Ilyen mennyiségű adathalmaznál az egyszerű leíró jellegű statisztikák mellett mód nyílt a különböző szempontok alapján felállított információcsoportok összevetésére is, amely tovább emeli a forrás értékét. A forrás adatbázisát általánosságban vizsgáló kutatási projekt elemzési szempontjai közül jelen tanulmányban elsősorban a tiltások alapjául szolgáló adósság-összegeket, illetve a követelő- és az adós személyeket fogjuk vizsgálni. Mindezt természetesen az augsburgi származású tiltó személyek ügyeiben.

Az általunk vizsgált korszak belenyúlik az augsburgi kereskedőházak hanyatlásának első időszakába. A korábbi kissé sematizáló megközelítésekkel szemben az újabb szakirodalom szerint az 1550-es évek második felétől nem egy egyirányú hanyatlási folyamat mutatható ki, hanem konjunkturális és válságos időszakok változása jellemző egészen a XVII. század első évtizedéig. Ennek során a dél-német

---

2 A kutatás eddigi eredményeit tartalmazó publikációk: *Tózsá-Rigó Attila*: A pozsonyi Tiltáskönyv információs bázisa. Különös tekintettel a pozsonyi felső- és középréteg városon túlnyúló kapcsolatrendszerére. In: *Századok* 142. (2008) 5. sz. 1135–1186. p. (A továbbiakban: *Tózsá-Rigó*, 2008.) *Tózsá-Rigó Attila*: A pozsonyi gazdasági elit nürnbergi kapcsolatai a 16. században. In: *Urbs Várostörténeti Évkönyv* 3. k. 2008. 329–348. p. (A továbbiakban: *Tózsá-Rigó*, 2008.²) *Tózsá-Rigó Attila*: Die Rolle des Donauhandels im Nürnberger Wirtschaftsleben. Beziehungen zwischen der Pressburger Wirtschaftselite und dem zweiten Stand der Stadt Nürnberg im 16. Jahrhundert. In: *Fränkisches Jahrbuch* 2009/1. (megjelenés alatt).

városok kereskedelme jelentős szerkezeti átalakuláson ment keresztül, s a korszak fejlődési tendenciái között nagy jelentőséggel bír a közép- és kelet-európai térség gazdasági szereplőivel kiépített kapcsolatrendszer.³ Bevezetésképpen át kell tekintenünk, hogy milyen szerepet töltött be a korabeli Augsburg gazdasági rendszerében a keleti irányú, s ezen belül a dunai útvonalon folyó kereskedelem.

I. A dunai útvonal szerepe Augsburg gazdasági életében

Nürnberghez hasonlóan Augsburg is a XV. század második felére vált végérvényesen a dél-német térség egyik legfontosabb gazdasági központjává. A századforduló körüli években kezdődő „Fugger-korszakban” pedig az egyre inkább globális dimenziókba lépő európai kereskedelmi hálózat kiemelkedő jelentőségű centrumává emelkedett.⁴ A XVI. századot, illetve a XVII. század első két évtizedét Augsburg virágkoraként szokták aposztrofálni. A gazdasági fellendülés ezen korszaka két viszonylag jól elkülöníthető szakaszra osztható. A XVI. század derekáig jellemző fokozott mértékű fejlődés a század második felében lelassult.⁵ A város kereskedői által lebonyolított forgalom, valamint a haszonból származó vagyonnövekedés a városi közösség hierarchiájában a patriciátus után következő kereskedőréteg fel-emelkedéséhez vezetett.

A város központisága — részben — kiváló földrajzi helyzetéből adódott. A viszonylag magas fokon urbanizált Svábföld centrumaként kedvező helyzetben volt az áruk és szolgáltatások cseréjének koordinálásában. A városon keresztül folyó Lech (és az abba torkolló Wertach) déli irányban az Alpok térsége felé biztosított kapcsolatot, a Lech mentén létrejött kereskedelmi ütőér észak felé Donauwörthnél

3 *Hildebrandt*, 1996. 13. p.

4 *Rolf Kießling*: Augsburg zwischen Mittelalter und Neuzeit. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filser–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 241–251. p. hiv. hely: 241. p. (A továbbiakban: *Kießling*, 1984.). A felső- és a felsőközép-rétegek gazdagodásával párhuzamosan — a fejlődés árnyoldalaként — az alsó- és alsóközép-rétegekben fokozatos elszegényedés ment végbe, ami a XVI. század folyamán bizonyos fokú társadalmi instabilitáshoz vezetett. Uo. 246. p.

5 A fejlődés ütemének módosulása többek között abban is megnyilvánult, hogy a tanács az 1550-es évek végétől igyekezett mérsékelni a városba áramló migrációt, a letelepedés megnehezítésével természetesen a kevésbé tehetősek betelepülését akarták elsősorban akadályozni. *Friedrich Blendinger*: Versuch einer Bestimmung der Mittelschicht in der Reichsstadt Augsburg vom Ende des 14. bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts. Veröffentlichungen der Kommission für geschichtliche Landeskunde in Baden-Württemberg. Stuttgart, 1972. 42. p. (A továbbiakban: *Blendinger*, 1972.).

kapcsolódott a térség legfontosabb vízi útjához a dunai útvonalhoz.⁶ Innen tovább északi irányban pedig Nürnbergbe lehetett eljutni. A Dunát más útvonalon is el lehetett érni Szt. Affra városából: az Aichachon keresztül Ingolstadtba vezető úton, illetve Münchenen és Landshuten keresztül Regensburgnál. A dunai útvonal mellett fontos volt még egy másik keleti irány is, mégpedig az ún. „Salzburgi út”, amelyet szintén Münchennél érthettek el az augsburgiak. Mindezen lehetőségeken túl a város kereskedői könnyen építhettek ki kapcsolatokat a sziléziai, a cseh, vagy Innsbruckon keresztül az (észak-)ítáliei területekkel, továbbá bekapcsolódtak a nyugat-francia, és az Ibériai térséggel, ill. a tengerentúli területekkel folytatott kereskedelembe is.⁷ A kereskedelmi utak metszéspontjából adódó kedvező földrajzi helyzet tulajdonképpen predesztinálta a város kereskedőit arra, hogy szinte az egész kontinenst behálózó multilaterális hálózatot építsenek ki.

A XV. század végére Augsburg központi hely szerepéből adódó gazdasági kisu-gárgása már jóval túlnőtt a város regionális háttérének tekinthető szomszédos területeken. A gazdasági megerősödés egyik eredményeként jelentős népességnövekedés indult be, amelynek következtében egyre távolabbi vidékekről kellett a városba szállítani a lakosság élelmiszerszükségletét fedező árumennyiséget.⁸ A ga-

6 *Wolfgang von Stromer*: Welser Augsburg und Welser Nürnberg: Zwei Unternehmen und ihre Standorte. In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 215–222. p. hiv. hely: 219. p.

7 *Hermann Kellenbenz*: Wirtschaftsleben der Blütezeit. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filsler–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 258–301. p. hiv. hely: 265–266. p. (A továbbiakban: *Kellenbenz*, 1984.)

8 A város XVI. századi lélekszáma vonatkozóan – a kora újkorral foglalkozó várostörténet-írási képviselői számára „ismerős” módon – viszonylag tág becslések láttak napvilágot. A 20.000 fős alsó értéktől egészen az 55.000 lakost feltételező becslésekig. Barbara Rajkay a 30.000 körüli értéket tartja reálisnak. *Barbara Rajkay*: Die Bevölkerungsstruktur von 1500 bis 1648. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb–Baer–Becker–Bellot–Filsler–Fried–Reinhard–Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 252–258. p. hiv. hely: 252. p. (A továbbiakban: *Rajkay*, 1984.) A város történetének kiváló kutatója, Bernd Roock szintén 30.000 körülire teszi a polgárság létszámát a századforduló éveiben. *Heinz Schilling*: Die Stadt in der frühen Neuzeit. München, 1993. 13. p. (A továbbiakban: *Schilling*, 1993.). Schilling számításai szerint ez az érték a század közepére eléri a 45 ezret, a 17. század elejére pedig a 48 ezret. Roock csekélyebb mértékű növekedéssel számol: 1627/28-ra mintegy 40.000-es lélekszámot valószínűsít. *Schilling*, 1993. 5. sz. táblázat, ill. 13. p. Rajkay szintén utóbbi értékekkel ért egyet. *Rajkay*, 1984. 254. p. Blendinger 1512-ben 21.000-re becsüli Augsburg lakosságát, s véleménye szerint 1604-re 40.000 körüli lélekszám valószínűsíthető. *Blendinger*, 1972. 40. p.

bonát, gyümölcsöt és zöldségféléket be tudták szerezni regionális szinten (mintegy 45–50 km-es körzetből). A környékbeli világi és egyházi birtokosok földjeiről beszállított készletek mellett jelentősek voltak a vagyonos birtokok földjeiről származó élelmiszerszállítmányok (főként gabona). Utóbbi személyek közül kiemelhető a magyarországi érdekeltségekkel bíró Wolfgang Paller, aki jelentős földterületet birtokolt a város közelében.⁹ A polgárság hússzükséglete viszont hamar túllépett a sváb és a bajor piacok kínálta kereteken és a város kereskedői egyre inkább a magyar marhaexportra koncentráltak.¹⁰ Ennek az áruforgalomnak a dél-német kereskedők szempontjából Bécs volt az „elosztó” központja, ahol nemcsak az élőállatokat, hanem az ugyancsak jelentős árucikknek számító marhabőrt is beszerezheték nyers, vagy félkész formában. Ide összpontosult azoknak a dél-német vászonárúknak a kivitele is, amelyeket magyar területeken kívántak értékesíteni.¹¹

A felvásárlási piacok térbeli tágulásával párhuzamosan az augsburgi patrícius- és kereskedőcsaládok is egyre szélesebb területekre terjesztették ki rokoni és gazdasági kapcsolataikat.¹² Ezzel párhuzamosan egy Augsburg irányába mutató migrációs folyamat is jelentkezett: a térség közepes és kis városainak kereskedőcsaládjai egyre inkább törekedtek arra, hogy Augsburgba költözzenek, igaz korlátozásokkal (vö. 5. jegyzet). Ily módon a Lech-menti város tovább erősítette gazdasági elsőbbségét többek között Memmingen, Nördlingen, Donauwörth, illetve a századforduló után már Ulm kereskedőpolgárságával szemben is.¹³

---

9 *Kellenbenz*, 1984. 269. p.

10 *Kießling*, 1984. 248–249. p.

11 *Christel Warnemünde: Augsburgur Handel in den letzten Jahrzehnten des 16. Jahrhunderts und dem beginnenden 17. Jahrhundert. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde. Freiburg, 1956. 113.; 174.; 212–213. p.* (A továbbiakban: *Warnemünde*, 1956.) Bécsnek az augsburgiak dunai kereskedelmében betöltött kiemelt szerepére kiváló példa, hogy a Pozsonyban képviselő által tiltást tevő augsburgiak ügyeiben 28 esetből kilenc alkalommal bécsi személy a képviselő, s csak négyszer találkozunk augsburgi közvetítővel. (ld. még II. fejezet). A magyar vonatkozásokra ld. *Gecseyi Lajos: Az Edlasperg-ügy. Magyar kereskedők bécsi kapcsolatai a 16. század első felében.* In: *Történelmi Szemle*, 35. (1993) 3–4. sz. 279–295. p.

12 A reformáció okozta változások után az egyre emelkedő házassági tendencia eredményeként az 1530-as évek második felére stabilizálódtak az augsburgi polgárság demográfiai mutatói, ami a vallási élet és a társadalmi viszonyok normalizálódására vezethető vissza. *Rajkay*, 1984. 254. p.

13 A dunai útvonal kereskedelmében fontos szerepet játszó városok közül Ulmot és Memmingent érdemes kiemelnünk. Az egyik memmingeni kereskedőcsalád, a Vöhlinek a korábbi időszakban ulmiakkal építettek ki szoros kapcsolatokat, a XV. század utolsó éveiben megváltozik a család orientációja, ennek legjobb jele, hogy a Welserekkel házasság útján létrejött rokoni

A dél-német térség másik két jelentős birodalmi városával, Ulmmal és Nürnberggel ellentétben Augsburg nem rendelkezett kiterjedt birtokokkal a városfalon kívül. Az ebből eredő hátrányokat az augsburgi kereskedők vállalkozó szellemmel, a társulásaik által végrehajtott tőkekoncentrációval, s végül de a legkevésbé sem utolsó sorban a Habsburgokkal fenntartott szoros kapcsolatok által igyekeztek pótolni. A gyors ütemű XVI. századi fellendülésben három tényező játszotta a fő szerepet: befektetések a közép-európai ércbányákba; bekapcsolódás a tengerektől távol eső területekkel folytatott árucserébe; illetve a magas szintű kölcsönügyletek.¹⁴ A regionális centrum szintjén túllépő város rohamosan növekvő jelentőségét mutatja, hogy Augsburg a XVI. század elején már a Habsburgok gazdaságpolitikájában is fontos szerepet játszott.¹⁵ A Fuggereknek és — kisebb súllyal — a Welsereknek I. Miksa és még inkább V. Károly (és I. Ferdinánd) idején betöltött szerepét kiváló példaként értékelhetjük a kereskedőknek és a politikai hatalomnak magas szinten történő összefonódására. A Habsburgokkal ápoltságok széles körű lehetőségeket nyitottak meg az augsburgi kereskedők előtt. Térben értelmezve ezek a lehetőségek az osztrák örökös tartományoktól Cádizig és Sevilláig, vagy Antwerpenig, illetve a Magyar Királyságnak a Habsburgok fennhatósága alá került területeiig terjedtek. Ezeket a XVI. században „megnyílt” lehetőségeket egyetlen más kontinentális kereskedő-központ sem tudta olyan intenzíven kihasználni, mint Augsburg.¹⁶

Témánk szempontjából elengedhetetlen, hogy kitérjünk a kereskedelem néhány gyakorlati kérdésére. A kora újkori prekapitalista kereskedői társulások több szempontból is az eszközök és a módszerek racionalizálásaként értékelhetők. Az ilyen vállalkozói társulások nem csak a tőkekoncentráció miatt váltak a távolsági kereskedelem legjellemzőbb szerkezeti formájává a korszakban, hanem fontos szerepe volt a szakképzett munkaerő közös felhasználásának, a kifelé történő kölcsönös képviselő leegyszerűsítésének, és az információáramlás megkönnyítésének is.¹⁷ Az 1450–1650 közötti időszakban a dél-német térségben a kereskedői társulás volt a leginkább jellemző szervezeti forma. Ebben a prekapitalista vállal-

---

kapcsolatot kihasználva Augsburgba teszik át székhelyüket. *Jörg Denzer*: Die Konquista, der Augsburger Welser-Gesellschaft in Südamerika (1528–1556). München, 2005. 44. p. (A továbbiakban: *Denzer*, 2005.). A vizsgált pozsonyi forrásban ulmi- és memmingeni polgárokkal is találkozunk.

14 *Blendinger*, 1972. 46. p.

15 *Kießling*, 1984. 249. p.

16 *Kellenbenz*, 1984. 258–259. p.

17 *Wolfgang von Stromer*: Organisation und Struktur deutscher Unternehmen in der Zeit bis zum Dreißigjährigen Krieg. In: *Tradition* 13. (1968) 29–37. p. hiv. hely: 33. p.

kozási formában a(z alapító) tulajdonosok teljes döntési jogkörrel bírtak. Ez a társasági forma tulajdonképpen a családtagok és a közeli rokonok együttműködésén alapuló családi vállalkozások továbbfejlesztéseként jött létre.¹⁸ Ilyen családi vállalkozásokat találunk a jelentős keleti irányú kapcsolatokat fenntartó augsburgi Österreichereknél, illetve kezdetben a Weiseknél is (ld. III/1. alfejezet). A más-más családhoz tartozó polgárok önkéntes társulásaként létrejött kora kapitalista kereskedő-társaságok hatékonyabbnak bizonyultak a családi vállalkozásoknál. A későbbiekben ilyen társulásokként tárgyalni fogjuk a Paller–Herbst, illetve a Paller–Weis vállalkozásokat (ld. III/1. és III/2. alfejezetek). Utóbbi társulási formák felépítésük szerint három szintre oszthatók: 1. a társaság tulajdonosai és vezetői; 2. a fontosabb régiókban létrehozott lerakatok és alközpontok élén álló faktorok állandó járandósággal és saját személyzettel; 3. nem állandó jelleggel alkalmazott kereskedelmi képviselők, kereskedőszolgák stb.

A faktori rendszer nagymértékben kibővítette az egyes cégek tevékenységi területét, mivel a cégtulajdonosok egyidőben nyilvánvalóan nem tarthatták kezükben több régió ügyeit, ebből kifolyólag a faktorok nagyfokú önállósággal rendelkeztek, s akár több térségben is képviselhették a társaság érdekeit.¹⁹ (Az információáramlás korabeli viszonyai az esetek nagy többségében nem is tették lehetővé, hogy az augsburgi központból „azonnal” döntsenek minden felmerülő kérdésben.) A fontosabb kereskedelmi csomópontokra épülő faktori hálózat lehetővé tette, hogy az egyes társaságok minél több és részletesebb információ birtokában reagáljanak a piaci viszonyok változásaira.²⁰ Ily módon nemcsak a napi döntések szintjén lehetett szerepe egy faktornak, hanem akár a társaságnak a térségben képviselt rövid- vagy középtávú üzleti stratégiája is az ő megítélésén múlhatott. Ennek a rendszernek az előnye tehát főként a gyors döntéshozatali mechanizmusban rejlett. Megvoltak azonban a hátrányai is, hiszen sok múlott a saját területükön széles döntési jogkörrel felruházott faktorok képességén és megbízhatóságán.

A dél-német tőke itáliai pozíciói kiváló betekintést nyújtanak a korabeli faktori rendszerbe. A Fuggerek Genovában tevékenykedő faktora, Christoph Furtenbach elsősorban a spanyol ezüst behozataláért és északra történő továbbításáért volt felelős. Furtenbach azonban nem csak a Fuggereknek dolgozott, hanem kapcsolat-

---

18 *Andreas Nutz*: Unternehmensplanung und Geschäftspraxis im 16. Jahrhundert. Die Handelsgesellschaft Felix und Jakob Grimmel zwischen 1550 und 1650. In: Veröffentlichungen des Wirtschaftsarchivs Baden-Württemberg. Beiträge zur südwestdeutschen Wirtschafts- und Sozialgeschichte, Bd. 20. St. Katharinen, 1996. 94. p. A továbbiakban: *Nutz*, 1996.

19 *Nutz*, 1996. 99. p.

20 *Denzer*, 2005. 45. p.

ban állt más jelentős augsburgi családokkal is, így többek között az — elsősorban a keleti piacokra koncentráló — Österreicherekkel, akik rezet, vásznakot, illetve sáfányt szállítottak a ligur városba.²¹

Az Augsburggal foglalkozó szakirodalom általában jelentős teret szentel a nyugati és a déli kereskedelmi irányoknak. Ezzel szemben a keleti irányú érdekeltségek jóval kisebb súllyal jelennek meg. Az 1560-as évektől azonban jelentős súlypontmódosulás következett be a dél-német kereskedők tevékenységében. Az ötvenes években bekövetkező spanyol-, illetve francia államcsődök, később Antwerpennek a háborús események miatti 1576. évi kiesése komoly mértékben meggyengítették a dél-német kereskedő-tőke pozícióit. A nyugati államcsődök okozták a XVI. századi fejlődési folyamat — korábban már említett — megtorpanását, s a krízis súlyosan érintette az augsburgi felső-középréteg helyzetét is. Mi sem bizonyítja ezt jobban, minthogy az elkövetkező évtizedekben 80 tekintélyes augsburgi kereskedőház ment tönkre, utolsóként 1614-ben a Weiserek.²² Ezzel párhuzamosan a Velencével fenntartott kapcsolat is veszített jelentőségéből.²³ Az itt vázolt folyamatok következtében az augsburgiak figyelme egyre nagyobb mértékben fordult a keleti irányok felé.²⁴ Mindennek tekintetében a várostörténet-írás számára kiemelten fontosak azok az adatok, amelyek az augsburgiaknak a dunai útvonal kereskedelmében kifejtett tevékenységéről, illetve a dél-német üzletemberek magyarországi kapcsolatairól tájékoztatnak.

-
- 21 *Kellenbenz*, 1984. 274. p. Hasonló kereskedelmi gyakorlatról tudósít minket egy Jakob Krapffer nevű augsburgi polgárnak az augsburgi kereskedőcéhhez intézett, keltezés nélküli kérelme. Krapffer ebben leírja, hogy több éven át dolgozott Bartholomäus Welsernek, ugyanakkor nyolc évig a Haug kereskedőház faktoraként is tevékenykedett. A kérelem arra vonatkozik, hogy a céh alkalmazza Krapffert. Korábbi megbízói, Welser és Anthon Haug ajánlást is írtak számára. Stadtarchiv Augsburg (a továbbiakban: StA. Abg.) Kaufmannschaft und Handel (a továbbiakban: KuH) Akten Fasc. X. Nr. 31.
- 22 *Blendinger*, 1972. 48. p. A gazdasági instabilitás (rohamos gyorsasággal változó pénzvisszonyok) és még inkább a nyugati befektetések „bedőlése” akár több százezer forintos veszteséget is okozhattak, sőt tudunk olyan esetről is, amikor egy tekintélyes — bécsi érdekeltségekkel is rendelkező — augsburgi kereskedőt fogságba vetettek, mivel a francia államcsődből következő veszteségei miatt nem tudta közel 200.000 forintos adósságait rendezni. *Warnemünde*, 1956. 113. p.
- 23 A korábbi korszakhoz viszonyítva a dél-német kereskedők és Velence közötti — a fémérc- és a fűszerkereskedelemre alapozott — tradicionális kapcsolat valójában már a század első felében is veszített jelentőségéből. *Denzer*, 2005. 45. p.
- 24 A század utolsó évtizedeiben főként a Welsereket és a Haugokat említhetjük, mint akik jelentős erőforrásokat csoportosítottak át a keleti kereskedelmi vonalakra. *Warnemünde*, 1956. 164. p.

A távolsági kereskedelemben az augsburgiak számára a déli- (itáliai) és a délnyugati irányú birt kiemelt jelentőséggel.²⁵ A (dél)keleti irányú kapcsolatokban München és Salzburg mellett Regensburg játszott még jelentős szerepet.²⁶ Utóbbi többek között gabonavásárai miatt volt frekvenciált állomás a dunai útvonalon, illetve a város hajóseit gyakran alkalmazták az augsburgiak. Regensburgból északkeleti irányban a cseh területeket, Lipcsét és Sziléziát lehetett elérni, délkeleti irányban pedig Kremsen és Linzen keresztül Bécsset. Amint azt a későbbiekben látni fogjuk, a Habsburgok székvárosa nem végpontként funkcionált a vizsgált útvonalon, hanem egyfajta kiinduló állomásként a magyarországi üzletek lebonyolításában. Bécsben a Fuggereknek és a Welsereknek állandó faktoraik tevékenykedtek, s jelentős számú további augsburgi kereskedőnek voltak még itt érdekeltségeik. Utóbbiak mellett számos dél-német mészáros-marhakereskedő is gyakran megfordult Bécsben, hogy innen koordinálják a magyarországi felvásárlást, amely az esetek jelentős részében a pozsonyi vásárokon zajlott. A mészárosok azonban általában nem rendelkeztek elég tőkével ahhoz, hogy finanszírozni tudják a beszerzést, illetve a „szállítást”. Ezért számos esetben az augsburgi tanácstól, vagy még inkább tőkeerős kereskedő-vállalkozóktól igényeltek hitelt. A források szerint többek között az Österreicherek is hiteleztek ilyen célra, ezáltal ilyen közvetett módon is bekapcsolódtak a magyarországi marhakereskedelembé.²⁷ A Fuggereknek Budán is volt képviselőjük, amelyen keresztül az erdélyi városokkal és az alföldi tőzsérekkel tartottak fenn kapcsolatot.²⁸

A távolsági kereskedelemmel és a bankügyletekkel szorosan összefonódtak azok az iparágak, amelyek jelentős beruházást igényeltek. Klasszikus példaként említhető az ércművelés és -feldolgozás területe. Az 1500 körüli években az augsburgi befektetők (pl. a Hőchstetterek és a Magerek) még elsősorban a Füssen környéki rézbányákra fordították figyelmüket, a Fuggerek megjelenése azonban

---

25 Velence többek között a magyarországi réznek is egy fontos állomása volt, a Fuggerek és a Welserek mellett még számos augsburgi kereskedőcsaládnak volt itt képviselője. Jelentős volt még Milánó és Genova szerepe a térségbeli dél-német érdekeltségek között. *Kellenbenz*, 1984. 270–273. p.

26 München és Salzburg kapcsán meg kell említeni, hogy ezen két város polgárai is jól kimutatható kapcsolatot tartottak fenn a pozsonyiakkal. Salzburghoz: *Tózsza-Rigó*, 2008. 1176. p., Münchenhez: 1185. p.

27 *Warnemünde*, 1956. 210. p. A fentiek tekintetében a pozsonyi adósk foglalkozására kissé előreutalva kiemelhető, hogy az augsburgiak pozsonyi partnerei között a kereskedők mellett kizárólag csak mészáros-foglalkozású személyt sikerült azonosítani.

28 *Kellenbenz*, 1984. 275. p. Meg kell jegyeznünk, hogy Kellenbenz a Fuggerek bányászati érdekeltségei kapcsán rendkívül zavaró módon folyamatosan szlovák, vagy szlovákiai rézkitermelésről ír, ami nyilvánvaló anakronizmus. Ennek tekintetében viszont az is meglepő, hogy a Fuggerek erdélyi kapcsolatainál erdélyi bányavárosokat említ.

teljesen új súlypontokat jelölt ki az ágazatban. Amint az közismert, a Fugger–Thurzó társulás már döntően a magyarországi érclelőhelyekre koncentrált, így elsősorban Besztercebánya és a Körmöcbánya környéki aranybányák álltak vállalkozásuk középpontjában.²⁹ Anton Fugger 1546-ban vonult ki a besztercebányai üzletből.³⁰ Az ezt követő években olyan jelentős augsburgi kereskedők kapcsolódtak be a magyarországi rézüzletbe, mint Mathias Manlich, a Haug–Langenauer (másképp Langnauer)–Linck társulás, vagy a Rehlingerek.³¹ Végül 1569–1587 között a pozsonyi Tiltáskönyvben nyolc alkalommal szereplő id. Wolfgang Paller és a Pozsonyban ugyancsak többször előforduló Weis család vették át a magyarországi bányauzletet.³² A német piacokra szállított alsó-magyarországi réz kivitel-

- 29 A két család szövetségének volt egy másik – kevésbé ismert – vonulata is. Nevezetesen Thurzó György Fugger lányt vett feleségül, s „újdonsült” rokonai kijárták neki az augsburgi polgárjogot (a Fuggerek társadalmi státuszát és befolyását tekintve nyilván nem kellett túl komoly „lobby-tevékenységet” kifejtetniük). Az Augsburg Városi Levéltár anyagai között megtalálható Thurzó Györgynek a polgárjogért folyamodó kérelme, amelyben Thurzó jövőbeni adóját 150 rajnai forintban állapítják meg, illetve a védelmi költségekhez történő hozzájárulásként további 50 forintot kellett befizetnie. STA. Abg. KuH I. Literalien. 2. Geleitsbriefe und sonstige Missive und Urkunden ca. 1500–1533. fol. 83r–84r. (Az adó mértékéhez viszonyításként ld. III/1. alfejezet).
- 30 *Warnemünde*, 1956. 101. p. Häberlein szerint a besztercebányai üzletet csak 1548-ban vette át a Fuggerektől Mathias Manlich. *Mark Häberlein: Die Fugger. Geschichte einer Augsburger Familie (1367–1650)*. Stuttgart, 2006. 88. p. A Fuggerek a körmöci kamara bérletét egészen 1551-ig még biztosan a kezükben tartották. *Paulinyi Oszkár: Gazdag föld – szegény ország. Tanulmányok a magyarországi bányaművelés múltjából*. Szerk. Búza János és Draskóczy István. Bp., 2005. 74. p.
- 31 A Haugok kereskedelmi tevékenysége jól szemlélteti, hogy a Fuggerek „mögötti” második vonal kereskedőtársaságainál milyen szereppel bírt a keleti irány. Tevékenységük alapvetően a déli-, délnyugati piacokra koncentrált (Velence, Lyon, Marseilles). Emellett jelentős érdekeltiségekkel bírtak Antwerpenben és Hamburgban is. Legfőbb tevékenységi körük a fémárukkal történő kereskedelem volt, amelyben a tiroli és a magyarországi bányászati pozícióiknak volt nagy szerepe. Az 1560-as évektől egyre inkább áthelyezték tevékenységük súlypontját a keleti térségekbe, a magyar érc mellett főként textilipari termékekre koncentrálván. *Warnemünde*, 1956. 101. p.
- 32 *Kellenbenz*, 1984. 265. p.; *Warnemünde*, 1956. 194. p. Az exportra termelt réz további sorsának szempontjából röviden megemlíthető, hogy a Weis és a Paller családnak jelentős érdekeltiségeik voltak az északkeleti útvonal egyik legjelentősebb városában Lipszében, illetve voltak kapcsolataik Hamburgban is. Mindkét városban képviseltették még magukat az augsburgiak közül a Welserek. Az említett három családdal, továbbá még az Österreicherrel állt kapcsolatban (utóbbiakkal sógorsági fokon) az a Jenisch család, amely a XVI. század végén telepedett át Hamburgba, ily módon a magyar réz eljutott a távoli Elba menti városba is. *Kellenbenz*, 1984. 276–278. p.

ének elsődleges irányát az ún. „felső út” képezte, amelynek első jelentős állomása Szilézia „fővárosa”, Breslau [Boroszló, ma Wrocław] volt. Breslauból Lipcsébe szállították az ércet, majd innen tovább Nürnberg és Frankfurt piacaira.³³ A bresloui és a pozsonyi polgárok kapcsolata pregnánsan jelentkezik a pozsonyi Tiltás-könyvben. A sziléziai városból 53 tiltás szerepel a vizsgált pozsonyi forrásban.³⁴

Röviden ki kell még térnünk arra, hogy a távolsági kereskedelem és az augsburgi kereskedőréteg növekvő gazdasági aktivitása milyen hatással volt a kézműipar egyes ágaira. Két területet emelhetünk ki: az egyik az augsburgi ötvösség, a másik a textilipar céhei. Az ötvösök száma 1529 és 1594 között mintegy a négyszeresére növekedett, a takácsoké pedig 1536–1601 között megduplázódott.³⁵ A felfedezések utáni kolonializáció fontos következménye volt, hogy a tengerentúli területek fokozott keresletet támasztottak a szövött áruk iránt. Ennek eredményeként a XVI. század első harmadában a dél-német textilipari centrumokban felvirágozott a barhentfeldolgozás. Ilyen központok voltak többek között Augsburg, Ulm, Memmingen és Nördlingen.³⁶ Utóbbiak kereskedői nem csak nyugaton (és a tengerentúlon) számíthattak kedvező felvevő piacra, hanem keleti irányba is szállították városuk szöveteit, mivel a század második felében általános európai tendencia volt a barhent árának növekedése.³⁷

A barhenttal szemben a dél-német gyapjúszöveteknek a keleti és a délkeleti területek voltak az elsődleges felvevőpiacai. Mindez arra vezethető vissza, hogy a

33 A kontinentális központok közvetítésével eljutott Antwerpenbe továbbá a spanyol és a portugál kikötőkbe is, déli irányban pedig — ahogy azt korábban már említettük — Velence funkcionált fontos tranzit-állomásként. A nyolcvanas évektől Hamburgon keresztül Angliába is szállítottak nagyobb mennyiségben. *Warnemünde*, 1956. 192–193. p. Megjegyzendő még, hogy az alsó-magyarországi kitermelésben érdekelt augsburgiak nemcsak a nyersanyag kereskedelmével foglalkoztak, hanem exportáltak itt készült réz- és sárgaréz félkész-termékeket is. *Warnemünde*, 1956. 198. p.

34 Az 1542. évi vámnaplók adatai szerint a sziléziai kereskedők nagyobb forgalmat bonyolítottak le, mint a morvaországiak. A breslouiak szinte teljes behozatalukat, kivitelüknek pedig egyharmadát a pozsonyi harmincadon keresztül szállították. *Ember Győző*: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Bp., 1988. 237. p., 327. p.

35 Warnemünde szerint a takács-mesterek száma a század elején 1500, 1578-ban 4000 volt. *Warnemünde*, 1956. 171. p. A Habsburgokkal fenntartott szoros kapcsolatok pedig a fegyvereket előállító céhek fejlődésére voltak pozitív hatással. *Kellenbenz*, 1984. 262–263. p.

36 Többek között a Welserek is jelentős profitot halmoztak fel a kedvező keresleti feltételeknek köszönhetően. A család faktorai Velencében vásárolták fel a nyersanyagként szolgáló gyapjút, amit leginkább Ulmba és Nördlingenbe szállítottak, majd az ott elkészült szöveteket értékesítették a megfelelő piacokon. *Denzer*, 2005. 43. p.

37 *Warnemünde*, 1956. 172. p.

gyapjúszövetek előállításában mind mennyiségi, mind minőségi tekintetben az angol és a németalföldi ipari centrumoké volt a vezető szerep, amelyek termékeivel a technikailag kevésbé fejlett dél-német takács-céhek áruai nyugati piacokon nem vehették fel a versenyt. Az alacsonyabb minőségi mutatók miatt viszont olcsóbban lehetett értékesíteni ezeket a szövetfajtákat. Emellett a dél-német kereskedők az angol és a németalföldi szöveteknek a keleti irányokba történő közvetítésében is fontos közvetítő szerepet vállaltak. Hasonlóan a marha-importban tapasztalt jelentőségéhez, a szövetek keleti kereskedelmében is kiemelt szerepe volt Bécsnek.

A XVI. századi fejlődési tendenciákat összegezve tehát megállapítható, hogy a század első fele egyértelműen az augsburgi gazdaság és ezen belül főként a kereskedelmi- és hitelszféra gyors konjunktúrájaként értékelhető. Azok a tőkés gazdaságra jellemző pénzügyletek, amelyek mögött már nem állt konkrét áruforgalom, a délnémet kereskedők üzleti stratégiájában még másodlagos szerepet tölthettek be. Ezzel szemben viszont a hitelügyletek egyre nagyobb jelentőségre tettek szert. Ennek a pénzügyi szférának a felfutásában a korábban már említett marha-kereskedelem jelentőségét is megelőzve természetesen az ércbányászat és -kereskedelem játszotta a főszerepet.³⁸ A kereskedő-vállalkozók számára ez a korszak a gyors meggazdagodás, a viszonylag könnyű vagyongyűjtés időszaka volt. Ehhez a virágzáshoz képest a század közepén lassulás, majd megtorpanás, végül a XVI–XVII. század fordulóján már visszaesés regisztrálható. Ehhez nagyban hozzájárult, hogy a korábban hatékonyan működő faktori rendszer már nem tudott eleget tenni az új követelményeknek, s ennek eredményeként az augsburgi kereskedő-társaságok egyre nehezebben tudták kivédeni a különböző régiókban a helyi vagy a külföldi kereskedők konkurenciáját. Ebben az időszakban számos augsburgi család esetében egyre jellemzőbb lett az a mentalitás, amelynek sugallatára főként a század első felében felhalmozott vagyonból próbálták fenntartani korábban megszokott egzisztenciájukat. Tőlük eltérően azok érezték meg a kor követelményeit, akik továbbra is vállalkozásaik kiterjesztésén fáradoztak, vagy éppen új súlypontok képezésével folyamatosan igyekeztek követni a piaci viszonyok változásait. Klasszikusan az Österreichereket szokták ilyen példaként emlegetni. A hozzájuk hasonló társaságok üzleti tevékenységében a bányászati befektetések és az árucserre mellett egyre nagyobb szerepet játszottak a hi-

---

38 *Joachim Riebartsh: Augsburgur Handelsqesellschaftun des 15. und 16. Jährhunderts: Eine vergleichende Darstellung ihres Eigenkapitals und ihrer Verfassung. Bergisch Gladbach, 1987. 75. p. A továbbiakban: Riebartsh, 1987.*

telügyletek.³⁹ Utóbbi szférába nyújtanak betekintést a Tiltáskönyvekhez hasonló forrástípusok is.

II. Az augsburgiak pozsonyi kapcsolatai

Az augsburgiaknak a magyarországi rézkitermelésben, és exportban képviselt szerepéről viszonylag széles körű információkkal rendelkezünk, amelyeket a témával foglalkozó szakirodalom már jelentős részben közzétett. Fontos azonban hangsúlyoznunk, hogy a vizsgált dél-német polgároknak nem kizárólag ilyen jellegű pozícióik voltak a XVI. századi Magyar Királyság területén, hanem számos más üzleti érdekeltséggel is bírtak, amelyeknek köszönhetően kapcsolati hálójukban magyarországi polgárok is helyet kaptak. Mindennek tekintetében a magyar várostörténet-írás számára rendkívüli jelentőséggel bírnak azok a források, amelyek az utóbb említett kapcsolatokra vonatkozó információkat tartalmaznak. Klasszikusan ilyen forrásként értelmezhető a pozsonyi Tiltáskönyv.

A közel 1400 tiltásból 47 ügy származik augsburgi polgároktól. Ez az adat első látásra nem tűnik jelentősnek. Fontos azonban kiemelni, hogy a tiltások közel fele (49,3%) — nagy valószínűséggel — pozsonyi polgároktól származik. A külföldiektől származó mintegy félszáz tiltás csoportján belül a tágan értelmezett dél-német térségből érkezett követelések már jelentős részesedéssel bírnak (28%). Ebből a nagyrégióból Augsburg mellett Nürnberg polgárai képviseltetik magukat nagy számú ügygel (53 tiltás),⁴⁰ a további dél-német városok közül Ulm (16) és Sankt Gallen (15) említhető még. Az augsburgiak pozsonyi jelenléte több szempontból is kiemelt figyelmet érdemel. A Magyarországtól közel 600 km-re lévő Lech-menti város kereskedőihez képest a Pozsony térségében található városok polgárai lényegesen kisebb számú követelést jelentettek be (Nagyszombat – 19; Szentgyörgy – 13), a Magyar Királyság távolabbi városaiból pedig szinte elenyésző számú bejegyzés érkezett (például Győr – 4; Kassa – 4). Fontos továbbá hangsúlyoznunk, hogy az augsburgiak pozsonyi kapcsolatai egyértelműen bizonyítják, hogy a dél-német kereskedőknek „Bécsen túl” is voltak jelentős kapcsolataik.

39 *Warnemünde*, 1956. 216. p.

40 A nürnbergiek pozsonyi kapcsolataihoz: *Tózsza-Rigó*, 2008.²

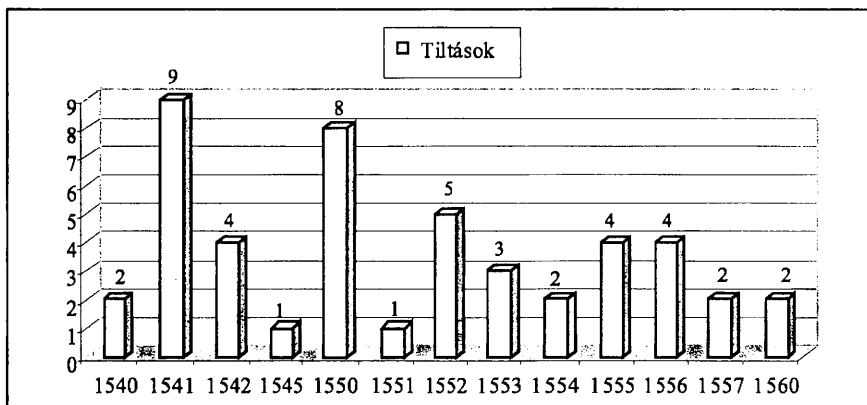
Az Augsburgból érkezett közel félszáz tiltáshoz legalább 19 személyt tudunk hozzárendelni. A tiltó személyek minden azonosítható esetben férfiak.⁴¹ Bizonytalansági tényezőt jelent, hogy néhány esetben egyazon családnév alatt valószínűleg több személy is megjelenik a forrásban, akiknek azonban nem mindig közlik keresztnévüket, ebből kifolyólag pontos megkülönböztetésük kérdéses. Előfordul ugyanakkor olyan bejegyzés is, amelyben nem konkretizálják a követelő személyeket. Az 1550-es években három esetben szerepel Leonhard Weis örököseinek tiltása. Utóbbi ügyben sem a tiltó személyek számát, sem nemüket nem tudjuk meghatározni.

A vizsgált tiltás-csoport időbeli eloszlásáról az alábbi ábra tájékoztat:

---

41 A teljes adatbázison belül is alacsony a tiltó személyek között a nők aránya (7,6%). Mindazonáltal figyelemre méltó, hogy az augsburgiak között egyetlen konkrétan megnevezett nőt sem találunk, ugyanis az augsburgi nőknek jogukban állt férjüktől függetlenül is kereskedelmi ügyleteket lebonyolítani. A polgárasszonyokat a bíróság előtt általában férjük képviselte, üzleti ügyeikért azonban személyükben voltak felelősek. *Claudia Kalesse*: Bürger in Augsburg. Studien über Bürgerrecht, Neubürger und Bürgen anhand des Augsburger Bürgerbuchs I (1288–1497). Augsburg, 2001. 92. p. Ennek alátámasztására érdekes példával szolgál az egyik augsburgi kereskedőtársaság ún. *Geheimbuchja*. Egy 1543. évi lista a társaságnak hitelt nyújtó személyek nevét és a hitelösszegeket tartalmazza. Összesen 109 tételt sorolnak fel. Az összegek húsztól 11.540 rajnai forintig terjednek, de többségében 500–3500 forint között mozognak. Figyelemreméltó, hogy számos női hitelezővel találkozunk. Csak ebben az évben 24 nő szerepel, nagyrészt 500–1500 forint közötti összegekkel, de többször előfordulnak 3000 forint feletti kölcsönök is, két esetben 8000 forint felett van a nők neve mellett feltüntetett összeg, sőt a legmagasabb hitel is egy özvegyasszonytól származott: 11.540 rajnai forintot kölcsönzött a társaságnak. StA. Abg. KuH. I. Literalien. 5. Handelsbuch von Anton Haug sen., Hans Langenauer, Ulrich Linck 1532–1549. fol. 68v–70r. Hasonló adatokat találunk a hitelezők 1545-ből származó felsorolásában is. Uo. fol. 99v–101r. Mindennek tekintetében arra kell következtetnünk hogy az augsburgi nők valóban éltek a gazdasági életben számukra biztosított jogokkal, csak éppen a távolsági kereskedelemben nem, vagy csak kis súllyal jelentek meg.

1. sz. ábra. Az augsburgiak tiltásai időbeli eloszlásban

Először 1540-ben jelenik meg két augsburgi személy a forrásban. A következő évben kiugróan magas az augsburgiak jelenléte: kilenc követelést jegyzett be ebben az évben öt vagy hat augsburgi. A negyvenes években nem mondható gyakorinak a vizsgált város polgárainak előfordulása (1542-ben négy tiltás, 1545-ben egy). Az évtized második felében nem találkozunk a kérdéses személyekkel. Az 1550-es évben viszont megint nagyobb számú augsburgi tiltás regisztrálható: nyolc követelést jegyeztettek be, amelyek „mögött” legalább öt augsburgi polgár azonosítható. Az ötvenes években már folyamatossá tekinthető a dél-német város kereskedőinek jelenléte, legalábbis ügyeik 1557-ig minden évben feltűnnek (évi 3–5 tiltás). Rövid szünet után még 1560-ban találkozunk két augsburgi követeléssel.⁴²

Az augsburgiaknak a dunai útvonalon kifejtett tevékenységét vizsgálva felmerül a kérdés, hogy Bécsen túl keleti irányban milyen gyakorisággal jelentek meg a dél-német város kereskedői. A *Verbotbuch*-ban 47-ből tizenkilenc esetben nagy biztonsággal valószínűsíthető, hogy személyesen jelen volt az illető augsburgi polgár a követelés bejegyzésekor. Utóbbi tiltások fele a negyvenes évekre esik. Figyelemreméltó, hogy az 1540-, 1542- és 1545-ös évben nem említene képviselőt, így ezekben az években nagy valószínűséggel Pozsonyban tartózkodtak a kintlévőségeikért fellépő augsburgiak. 1550-ben négy ilyen bejegyzés született, az ötvenes években azonban megritkul a személyesen tett tiltások száma: 1552 (2), 1555 (3), 1556 (1).

42 Megjegyzendő, hogy 1558-ban egyetlen tiltást sem jegyezték be a *Verbotbuch*-ba.

Ezeket az adatokat természetesen személyekre vetítve érdemes értelmezni, hogy megtudjuk, ténylegesen hány olyan augsburgi kereskedővel számolhatunk, akik a korszakban megfordultak Pozsonyban. Összesen 14–15 olyan személyt tudunk megkülönböztetni, akik közvetítő nélkül jegyeztették le követeléseiket. Közöttük vannak olyanok, akik nem kizárólag csak ilyen módon jártak el, hanem tiltásaik egy részénél igénybe vették harmadik személy segítségét. Összesen négy olyan augsburgi mutatható ki, akik minden esetben közvetítő útján jelentették be követelésüket, tehát — legalábbis a *Verbotbuch* információi szerint — nem fordultak meg Pozsonyban. Összességében megállapítható, hogy az 1540 és 1560 közötti két évtizedben 14–15 augsburgi polgár biztosan eltöltött hosszabb-rövidebb időt a nyugat-magyarországi városban.

A dél-német — és a magyar — kereskedők által fenntartott kapcsolati háló pontosabb feltérképezéséhez fontos adalékkal szolgál az a kérdéskör, hogy kik képviselték az augsburgiak ügyeit. Érdemes itt a másik jelentős dél-német kereskedőmetropolisz, Nürnberg polgárainál tapasztalt arányokra röviden kitérni. A nürnbergiek 23 esetben alkalmaztak közvetítőt, nagy többségében valószínűleg pozsonyiakat. Kétszer adnak meg bécsi származást, négy alkalommal nürnbergit, egy bejegyzésben pedig memmingeni *diener* szerepel. Bár kis esetszámokkal, de ezek az adatok cáfolni látszanak azt az általános feltételezést, hogy a nürnbergiek Bécsen túlnyúló ügyleteikben (szinte kizárólag) a bécsiek közvetítő tevékenységére hagyatkoztak volna. Az augsburgiaknál a pozsonyi képviselők hasonló arányban jelennek meg (14 tiltás). A nürnbergiekénél tapasztaltakhoz képest nagyobb arányban szerepel közvetítőként bécsi polgár (kilenc ügy), négy esetben augsburgit említenek, egy bejegyzésben pedig nem lehet azonosítani a közbenjáró személy származását.⁴³

A bevezetőben már említettük Bécs kiemelt szerepét a dél-német kereskedelmi tőke keleti irányú „mozgásában”. Ennek tekintetében érdemes részletesebben megvizsgálni a bécsi közvetítők személyét. Elsőként egy Jeronimus von der Aw nevű bécsi személy kerül a látókörünkbe 1553-ban. Ebben az évben két augsburgi (Wolfgang Paller és Konrad Herbst), valamint három bécsi polgár követelését jegyezteti be ugyanazon személy, Mathes Rott vagyonára.⁴⁴ Rott 1552–1557 között 42 (!) alkalommal szerepel tiltott személyként, általában 150–300 forint közötti

43 A korábban publikált adatok némileg mást mutatnak (*Tózsza-Rigó*, 2008. 1184. p.), a pozsonyi és a bécsi közvetítők számában jelentkező eltérés az időközben elvégzett bécsi kutatások kiértékeléséből adódott.

44 AMB (Archív mesta Bratislavy) (I. Arhív magistrátú, B. Mestske knihy, 4. Knihy súdne (a továbbiakban: a i 1) *Verbotbuch* (a továbbiakban VB) fol. 96r.

adósságokkal. A fent említett augsburgiak mellett az Österreichereknek is tartozott, s ezen kívül még kapcsolatban állt nürnbergi, steyri és itáliai kereskedőkkel is. Nyilvánvaló tehát, hogy Rott jelentős forgalmat bonyolított le, ha ilyen rövid időn belül ilyen jelentős tartozást halmozott fel. Paller és Herbst más alkalommal is közösen léptek fel, így például a pozsonyi politikai elit egyik legtekintélyesebb tagjával, Valt Preusszal szemben jelentettek be egy 1100 forintos követelést.⁴⁵ Utóbbi esetről az szerepel, hogy a két kereskedő nevében közös *dienerük* jár el.⁴⁶ Nem tudni, hogy az említett Jeronimusra utalnak-e, azaz hogy utóbbi az augsburgiak állandó szolgálatában állt volna. Tény viszont, hogy Jeronimus több más kereskedőnek is közvetített még. Az eddigiek mellett ezt bizonyítja az a bejegyzés is, amelyben *des Reichentalers diener* megnevezéssel szerepel.⁴⁷ Itt minden bizonnyal arról a Thomas Reichentalerről lehet szó, aki 15 évig volt a pozsonyi belső tanács tagja, illetve nürnbergi és augsburgi kereskedőkkel állt kapcsolatban. Végül találunk olyan bejegyzést is, amikor önállóan, saját ügyében intézkedett Jeronimus, mégpedig a fent említett Preustól követelte egy közel 900 forint értékű tartozás kiegyenlítését.⁴⁸ A bevezetőben érintett faktori rendszert tehát jól példázza a vizsgált bécsi személy tevékenysége, hiszen ebben az esetben is jól érzékelhető a diener többszörös közvetítói szerepe. Az augsburgiak bécsi közvetítói közül gyakran szerepel még Mert Römer. Őt egy Rottisch nevű augsburgi faktoraként jelölik meg. Römer személyének jelentőségét mutatja, hogy Rottisch nevében ő jegyezteti be a teljes *Verbotbuch*-ban a legnagyobb összegű követelést 3200 forint értékben Bornemisza Tamással és annak vejével, Gerhard Melemmel szemben.⁴⁹ Említhető még Jörg (Wolf) Tretschaff, aki három alkalommal képviseli Wolfgang Paller másik üzlettársát Leonhard Weist. Ebben az esetben is találunk példát a közvetítő személy önálló tevékenységére, mivel Tretschaff saját nevében is tiltást tesz ugyanarra a személyre, akitől Weis kintlévőségét követeli. Végül még a bécsi Sebald Kraust emelhetjük ki, aki az előző személyekhez hasonlóan több „szerepben” is megjelenik a vizsgált forrásban: 1552-ben még az augsburgi Georg Österreichert képviseli, s Mathes Rott vagyonára tesz tiltást, egy évvel később viszont már ő maga is követeléssel lép fel — két másik bécsi polgárral együtt — Rott-tal szemben, s kü-

45 A két augsburgi közös fellépésének jelentőségére a későbbiekben még részletesen kitérünk (ld. III/1., III/2. alfejezetek).

46 AMB a i 1 VB fol. 190r.

47 AMB a i 1 VB fol. 118v.

48 AMB a i 1 VB fol. 118v.

49 A tiltás 1556-ból származik. AMB a i 1 VB fol. 123v. Még ugyanebben az évben megújítja a faktor. AMB a i 1 VB fol. 128v.

lön érdekesség, hogy Kraust ebben az ügyben a fent említett Jeronimus von der Aw képviseli.⁵⁰

A továbbiakban áttérünk a tiltások háttérében álló adósság-összegek bemutatására. Szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis az augsburgiak ügyeiben egy kivétellel ismert az adósság összege. Az itt vizsgált tiltás-csoport jellemzőit természetesen a *Verbotbuch* teljes adatbázisára vetítve érdemes elemeznünk (a bejegyzett 1397 ügyből 1121 esetben ismert a tartozás pénzbeli értéke). Összességében elmondható, hogy a 100 aranyforint (továbbiakban: aFt) alatti összegek az augsburgiak követeléseiben — a teljes adatbázishoz viszonyítva — lényegesen kisebb arányban jelennek meg: 28% ezen tartozások aránya, míg ugyanez az adat az összes tiltásra vetítve közel 66%.⁵¹ A 100–200 forint közötti tartományba 11 augsburgi tiltás sorolható (~24%), amelyek aránya már magasabb, mint a hasonló pénzbeli értékeket mutató követeléseké a *Verbotbuch* teljes adatbázisán belül (14,4%). Szintén jelentős eltérés mutatkozik a 200–500 forint közötti sávban: az augsburgiak által bejelentett követelések 26%-a esik ebbe a tartományba, míg az összes tiltáson belül 14,7%-os ezeknek az adósság-összegeknek a részesedése. A teljes adatbázison belül mindössze 2,8%-ban jelennek meg az 500–1000 forint közötti követelések. Ezek aránya az augsburgiaknál 17,4% (!). Végül fontos kiemelni, hogy a *Verbotbuch*-ban szereplő összes ügy között augsburgi polgártól származik a két legnagyobb összegű (3200 forintos) követelés. A nyugat-magyarországi és a dél-német régió távolságával együtt vizsgálva tehát nyilvánvaló, hogy az itt elemzett tartozási ügyek jelentős része nagy távolságokat átfelölő és viszonylag komoly összegeket megmozgató üzleti kapcsolat eredményeként jöttek létre.

Az augsburgiak által bejegyeztetett tiltások tárgya sajnos nem kínál széles körű elemzési lehetőségeket, ugyanis szinte kizárólag az adós fél teljes vagyonának elidegenítési tilalmával találkozunk. Az ide sorolható 44 tételből 18 esetben használnak olyan formulát (*hab und guet ligund und farund*), amellyel nagy valószínűséggel azt igyekeztek hangsúlyozni, hogy a tiltás mindenképpen érinti az adós tulajdonában lévő ingatlanokat is, nem csak az ingó vagyont. A fennmaradó három esetben készpénzre tesznek tiltást.

50 AMB a i 1 VB fol. 75v és 96r.

51 A Tiltáskönyv teljes adatbázisának feldolgozásakor az egységesítés érdekében az összegeket magyar aranyforint-értékre számoltuk át. A forrásban megjelenő különböző pénznekem átszámolásánál a Baraczka-féle számítási értékeket vettük alapul. *Baraczka István: A hazai pénzrendszerek és pénzek történetéhez (1540–1560)*. Levéltári Közlemények 36. (1965) 1. sz. 235–254. p. Az átváltási bizonytalanságoknál mindig a kisebb értéket vettük figyelembe. Az összeghatárokhöz ld. bővebben: *Tózsá-Rigó*, 2008. 1139. p.

A továbbiakban áttérünk az augsburgiaknak tartozó személyek tárgyalására. Az adósok között túlnyomórészt pozsonyiakat találunk. Két ügyben szerepel bécsi, egy tiltásban nagyszombati polgár, illetve három bejegyzésnél nem azonosítható az adós származása. Az augsburgiak pozsonyi partnerei szinte kizárólag férfiak voltak. Egy esetben szerepel nő, egy bizonyos Hans Koler felesége (vagy özvegye), kis összegű adósság miatt. Az adósok foglalkozása tekintetében egy mérsáros kivételével csak kereskedőket találunk. Kis mértékben árnyalja a képet, hogy szerepel négy *gwandschneider*-ként megjelölt adós is. Ezek a személyek nagy valószínűséggel közép- esetleg kiskereskedelemmel foglalkoztak. Ezt támasztja alá, hogy a vizsgált négy tiltásból kettőnél 80, míg a másik kettőnél 200 forint körüli a követelt összeg.⁵²

Pozsony forrásadottságai viszonylag jó lehetőséget kínálnak arra, hogy az adós-ként megjelenő pozsonyiakat el tudjuk helyezni saját közösségükön belül. Ezáltal pontosabb képet nyerhetünk a dél-német kereskedőkkel kapcsolatban álló polgárok vagyonságáról, ill. társadalmi státuszáról. Az augsburgiak partnerei között több olyan személy szerepel, aki tagja volt a korabeli pozsonyi politikai elitnek. Közülük Valt Preus említhető elsőként, aki összesen 23-szor volt esküdt tanácsos. Pályája legfontosabb időszaka 1531 és 1554 közé esik, ezekben az években kisebb megszakításokkal legalább húsz éven át tagja volt a belső tanácsnak, ezen belül 1534 és 1536 között polgármester. Korábban már említettük, hogy Wolfgang Paller és Konrad Herbst 1554-ben közösen tiltják Preus vagyont több mint 1000 forintra. Egy évvel később megújítják a tiltást, s az ügy érdekessége, hogy ekkor már mintegy 100 forintra nő a követelés összege.⁵³ Az említetteken kívül még az augsburgi Gutman Hertfues is tiltja Preus vagyont közel 170 forint értékben.⁵⁴ Preus üzleteinek volumenjéről közvetve éppen a Tiltáskönyv tudósít. Összadóssága 10.000 forint fölé emelkedik, s az összeg még inkább figyelemre méltó, ha tekintetbe vesszük, hogy a Prusszal szembeni összes követelést szűk három éven belül (1553–1556) jegyeztették be. Partnerei között az augsburgiak mellett többek között nürnbergi, sankt galleni és bécsi kereskedőket találunk.⁵⁵ A politikai elit felső rétegéhez tartozott Thomas Reichentaler is (1542–1558 között 15 év a belső tanácsban, háromszor polgármes-

52 A szó értelmezéséhez ld. még *Tózsá-Rigó*, 2008. 1160–1161. p., valamint *Bessenyei József*: Menekültek... A kereskedelem helyzete Magyarországon 1526 után, Bornemisza Tamás és a budai menekültek működésének tükrében. Miskolc – Bp., 2007. 26. p.

53 AMB a i 1 VB fol. 109r, 116r.

54 AMB a i 1 VB fol. 122r.

55 Gyakran megjelenik tiltó személyként is (19 alkalommal), kintlévőségei közel 900 forintot tesznek ki.

ter), akinek vagyonát 1541-ben közel 750 forintra tiltják Augsburgból, s ugyanebben az évben egy nürnbergi kereskedő is követelést jelent be vele szemben közel 500 forint értékben. Találunk még olyan személyeket is az augsburgiak adósaik között, akik maguk nem viseltek tisztségeket, viszont több közeli rokonuk is a politikai elitbe tartozott: említhetjük itt a Maier (Mair), az Eisenreich vagy a Baier (Pair) családokat.⁵⁶

A továbbiakban át kell térnünk azon pozsonyi személyek vizsgálatára, akik nem kötődtek a politikai elithez. A vagyonosság tárgyalásához érdemes bevonni az elemzésbe az 1542/43. évi pozsonyi adólistát. A taksa átlagos egy főre jutó összege kettő és három fontdénár között mozgott (átlagérték pontosan: 2,632 fontdénár).⁵⁷ Thomas Reichentalernek kereskedelmi tevékenysége után (*von wegen handel*) az átlagösszeg közel kétszeresét, öt fontdénárt kellett fizetnie.⁵⁸ Lucas Maier – a *Verbotbuch* tanúsága szerint – kapcsolatban állt nürnbergi, itáliai, bécsi és breszlai kereskedőkkel. Augsburgiak háromszor tesznek tiltást vagyonára mintegy 240–280 forint értékben. Négyyszer szerepel augsburgiak adósaiként a többek között iglalui, bécsi, salzburgi és nürnbergi kapcsolatokkal is rendelkező Faich Maier, egy alkalommal 200 forintos adósság-összeggel. A két Maier közötti kapcsolat jellege nem tisztázott, kettőjük közül csak Lucas adóját ismerjük: közel 12 fontdénárt tett ki.⁵⁹ A vagyoni elithez tartozó kereskedő, Paul Klingenschmid kilencszer jegyeztetett be tiltást, az ő vagyonát 16-szor tilalmazták (1547–1564 között összesen legalább 3049 forintot követelnek tőle). A vele szemben tett három legnagyobb összegű tiltást később kisebb értékűre módosították, másrészt a bejegyzések között találunk olyat is, amelyet áthúztak, Klingenschmid tehát rendezte adósságait. Mindkét típusú módosítás arra utal, hogy Klingenschmid folyamatosan törlesztette tartozásait. Partnerei között találunk ulmi, breszlai és bécsi kereskedőket, amiből a nagy összegekkel együtt arra következtethetünk, hogy Klingenschmid jelentős volumenű forgalmat bonyolított le a távolsági kereskedelemben. Vagyonosságát mutatja, hogy összesen 19 és fél fontdénár adót fizetett.⁶⁰ A már többször említett Valt Preus 21 fontot és öt schillinget fizetett adóként. Végül még egy pozsonyi adós vagyonosságáról rendelkezünk ehhez hasonló közvetett információval. Az augsburgi Georg Österreichernek „mindössze” 65 forinttal tartozó Cristof Eisenreich apja

56 Ezekben az esetekben természetesen nem kizárt a pusztá nevégyezés lehetősége. A vizsgált személyek tisztségeihez részletesen ld. *Tózsá-Rigó Attila: A pozsonyi politikai elit a XVI. század első két harmadában.* In: *Fons* 14. (2007) 2. sz. 187–277. p.

57 AMB I. Arhív magistratú, B. Mestske knihy, 3. Knihy hospodarske, d Danove knihy (a továbbiakban: 3 d 3) Registrum Taxa (a továbbiakban RT).

58 AMB 3 d 3 RT fol. 1r.

59 AMB 3 d 3 RT fol. 9r, 20r.

60 AMB 3 d 3 RT fol. 5v, 12r, 26v.

kiemelkedően nagy összeggel, 55 fontdénárral adózott. Az esetek nagy többségében tehát elmondható az augsburgiak pozsonyi kapcsolatairól, hogy utóbbi polgárok az átlagosnál nagyobb adóval, vagy az átlagos összeg többszörösével járultak hozzá a város költségvetéséhez.⁶¹

A vagyonság vizsgálata után meg kell kísérelnünk képet alkotni arról, hogy a kérdéses pozsonyiak milyen tevékenységből szerezték vagyonukat. Ehhez lehetőség szerint további forrásokat is be kell vonnunk az elemzésbe. A harmincad 1545. évi emelésével kapcsolatos ügyekről számos irat található az Udvari Kamara lajstromkönyveiben. Az egyik ilyen szerint 1547-ben a pozsonyi Thomas Dreiling nem kevesebb, mint 1500 marhát hajtott át Óvárnál Csehország irányába.⁶² Egy évvel később Dreiling 300 marha vámmentes kivitelére kapott engedélyt a kamarától.⁶³ Számunkra azért érdekes Dreiling személye, mert vele és társával, Wolfgang Reisnerrel szemben az augsburgi Georg Heibrich (Herbrich) 1541 februárjában közel 800 forintos követeléssel lépett fel. Májusban néhány nap eltéréssel már a sankt galleni Bartolome Schobinger, a nürnbergi Peter Bufler, az augsburgi Kruntach Tach, Bartholomäus Welser és egy bécsi polgár tiltja Reisner vagyonát. Rajtuk kívül még két alkalommal két nürnbergi is a Dreiling – Reisner páros hitelezőjeként jelenik meg, összesen több mint 450 forint értékben. Nyilvánvaló tehát, hogy a források tanúsága szerint Dreiling jelentős forgalmat bonyolított le és — a marhaexportra koncentráló kereskedelmi tevékenységének köszönhetően — kiterjedt kapcsolati hálózatot épített ki. A pozsonyi Tiltáskönyvben szereplő kintlévőségei és tartozásai összesen mintegy 1800 forintra rúgnak. Reisner össztartozása pedig mintegy 2480 forintra tehető.

A vizsgált pozsonyiak között számos olyan személyt találunk, akiről csak a *Verbotbuch* szolgál információval. Közülük néhányat a korábbiakban már érintettünk. Mathes Rott 1552–1557 között 42 (!) alkalommal szerepel adósként: az augsburgiak mellett bécsi, bresloui, steyri, müncheni, sankt galleni, itáliai és nürnbergi kereskedők léptek fel tartozásaik behajtása végett a rövid időn belül jelentős adósságot felhalmozó Rott-tal szemben. Nürnbergből hárman négy tiltást tettek Rott vagyonára. Augsburgiak nem kevesebb mint nyolc alkalommal követelték

61 Találunk ugyanakkor olyan esetet is, amely nem illeszkedik ebbe a képbe: a korábban már említett egyetlen női adós férje, Hans Koler másfél fontdénárral adózott. AMB 3 d 3 RT fol. 1r.

62 Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA) Finanz- und Hofkammer Archiv (HKA) Hoffinanz-Protokolle (HP) W. Nr. 197., Exp 1547. fol. 4r.

63 ÖStA HKA HP W. Nr. 200. Exp 1548. fol. 92v. Utóbbi ügyből arról is értesülünk, hogy Dreiling 622 guldenal tartozott a steyri Jörg Furtmoseknak, aki megjelenik a *Verbotbuchban* is, de Dreilinggal közös ügye nem szerepel.

tőle tartozása kiegyenlítését. Az első nagyobb tiltás-csoport Rott-tal szemben 1552-ből származik, ebből az évből egymást követő bejegyzésekben szerepel az augsburgi Georg Österreicher egy 101 forintos, Wolfgang Paller egy 114 forintos, Johan Rösler egy kisebb követeléssel, valamint egy Rottisch nevű polgár szintén a Lech menti városból.⁶⁴ Ugyanekkor jegyeztették be tiltásukat Rott-tal szemben nürnbergi, iglauri kereskedők és négy bécsi polgár is. Paller a következő évben a szintén augsburgi Konrad Herbsttel közösen lépett fel Rott-tal szemben 145 forint tartozás miatt.⁶⁵ Leonhard Weis pedig 234 forint értékben tiltotta Rott vagyonát.⁶⁶ Két évvel később Weis (keresztnev ebben az esetben ismeretlen) megújította a tiltást kisebb összeggel.⁶⁷ Nyilvánvaló tehát, hogy Rott kiterjedt kapcsolatrendszerrel rendelkezett, ennek tekintetében még inkább sajnálatos, hogy vagyonosságáról más forrásban (eddig még) nem találtunk adatokat.

Az ugyancsak gyakran előforduló Gregor Fein vagyonát tiltó 18 személy között találunk többek között nürnbergi, ulmi, itáliai, breslauri, iglauri, bécsi és augsburgi kereskedőt. Az összegek általában 200–400 aFt értékben mozognak, de előfordul 1840 aFt értékű adósság is. Az első vele szemben tett nagyobb tiltás-csoport 1560-ra esik, amikor is 17 követelést jegyeztettek be. Hitelezői között találjuk Wolfgang Pallert és Leonhard Weist. A pozsonyi Kristof Prener szintén két augsburginak tartozott 230, illetve 280 forint körüli összeggel. Ezen kívül még bécsi és nürnbergi partneréről értesülünk. Végül említhetjük még Wolf Schirprantot, aki nürnbergi, iglauri, breslauri és bécsi kapcsolatokkal rendelkezett; az ő tartozásai általában 80–130 forint körül mozognak. Az augsburgiak közül a már többször említett Rottisch tiltotta vagyonát. A továbbiakban áttérünk a kapcsolat augsburgi oldalára, azaz megpróbáljuk a pozsonyi forrásban megjelenő augsburgi polgárokat saját városukon belül elhelyezni, illetve akinél ez további források bevonásával lehetséges, a dunai útvonalon végzett kereskedelmi tevékenységéről információkat közölni.

III. A kapcsolat másik oldala: a dunai útvonal augsburgi kereskedői

Az augsburgi források részletes vizsgálata előtt érdemes összességében áttekinteni, hogy milyen személyeket sikerült azonosítani a pozsonyi forrásban. Az átláthatóság érdekében a következő táblázat összegzi, hogy a dél-német polgárok milyen gyakorisággal és milyen szerepben fordulnak elő a Duna-menti város Tiltáskönyvében.

---

64 AMB a i 1 VB fol. 75r–76v.

65 AMB a i 1 VB fol. 96r.

66 AMB a i 1 VB fol. 96v.

67 AMB a i 1 VB fol. 121v.

1. sz. táblázat. Augsburgi személyek a pozsonyi Tiltáskönyvben

Név	Tiltást tesz	Adós	Képviselő
Fukker, ?*	1	–	
Heibrich (Herbrich), ?*	3	–	
Heibrich (Herbrich), Georg (Gierig)	6***	–	
Herbst, Conrad (Cuntz)	5	–	
Heribis, Hainrich (Herbst, Konrad)**	1	–	
Hertfues, Gutman (Guetman)	1	–	
Mair, Jacob	1	–	
Max (Maxx), Jörg	–	–	1
Österreicher, Georg (Gierig/Jörg)	2	–	
Österreicher, Hans Georg (Gierig)	1	–	
Paller, David	–	–	3
Paller, Wolfgang (Wolf)	8	–	
Rottisch, ?*	4	–	
Rösler (Resl), Johan	2	–	
Tach (Cach), Krontach	1	–	
Trauner, Falt; [Österreicher diener]	1	–	
Weis, ?*	1	–	
Weis, Leonhard (Lienhart)	3	–	
Weis, Leonhard örökösei	3	–	
Welser, Bartholomäus	3	–	
Összesen	47	–	4

* Keresztnév ismeretlen.

** A név olvasata kérdéses, nagy valószínűséggel itt is Konrad Herbstről van szó.

*** Egy alkalommal Haus Herbrich[Heibrich] kifejezés szerepel.⁶⁸

III. 1. Vagyonság – társadalmi státusz. Az augsburgi adólisták és a telekkönyv idevonatkozó információi

A vagyonság vizsgálatánál fontos szem előtt tartanunk, hogy az adólisták csak közvetve tájékoztatnak a teljes vagyronról, mégis az augsburgi adólajstromok folyamatosága és viszonylagos adatgazdagsága nagy segítséget nyújt abban, hogy a vizsgált személyek vagyonosodását elemezhesük. Az 1528–1568 közötti adatok főként abból a szempontból érdekesek, hogy a XVI. század második harmadában hogyan változott a keleti irányú kereskedelemben részt vevő polgárok vagyonsága. Ebben tehát az 1396–1717 között többé kevésbé folyamatosan vezetett *Steuerbücher* lesz a segítségünkre. A nürnbergi városvezetés éppen korszakunk elején, 1529-ben vezetett be egy új polgár-felvételi rendszert, s egyúttal átalakították az adózás rendjét is. Nagy jelentőségű volt, hogy tételelesen lefektették, hogy egy polgárnak mennyi adót kell fizetnie vagyona után. Minden nőnek és férfinak adózni kellett tulajdona után, aszerint, hogy milyen értékre becsülték vagyonukat. Nem csak a házak, hanem a földbirtokok is ide számítottak, utóbbiak annak alapján, hogy azokat a tulajdonos milyen összegért adta bérbe. Az egyes polgárok vagyoadóját városnegyedek szerint jegyezték be. Bár a szabályozás különbséget tett ingó- és ingatlan vagyon között, az adókönyvekben ez — kevés kivételtől eltekintve — nem jut kifejezésre.⁶⁹ Az 1504 és 1717 közötti időszakban hosszútávon rögzült a városi adóláb. Száz (rajnai) forint értékű vagyon után fél forinttal kellett adózni, illetve ingatlan-vagyon esetében 100 forint után negyed forintot kellett fizetni. Ez 0,5, illetve 0,25%-os adólábnak felelt meg. A rendszer természetesen számos kikaput hagyott a polgároknak. Mivel csak hat–hét évente végezték el a polgárok vagyonának felmérését, a közbeeső időben a vagyonukat — jelentős mértékben — gyarapító személyek komoly kedvezményhez jutottak.⁷⁰ A távolsági kereskedelemben tevékenykedő augsburgiak esetében feltételezhető, hogy könnyen szert tehettek ilyen jellegű előnyökre, hiszen lehetőségük volt rövid időn belül akár jelentős hasznot is felhalmozni.

---

69 A XV. század első felében 60 dénár augsburgi pfenig után egy pfeniget kellett fizetni, ami rajnai forintra átszámítva azt jelentette, hogy 100 forint értékű vagyon után 5/8 forinttal adózott az illető polgár, függetlenül attól, hogy ingó- vagy ingatlan vagyronról volt-e szó. Ez 1,66%-os adólábnak felel meg. A XV–XVI. század fordulójára az alábbiak szerint módosult az adó arányított értéke: 1494–1504 között minden 100 forintnyi ingatlan vagyonrész után egy forintot kellett adózni, illetve ugyanilyen értékű ingó vagyon után fél forintot. *Blendinger*, 1972. 37–39. p.

70 *Blendinger*, 1972. 39. p.

A különböző adóosztályok adatai alapján általánosságban kijelenthető, hogy az augsburgi gazdaság prosperáló időszakában (XVI. század első fele) fokozott mértékben nőtt a polgárok összvagyonja. Ez a növekedés az 1550-es évek második felétől megtorpant, s kb. 1618-ig már csak visszafogott ütemű gyarapodás regisztrálható. Ahhoz, hogy az általunk vizsgált augsburgiakat el tudjuk helyezni saját társadalmi közegükben, először meg kell ismernünk a polgári közösség vagyoni rétegeit. Friedrich Blendinger kiváló tanulmányában többféle felosztást is közöl, annak megfelelően, hogy korszakonként hogyan változott a közép- és a felső rétegek vagyoni helyzete, illetve egymáshoz való — létszám- és vagyonosságbeli — viszonya. Témánk szempontjából természetesen a XVI. század derekára vonatkoztatott osztályozás a mérvadó. Ebben az időszakban az alsó-középréteget azok a polgárok alkották, akiknek három forint alatti adót kellett fizetniük. A tulajdonképpeni középréteghez azokat sorolja, akik 3–10 forint közötti összeggel járultak hozzá a város költségvetéséhez, míg a felső-középréteg tagjai 10–50 forint vagyonadót fizettek. Az ötven forint feletti adót fizető csoportot jelöli meg Blendinger felső rétegeként.⁷¹

A Magyarországon megjelenő kereskedők vagyoni helyzete nem csak egy adott időszakban vizsgálható, hanem — az augsburgi adólajstrom jóvoltából — képet kapunk a vagyonosodás folyamatáról is. Ebből a szempontból érdemes kitérnünk arra, hogy Blendinger szerint a század első felében a felső-középréteg mérsékelt növekedését tapasztalhatjuk: a 10–20 forint vagyonadót fizető polgárok aránya 1,7%-ról 2%-ra, a 20–50 forinttal adózóké pedig 1,12%-ról 1,98%-ra nőtt. Jelentősebb növekedés érzékelhető a felső réteg azon csoportjánál, amelynek tagjai 50–100 forint közötti adóval tartoztak évente: arányuk 0,43%-ról 1,15%-ra nőtt. Végül az igazán pregnáns változás a 100 forint fölötti összeggel adózó vagyoni elitnél mutatható ki. Ez a csoport 1498-ban még mindössze kilenc személyt (és családjukat) foglalta magában. Az 1554-es évben már 94 polgár adója sorolható ebbe a tartományba. A legfelső vagyoni csoport aránya ebben a bő fél évszázadban 0,17%-ról 1,14%-ra változott.⁷² A század közepéig tehát egyértelműen regisztrálható Augsburg társadalmának további polarizálódása, amely a vagyoni osztályok egymáshoz való viszonyában

71 A vagyon alapján történő felosztást tovább árnyalja a közösségen belüli presztízs kérdéskörrel. Eszerint néhány a patríciátushoz tartozó tanácsúr (Ieromlott) vagyoni helyzete alapján már nem sorolható a felső réteghez, ugyanakkor számos hirtelen meggazdagodott kereskedő még nem bírt olyan közösségi elfogadottsággal, amely a társadalmi ranglétrán az elitbe emelte volna. *Blendinger*, 1972. 47. p.

72 A gazdagok és a kevésbé vagyonosak közötti távolság érzékeltetésére még egy rövid adatsor: 1498–1554 között az adófizető polgárok száma 54%-kal növekedett. Ezen belül az alsó réteg 88%-os gyarapodást mutat, ezzel szemben a középréteg aránya mindössze 17%-kal nőtt. A fel-

a szociális szakadék növekedéseként csapódott le. A század közepére a felső réteg gyarapodása eléri csúcspontját, s ennek a prosperáló időszaknak a fent vázolt tendenciáit — mint arról már volt szó — a nyugati államcsődök, illetve az azokból eredő negatív következmények törik majd meg. Ezeknek az eseményeknek köszönhetően az augsburgi felső-közép- (és a felső) réteg tetemes pénzügyi veszteségeket szenved el, amelyek nyomát megtaláljuk az adólistákban is, ugyanis az elkövetkező években különösen a nagykereskedőknél a Franciaországban és Spanyolországban „elűzött” befektetések *böse Schulden* címszó alatt jelennek meg, amelyeket a városi tanács döntése szerint nem kellett megadóztatni.⁷³

A Magyarországon megforduló augsburgiak közül kilenc személyt (vagy családot) tudunk azonosítani városuk adójegyzékében. A III/1. sz. táblázat első nevénel sajnos nem lehet közelebbről megállapítani, hogy a Fugger család mely tagjáról (tagjairól) lehet szó, ugyanis csak egy szűkszavú megfogalmazással találkozunk: „*di hern fukker*” teszi(k) a tiltást.⁷⁴ Másrésztől a Fuggerek magyarországi tevékenységét, illetve Augsburgon belüli helyzetét a témával foglalkozó szakirodalom már elég részletesen feldolgozta, mindezt figyelembe véve a család vagyonosságának ismertetésétől ezen a helyen eltekintünk.

Welser

A másik nagy augsburgi kereskedőház, a Welserek üzleteiről, városon belüli pozíciójáról ugyancsak számos színvonalas munka született már.⁷⁵ A Fuggerekhez képest viszont igen keveset tudunk a Welser-ház keleti és ezen belül magyarországi tevékenységéről. Mindennek tekintetében kiemelt jelentőséggel bír, hogy a vizsgált pozsonyi forrásban három alkalommal is előfordul Bartholomäus Welser neve. Partnerei között jelentős forgalmat bonyolító kereskedőket találunk. A ko-

---

ső-középréteg növekménye viszont már 111–313% közé tehető, a legszembetűnőbb pedig a vagyoni felső réteg ugrásszerű, 900%-os (!) növekedése. *Blendinger*, 1972. 47–48. p.

73 *Blendinger*, 1972. 48. p.

74 AMB a i l VB fol. 120r. Az adósként megjelölt asszony egyébként kapcsolatban állt brünni és breslauer kereskedőkkel is.

75 A „legfrissebbek” közül utalhatunk többek között a Mark Häberlein és Jacob Burkhardt szerkesztésében megjelent tanulmánykötetre: *Mark Häberlein – Johannes Burkhardt* (szerk.): *Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses*. Berlin, 2002, továbbá A Welserek tengerentúli tevékenységéhez: *Jörg Denzer: Die Konquista, der Augsburger Welser-Gesellschaft in Südamerika (1528–1556)*. München, 2005.

rábban már említett Wolfgang Reisnertől 1541-ben 520 rajnai forintot követel.⁷⁶ Egy évvel később pedig Andre Schelnachertől és Hans Gleichtől 336 rajnai forintot.⁷⁷ Schelnacher tíz alkalommal szerepel adósként, gyakran Gleichhal együtt, kapcsolatban állt nürnbergi és bécsi polgárokkal is, illetve az augsburgi Georg Heibrichnek is tartozott közel 1000 magyar forint értékben. Ugyanebben az évben Welser még a korábban említett Cristof Prennerrel szemben lép fel követeléssel.

A Welserek a Fugger-család mellett a XVI. század elejére a legjelentősebb kereskedőtársaságok és bankházak közé emelkedtek nemcsak a dél-német térségben, hanem európai szinten is. Saját városukon belül a XV. század utolsó éveit és az 1520-as évek közötti időszakban a két kereskedő-konzern került a vagyoni hierarchia csúcsára.⁷⁸ A Welser–Vöhlin társaság (ld. I. fejezet) szerkezeti felépítését tekintve Bartholomäus Welser (1484–1561)⁷⁹ irányítása alatt jelentős átalakuláson ment keresztül. Bartholomäus kb. 1519-től állt a társaság élén, s irányítása alatt a — korábban sokkal nyitottabb, a társult tagoknak nagyobb beleszólást és jogkört meghagyó — cégstruktúra egyre inkább az egyszemélyi vezetés felé tendált. A Fuggerek a század első felében már azt a jól ismert üzletstratégiát követték, amelynek keretében az árucserére épülő kereskedelemmel szemben egyre inkább a bányászati befektetésekre, valamint a banki ügyletekre koncentráltak. A Welserek tevékenységének súlypontja ezzel szemben megmaradt a tömegcikk (gyapjú, textíliák, fűszer, stb.) forgalmazásánál.⁸⁰ Kereskedelmi hálózatuk kiterjedt a kontinens jelentősebb régióira, ezeken belül kiemelt szerepe volt a németalföldi, illetve a mediterrán térségnek, ké-

76 AMB a i l VB fol. 15r.

77 AMB a i l VB fol. 24r.

78 *Olaf Mörke-Katarina Sieh*: Gesellschaftliche Führungsgruppen. In: Geschichte der Stadt Augsburg von der Römerzeit bis zur Gegenwart. Szerk.: Gottlieb-Baer-Becker-Bellot-Filser-Fried-Reinhard-Schimmelpfennig. Stuttgart, 1984. 301–312. p. hiv. hely: 302. p. Bár a két kereskedőház története számos, egymásnak megfeleltethető párhuzamos jelenséget mutat, gyökereik és társadalmi beágyazottságuk különböző. A Fuggerek kapcsolatépítés és társadalmi mintakövetés terén a nemesi réteg felé tendáltak, ezzel szemben viszont a városi patriciátushoz régtől kötődő Welserek szociális kapcsolatait, életstílusukat a polgári miliőben gyökereszt és attól elválaszthatatlan volt. *Mark Häberlein*: Fugger und Welser: Kooperation und Konkurrenz 1496–1614. In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 221–239. p. hiv. hely: 221–222. p. (A továbbiakban: *Häberlein*, 2002.)

79 *Reinhard Hildebrandt*: Der Niedergang der Augsburger Welser-Firma (1560–1614). In: Die Welser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kultur des oberdeutschen Handelshauses. Szerk. Mark Häberlein – Johannes Burkhardt. Berlin, 2002. 265–281. p. hiv. hely: 274. p. (A továbbiakban: *Hildebrandt*, 2002.)

80 *Häberlein*, 2002. 224–225. p.

sőbb pedig a tengerentúli területeknek.⁸¹ A Fuggerekhez hasonlóan a Welserek is jelentős összegű hiteleket folyósítottak a Habsburgoknak. A két augsburgi kereskedő-konzern 1539–1540-ben együttesen közel 900.000 dukát kölcsönt nyújtott a spanyol koronának.⁸² A kereskedőtársaságoknak nyújtott hitelei is jelentősek voltak. A számos ilyen hitelügylet közül a Grimmel—Neidhart—Seiler társaságnak nyújtott kölcsöneit ragadhatjuk ki. A döntően a nyugati piacokon érdekelt cégnek a negyvenes években több ezer forintos nagyságrendben hitelezett Welser.⁸³ A császári udvarral az utolsó hitelügyletet 1551-ben bonyolította Bartholomäus, amikor is 31.800 dukátot folyósított V. Károlynak. Nem sokkal később (1552–1553-ban) Welser visszavonult a társaság irányításától, s annak vezetését fiának Christophnak adta át. Häberlein szerint annak ellenére, hogy a Welserek által bonyolított árukereskedelem ezekben az években is még igen jelentős volt, ettől az időszaktól már érezhetőek a cég kezdődő válságának jelei.⁸⁴ A II. Fülöp uralkodásának elején bekövetkezett spanyol államcsőd érzékenyen érintette a Welser-házat is, s az immár Bartholomäus fiai által vezetett társaság sokkal nagyobb érdeklődéssel fordult a közép- és kelet-európai üzleti lehetőségek felé.⁸⁵ Amint azonban az 1614-ben jelentett csőd mutatja, nem tudták feltartóztatni a XVI. században elindult válságfolyamatot.

Bartholomäus Welser a vizsgált időszak egyik emblemikus figurájának tekinthető. Házassága által a Welserek egy másik jelentős kereskedő-családdal a Rehlingerekkel kerültek kapcsolatba. A házasságból született 13 gyermek kiházásításánál Bartholomäus ugyancsak szem előtt tartotta a további kapcsolatépítést, így három gyermeke az Imhof családba házasodott be, továbbá ilyen módon jöttek létre rokoni szálak többek között a Rem- és a Herwart családdal is. Miután átvette a Welser-Vöhlín társaság irányítását, a cégstruktúra említett átalakításával egyre inkább háttérbe szorultak a Vöhlínek. Az 1520-as évek második felében Bartholo-

81 A tengerentúli üzletekben (gondolhatunk itt elsősorban a Bartholomäus nevéhez fűződő és a Fuggereknek is mintául szolgáló „Venezuela-projektre”) az Európában már jól bevált faktori hálózat előnyeit igyekeztek — ismételten — kihasználni. Meg kell még jegyeznünk, hogy a kisebb jelentőséggel is, de a Welsereknek is voltak bányászati érdekeltségeik. *Denzer*, 2005. 44–45. p. Ilyen jellegű magyarországi üzleti jelenlétről viszont nincs tudomásunk.

82 Még Bartholomäus vezető szerepre emelkedése előtt, 1519-ben folyósították az első ilyen kölcsönt, 143.000 rajnai forintot a leendő V. Károlynak a császárválasztás költségeire. *Häberlein*, 2002. 228–229. p.

83 A társaság tartozásaihoz és hitelezőihez StA. Abg. KuH. Literalien 10. (Handelsakten der Familien Neidhart, Seiler, Grimmel und Flaum ca. 1547–1554) Fasc. 2.; ill. StA. Abg. KuH. Literalien 13. (Handelsakten betr. Die Familien Alexius Grimmel, Sebastian Neidhart und Hieronymus Seiler, 16. Jh).

84 *Häberlein*, 2002. 233–234. p.

85 *Hildebrandt*, 2002. 275. p.

máus létre hozott egy új céget is, amelynek grümdolásában Ulrich Ehingerrel társult.⁸⁶ Figyelemre méltó, hogy Pozsonyban is gyakran előfordul egy Ulrich Ehinger nevű kereskedő (hét alkalommal tiltó személy, kilenc esetben adós, 19 (!) ügyben pedig képviselő).⁸⁷ Visszatérve Welserre, érdekeltségei — a teljesség igénye nélkül — Lisszabontól és Spanyolországtól, Antwerpenen és Frankfurtun keresztül egészen Lipcséig terjedtek. Keleti irányban bekapcsolódott a réz- és ónkereskedelemben, s a Fuggerek mellett kapcsolatban állt a Thurzókkal is.⁸⁸ Arról sajnos nincs adat, hogy a magyarországi érciktermelésben vállalt-e szerepet.⁸⁹ Az 1540-es években a család polgármestert adott a városnak, Hans Welser személyében.⁹⁰ Bartholomäus is jelentős pozíciókat töltött be a városvezetésben: 1522-től még csak a Nagytanácsban vett részt, 1548–1556 között viszont már a valódi irányító szervként funkcionáló belső tanácsnak, illetve a titkos tanácsnak is tagja volt. Az V. Károlynak nyújtott jelentős hiteleknek köszönhetően megkapta a császári tanácsosi, majd 1532-ben a nemesi címet is.⁹¹

Az 1528 és 1554 közötti időszakban a Bartholomäus neve mellett feltüntetett adóösszegeken keresztül jól követhető a kereskedő-ház fejének és ezáltal a családnak a vagyonosodása. Az első vizsgált évben 210 forinttal adózott Welser.⁹² Ez az összeg már önmagában „feljogosít” arra, hogy — a Blendinger-féle osztályozás alapján — a felső rétegen belül is a vagyonosabbak közé soroljuk. A következő fel-

86 *Wolfgang Reinhard* (szerk.): *Augsburger Eliten des 16. Jahrhunderts. Prosopographie wirtschaftlicher und politischer Führungsgruppen 1500–1620.* Bearbeitet von Mark Häberlein, Ulrich Kinkert, Katarina Sieh-Burens u. Reinhardt Wendt. Berlin, 1996. 921. p. (A továbbiakban: *Reinhard*, 1996.)

87 A Pozsonyban megjelenő Ehinger személye közelebről sajnos nem azonosítható, mindenestre meg kell jegyeznünk, hogy Ehinger pozsonyi kapcsolatai között a politikai elit tekintélyes tagjai is feltűnnek, s közvetítői tevékenysége is kiterjedt kapcsolati hálóra utal. Az általa képviselt személyek 5–5 tiltásnál nürnbergi, ill. bécsi polgárok, ezen kívül eljár még itáliai és iglauri, valamint — két esetben — kassai kereskedők ügyében is. Arra sajnos nincs adatunk, hogy a Pozsonyban felbukkanó Ehinger kapcsolatban állt volna augsburgiakkal.

88 1508–1510-ben maga is Antwerpenbe tette át székhelyét. *Reinhard*, 1996. 921–922. p. Ezek az évek nagy valószínűséggel a cég képviseletében végzett munka keretében „tanulódőszaként” szolgáltak az ekkor még 24–26 éves Bartholomäus számára.

89 A család egy másik tagja, Philip Welser 1565-ben szállt be a magyar rézüzletbe. *Kenyeres István*: A királyi Magyarország bevételei és kiadásai a XVI. században. In: *Levéltári Közlemények* 74. (2003) 59–103. p. hlv. hely: 101. p. (A továbbiakban *Kenyeres*, 2003.).

90 Egy a nürnbergi tanácsnak 1544/1545-ben (keltezés bizonytalan) a francia vámok ügyében küldött misszilis említi polgármesterként. StA. Abg. KuH. Akten, Fasc. IV. Nr. 25. fol. 2v. *Reinhard*, 1996. 923. p.

92 StA. Abg. Steurbücher (Mikrofilm) (A továbbiakban SB) Nr. G 39. fol. 43v. Az adó összegét a továbbiakban forintra kerekítve (dénár-összegek nélkül) közöljük.

mérésnél (1534) már 372 forintra módosul az összeg.⁹³ Az ezt követő hat évben ugyancsak jelentős vagyongyarapodás regisztrálható, ugyanis 1540-ben már 530 forint a fizetendő adó.⁹⁴ Ekkorra nagy valószínűséggel már érződtek az 1528-ban kötött „Venezuela-szerződések” profitbeli hatásai. Utóbbi szerződések messzemenő jogokat biztosítottak az augsburgi Welser-konzern számára a bennük foglalt dél-amerikai térség erőforrásainak és kereskedelmi lehetőségeinek a kiaknázására. A negyvenes évekből három hiányos adólista maradt fenn (1542; 1543; 1544). Ezekben nem szerepel Welser. Az 1548. évi jegyzékben viszont újra feltűnik a neve, mégpedig 600 forintos adóösszeggel.⁹⁵ A két majd hat évvel később készített felmérés során csak csekély mértékben módosul pozitív irányban ez az összeg, 1562-ben pedig már csak Bartholomäus örökösei jelennek meg a forrásban, mivel a nagy formátumú családfeje az előző évben meghalt. Összességében megállapítható, hogy a már a század elején is kiemelkedő vagyoni helyzetet és ezzel szoros összefüggésben álló magas társadalmi státuszt Bartholomäus Welsernek sikerült jelentős mértékben tovább javítania.⁹⁶ Tekintve a Welser kereskedőház viszonylag gyors felívelését, illetve a XVII. század eleji bukását, a pozsonyi forrásokban található információ rendkívül fontos időszakban tájékoztat minket a Welserek számára másodlagos jelentőségű térségben végzett kereskedelmi tevékenységről és/vagy hitelügyletekről.

Paller

A következő nagyobb egységet a Paller–Weis–Herbst üzleti csoport tagjainak vagyoni helyzete képezi. A Paller–Herbst és a Paller–Weis konzernekbe társult családok közül elsőként a Pallerek kiemelkedő egyéniségét, Wolfgang Pallert fogjuk vizsgálni. Pallert szintén egy szimbolikus figurának tarthatjuk, minden bizonnyal egy Welserhez hasonló, törekvő és hosszú távon gondolkodó üzletembert képzelhetünk magunk elé. Életpályája azonban sok tekintetben eltér Welserétől. Paller — szemben a patriciátushoz tartozó, katolikus Bartholomäusszal — protestáns volt, s

---

93 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 47v.

94 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 50 r.

95 StA. Abg. SB Nr. G 72. fol. 64v.

96 Bartholomäus fiainak 1562-ben ugyancsak jelentős adót kellett fizetniük: Christophnál 272 forint, Mathäusnál 388 forint szerepel. Ezekben a bejegyzésekben már érezhető a nyugati államcsődök hatása, ugyanis Christophnál már szerepel a „*Ausgenommen französisch und niederländisch schuld*” ([az adó alól] kivéve a francia és a hollandiai adósság) kitétel. StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 74v. Érdemes megemlíteni, hogy Hildebrandt szerint viszont a francia államcsőd nem jelentett „közvetlen veszteséget” a társaságnak. *Hildebrandt*, 2002. 275. p.

családja a kereskedők osztályához tartozott.⁹⁷ Ez Augsburgban a *Kaufleutestube* rendjébe sorolt családokat jelentette, s társadalmi státusz tekintetében tulajdonképpen a patrícius családok mögötti második vonalat alkotta.⁹⁸ Paller tehát „mélyebbről” indult, mindazonáltal látni fogjuk majd, hogy sikerült több tekintetben is a társadalmi elitbe emelkednie. Hét gyermeke volt, akik közül hármat a Welser családhoz, egyet pedig az Imhofokhoz házásított ki. Több augsburgi kereskedővel is létrehozott hosszú távú társulásokat. A Pozsonyban is előforduló Konrad Herbsttel 1547–1559 között működött együtt, a már többször említett Leonhard Weisszel pedig 1569-től Paller 1582. évi haláláig alkottak közös konzorciumot.⁹⁹ Nyilván nem véletlen, hogy utóbbi társulás nyitó évszáma egybeesik azzal az időponttal, amelytől a Paller–Weis cég jogot nyert a besztercebányai réz forgalmazására.¹⁰⁰ A két család már korábban is egy üzleti körhöz tartozott és számos esetben összehangolták üzleti tevékenységüket. Feltételezhető, hogy az együttműködést új keretek közé helyező cég konkrétan a magyarországi rézüzlet kiaknázására jött létre. Paller számos további rövid távú megállapodást is kötött más kereskedőkkel, akik közül kiemelhetjük Georg Österreichert, akivel Paller 1552-ben és 1556-ban működött együtt 3–3000 forint értékű üzletekben.¹⁰¹ Az első eset nagy valószínűséggel a keleti irányú kereskedelemmel lehetett összefüggésben, mivel ebben az évben Paller és Österreichert közösen léptek fel Pozsonyban Mathes Rott-tal szemben. Az említettek kívül Paller üzleti kapcsolatban volt többek között a Welserekkel, a magyarországi rézüzletben korábban szintén részt vállaló Manlichokkal és a már említett

---

97 Születési helye bizonytalan, egyes feltételezések szerint Bécs, az évszám ismeretlen. *Reinhard*, 1996. 607. p.

98 A kereskedők céhe, azaz a *Kaufleutezunft* a XVI. század első harmadáig a legjelentősebb nagykereskedőket foglalta magában. A céhet alkotó nagykereskedők egy külön erre a célra fenntartott szobában (*Stube*) tanácskoztak rendszeresen. A céhtagok számát nem lehet megállapítani, ugyanis nem vezettek pontos taglistákat. A kereskedőcéh személyi állománya (és befolyása) komoly mértékben csökkent 1538-ban. Ekkor ugyanis jelentős számú kereskedőt vettek fel a patríciusok közé. Utóbbi csoport egy sor család ekkoriban történt kihalása miatt fogyatkozott meg. A XVI. század elejére már csak hét család tartozott a patríciusok közé, akik közül már csak a Welserek, a Rehlingerek és a Herwartok fejtettek ki számottevő gazdasági tevékenységet. A patrícius réteg illetén módon végbement elerőtlenedése miatt hajtották végre a rend történetében az egyetlen ilyen bővítést. A 38 újonnan felvett család többsége pedig nagyrészt a kereskedők céhéből került ki. A *Kaufleutezunft* mégis jelentős gazdasági erővel és a létszámcsökkenés ellenére is komoly politikai befolyással bírt a teljes XVI. század folyamán. *Reinhard*, 1996. XIV–XV.

99 *Reinhard*, 1996. 607. p.

100 *Kenyeres*, 2003. 101. p.

101 *Reinhard*, 1996. 607. p.

Imhofokkal.¹⁰² Érdekeltségei voltak többek között Lisszabonban, Madridban, Vencében, Antwerpenben, Amsterdamban és Danzigban, Bécsben pedig több faktor is dolgozott a cégnek. Jelentős hitelügyletei közül kiemelhetjük a Ferdinándnak nyújtott kölcsönöket (1549-ben 48.000, 1566-ban 60.000 forint). Amint azt említettük, Pallernek sikerült az elit felső rétegébe emelkednie. Ennek bizonyítéka, hogy 1555–1582 között ő volt Augsburg polgármestere. Még Ferdinánd idejében pedig megkapta a császári tanácsosi és a nemesi címet is.¹⁰³

A Pallerek imént vázolt társadalmi felemelkedésével tökéletesen összhangban van a vagyonosságukról az adóösszegek változása alapján alkotott képünk. Az első vizsgált évben (1528) a Wolfgang Paller nevénél feltüntetett összeg értelmezése kérdéses, valószínűsíthető, hogy három forint szerepel.¹⁰⁴ Az 1534. évi bejegyzés már egyértelmű: 12 forintot kellett ebben az évben adóként befizetnie.¹⁰⁵ Ez az összeg meglepően alacsony annak ismeretében, hogy a század második felében milyen volumenű üzletekbe vágott bele a család feje. A következő két felmérés, amiben szerepelt Paller neve: 1540 és 1544, mindkét évben 30 forint hat dénárral kellett hozzájárulnia a város költségvetéséhez.¹⁰⁶ Ez a több mint 150%-os növekedés már önmagában figyelemre méltó. A következő négy évben hasonló arányú vagyongyarapodás regisztrálható, ugyanis 1548-ban 70 forintra rúgott Paller adója.¹⁰⁷ Az 1550. évi listán sajnos olvashatatlan az idevonatkozó bejegyzés, 1554-ből viszont megint van adatunk, eszerint Pallernek ekkor már 130 forintot kellett fizetnie.¹⁰⁸ Az itt tapasztalt vagyonnövekedés a korábban leírt tendenciába illeszkedik. Fontos azonban figyelmet fordítanunk arra, hogy a növekedési arányokkal érzékeltetett vagyongyarapodás nominális értelemben azt jelenti, hogy a negyvenes évek második felétől egyre fokozottabb ütemben gazdagodott a család. Az igazán nagy ugrás 1554–1562 között következhetett be, az utóbbi évben ugyanis már több mint 340 forintban állapították

102 Utóbbiak az 1550-es évektől hiteleztek neki, s az üzleti kapcsolat tovább öröklődött a következő generációra. Az Augsburgi Levéltár adatai között ugyanis megtalálható Wolfgang fiának, Mathias Pallernek az Imhofokkal folytatott levelezése, amelyben az utóbbiak 10.800 forintot követelnek arany dukátban. StA. Abg. KuH. Akten, Fasc. VII. Nr. 28. 1575. július 23., ill. 1575. augusztus 9.

103 Reinhard, 1996. 608–609. p.

104 StA. Abg. SB Nr. G 39. fol. 50v.

105 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 46v.

106 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 48v; ill. G 71. 1544. fol. 54r.

107 StA. Abg. SB Nr. G 72. fol. 64r.

108 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 64r.

meg Paller adóját.¹⁰⁹ Végül korszakunk végére már az eliten belül is kiemelkedő vagyont tudhat magáénak a polgármester, hiszen 1568-ban nem kevesebb mint 510 forintot kellett fizetnie.¹¹⁰ Megállapítható tehát, hogy az utolsó 14 évben közel megnégyszerezte, már egyébként is jelentős vagyonát.

Amennyiben a Blendinger-féle vagyoni felosztás szellemében vizsgáljuk a Pallerek vagyonosságát, úgy jól követhető, hogy az 1520/30-as években még csak a középosztály és a felső-középosztály határán mozgott a család. A negyvenes évek közepéig sikerült stabilizálni helyzetüket a felső-középosztályon belül. Az ezt követő években egyre nagyobb ütemű a Pallerek vagyonosodása, az ötvenes évek fordulójára egyértelműen beemelkednek a felső rétegbe, s 1554-től már az utóbbin belül is biztosan a legfelső vagyoni elit tagjai közé sorolhatók. Röviden összegezve tehát Paller szédületes pályát futott be, láthattuk, hogy bár a negyvenes években adója még kb. a Welserek korábban közölt hasonló mutatóinak a tizedét teszi ki, a hatvanas évek második felére vagyonosságban már megközelíti a Welserek szintjét. Paller halála után azonos nevű fia, II. Wolfgang Paller még sikerrel folytatta az apja által megalapozott üzleti tevékenységet, azonban az őt követő generáció idején széthullott a gondosan felépített cég. A család vagyonosságát és társadalmi státuszát tekintve tehát a XVI. század második harmadában egy rendkívül látványos, pozitív intragenerációs mobilitás figyelhető meg, a XVII. század húszas éveitől pedig egy ellenkező előjelű, de hatásaiban hasonlóan drasztikus intergenerációs mozgás regisztrálható.

Weis

Bár Paller korábban társult Konrad Herbsttel, a Weisszel létrehozott konzern nagyobb jelentőségű volt. Mindezt figyelembe véve a Pallerek vizsgálata után a Weis családdal fogunk foglalkozni. A Weis család két kiemelkedő tagja II. Leonhard és fia, III. Leonhard volt. Pozsonyban először 1550-ben léptek fel követeléssel Leonhard Weis örökösei,¹¹¹ két évvel később viszont már Leonhard Weis a tiltó személy. A következő eset kérdéses, 1555-ben ugyanis csak a Weis vezetéknev szerepel,

109 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 72v. Az adólajstrom bejegyzései alátámasztják a Reinhard-féle prozopográfia adatait. Paller 1562-től már polgármesterként szerepel az adóösszeírásokban is.

110 StA. Abg. SB Nr. G 75. fol. 83v.

111 AMB a i l VB fol. 68r és 75v.

1560-ban viszont már újra Leonhard Weis jelenik meg követelő félként.¹¹² Valószínűsíthető tehát, hogy az 1555. évi bejegyzés is Leonhardra vonatkozik. Az is nyilvánvaló, hogy az 1550. évi tiltásnál II. Leonhard örökösire kell gondolnunk, akinek fia, III. Leonhard a későbbiekben maga is eljár kintlévőségei ügyében. Ennek tekintetében némileg zavaró, hogy az említett örökösök 1557-ben is megjelennek két egymást követő tiltásban.¹¹³ Az örökösök által bejegyeztetett három ügyben három különböző személlyel szemben léptek fel (tehát nem megújított tiltásokról van szó). Mindazonáltal minden további nélkül elképzelhető, hogy III. Leonhard saját követelései mellett „párhuzamosan” a család folyamatosan próbálta behajtatni apja, II. Leonhard korábbi kintlévőségeit is. A magyarországi kapcsolatok szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír, hogy a tiltások szerint a családnak már azelőtt is voltak hitelügyletei a térségben, mielőtt a Paller–Weis konzorcium beszállt a besztercebányai rézüzletbe, sőt kimutathatóak a korábbi generáció (II. Leonhard) ilyen irányú kapcsolatai is.

A fenti gondolatsort támasztják alá a két Leonhard életrajzi adatai. Az idősebb ugyanis 1547-ben halt meg, a fiatalabb pedig 1529-ben született és 1572-ben hunyt el.¹¹⁴ A korábbiakban már tapasztalhattuk, milyen nagy gondot fordítottak a családfelek a házasságokra alapozott kapcsolatépítésre. II. Leonhard szintén ennek szellemében gondoskodott tíz gyermekének jövőjéről: egyik fia például Welser lányt vett feleségül, további kettő pedig a jelentős kereskedőcsaládnak tekinthető Haugokhoz, illetve a magyarországi bányüzletekbe a Paller–Weis cég elődjeként beszálló Manlich családhoz házasodott be. A Heidelbergben tanult II. Leonhardnak a Haug- és a Manlich-céggel folyamatosan voltak hitelügyletei, ezen túl folyósított kölcsönt Ferdinándnak is, így az 1530-as években összesen mintegy 47.000 rajnai forint értékben.¹¹⁵ A kereskedők „rendjén” belül jelentős tekintéllyel bírtak, mindkét Weis tagja volt ugyanis a *Kaufleutestubé*nak. III. Leonhard kereskedelmi tevékenységéről elsőként 1563–1564-ből van adatunk, ekkor a Haug–Langenauer–Linck társaság *dienereként* tűnik föl a forrásokban.¹¹⁶ Négy évvel később saját céget alapított, amely haláláig fennállt, családi vállalkozásában főként

---

112 AMB a i 1 VB fol. 96v, 121v, 143r.

113 AMB a i 1 VB fol. 131v, 132r.

114 *Reinhard*, 1996. 906–907. p.

115 Uo., 1996. 906. p.

116 Uo., 1996. 907. p. Az említett kereskedőtársaság jól kiépített kapcsolatrendszerrel rendelkezett, főként a nyugati, délnyugati irányokban. Az említett térségekben bekövetkező válságoknak köszönhetően 1574-ben mégis csődbe ment. A társaság által lebonyolított forgalom volumenét és kiterjedt kapcsolatait jelzi, hogy a felszámolás három éven keresztül elhúzódott. Az 1574–77 közötti évekről szóló terjedelmes iratcsomóban nem fordul elő Weis neve, ekkor

fiai voltak a partnerei. Legfontosabb lépésként azonban a Pallerrel történt társulását értékelhetjük, amely hosszú távra meghatározta üzleti stratégiáját. II. Leonhard esetében nem tudunk városi tisztségekről, fia viszont 1564–1569 között tagja volt a nagytanácsnak, a halála előtti utolsó évben ő volt a város építőmestere, s Ferdinánd még 1561-ben nemességet adományozott neki. A Pallerekkel fennálló üzleti kapcsolatot rokoni szálon is megerősítették, ugyanis Weis Rosina nevű lányát II. Wolfgang Pallerhez adta feleségül.¹¹⁷ Utóbbi házasság témánk szempontjából kiemelt jelentőséggel bír, hiszen eklatáns példája annak, hogy a magyarországi forrásokban megjelenő augsburgi vállalkozó–kereskedők között nemcsak szoros üzleti, hanem egyben rokoni kapcsolatok is fennálltak.

Az adólajstromokban 1534-ből származik az első értékelhető adat: ekkor II. Leonhard Weisnek mintegy ötven forintot kellett befizetnie, illetve fia, vagy fiai után további 30 forint adóval tartozott.¹¹⁸ Az ötven forintos összeg egészen 1544-ig változatlan maradt. Az 1548. évi felmérésben szereplő Leonhard Weis esetében már nyilván a fiúra kell gondolnunk. Neve mellett szintén 50 forint van feltüntetve.¹¹⁹ Kissé furcsa, hogy az 1550. évi listán csak (nagy valószínűséggel II.) Leonhard lánya szerepel, 1554-ben pedig szintén lánya, továbbá özvegye. Utóbbi évben a lány neve mellett 30, az özvegynél pedig 50 forint szerepel.¹²⁰ III. Leonhard 1562-ben tűnik fel újra, közel 40 forintos adóval. Anyja, II. Leonhard özvegye viszont az eddigiekhez képest nagy összeget, 129 forintot volt köteles ebben az évben befizetni.¹²¹ Az 1568. évi adatok azt mutatják, hogy Leonhardnak sikerült kompenzálnia a korábbi években tapasztalt kismértékű vagyonszökkenést. Az adóösszegek alapján tehát megállapítható, hogy III. Leonhard Weis kisebb ingadozásoktól eltekintve megtudta őrizni az apja által lefektetett egzisztenciális alapot, viszont — legalábbis az adóösszegek alapján — nem sikerült számottevő mértékben gyarapítania a család vagyonát. Ezzel szemben láthattuk, hogy Paller vagyona az ötvenes évek második felében ugrásszerűen megnőtt. Ebből arra következtethetünk, hogy a Paller – Weis konzernbe Paller szállt be jelentősebb tőkével. A Blendinger-féle osztályozást alapul véve a Weisek tartósan a felső-középosztály és a vagyoni elit alsó rétege közötti

---

tehát már nem állt kapcsolatban velük. StA. Abg. KuH. I. Literalien. 8. Akten zum Bankrott der Firma Haug, Langenauer und Linck 16. Jh.

117 Reinhard, 1996. 907. p.

118 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 56r.

119 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1548. fol. 74v.

120 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 40v, 74v.

121 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 84r–v.

határtartományban mozogtak. A városon belüli kapcsolatrendszerüket figyelembe véve inkább a felső réteghez kötődtek.

Herbst

Wolfgang Paller másik cégtársáról, Konrad Herbstről már jóval kevesebb információval rendelkezünk. Herbst az eddig vizsgált személyekhez hasonlóan tagja volt a *Kaufleutstübénak*. Üzleti kapcsolatai között a Paller mellett megtaláljuk a Weis és a bevezetőben említett Jenisch családot (ld. I. fejezet) is. A Paller–Herbst társulás utóbbi 1559. évi halálával elvileg megszűnt,¹²² gyakorlatilag azonban Paller továbbvitte a Herbsttel megkezdett üzleteket.¹²³ Herbst adójáról először 1534-ből rendelkezünk értékelhető adattal, ebben az évben valamivel több mint tíz forinttal kellett hozzájárulnia a város költségvetéséhez. Hat évvel később a rá eső adó már közel három és félszerese volt a korábbinak: 34 forint, tehát magasabb, mint Wolfgang Palleré ugyanebben az évben.¹²⁴ Az 1542. évi összeírásnál még ugyanezzel az összeggel találkozunk, 1548-ban viszont megint jelentős vagyonosodásra következtethetünk, ebben az évben ugyanis több mint 84 forintot kellett befizetnie.¹²⁵ Ugyanez az összeg szerepel hat évvel később is. A következő, 1554. évi összeírásban olvasható a legnagyobb, Herbst által fizetendő adóösszeg: 120 rajnai forint.¹²⁶ Tekintve, hogy a fentiekben vizsgált három személy szoros kapcsolatban állt egymással, érdemes együtt is szemléltetni vagyonosodásukat. Ebben az alábbi ábra lehet segítségünkre:

---

122 *Reinhard*, 1996. 271–272. p.

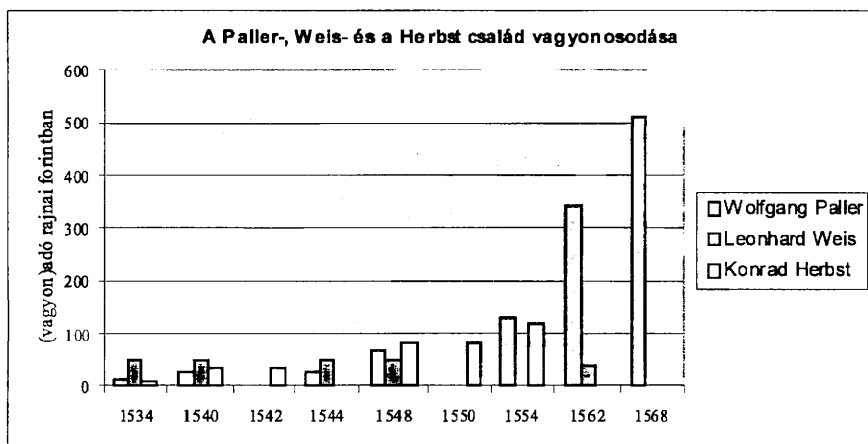
123 *Hildebrandt*, 1996. 29. p.

124 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1540. fol. 58v.

125 Az 1542-es adathoz: StA. Abg. SB Nr. G 71. fol. 59r; az 1548-ashoz: G 72. 1548. fol. 72r.

126 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 4v. Az utolsó vizsgált évben, 1568-ban még szerepel egy Konrad Herbst nevű polgár, 44 forintos összeggel. Az általunk vizsgált Konrad Herbsttel való kapcsolata nem tisztázott. A Reinhard-féle prozopográfiai összeállítás szerint Konradnak nem volt fia, s fivéréként csak Hans Herbst ismert. *Reinhard*, 1996. 271. p.

2. sz. ábra. A Paller, a Weis és a Herbst család vagyonosodása

Herbst tehát Pallerhez hasonló vagyoni rétegből indult. Mindkettőjük meggazdagodása először a negyvenes évek második felében vesz nagy lendületet, az első években Herbst adója még fokozottabb ütemben is növekszik, mint Palleré. Előbbi az 1540/50-es évek fordulójára egyértelműen a felső rétegbe emelkedik, s élete utolsó szakaszában már száz forint feletti adót fizet. Herbst pályájához képest Pallernél abban mutatható ki eltérés, hogy utóbbinál az ötvenes évek második felétől egy rendkívüli mértékű „ugrás” regisztrálható, amellyel a vagyoni elit legfelső, szűk csoportjába emelkedik. Velük szemben a Weiseknek inkább csak a korábbi évtizedekben megteremtett vagyoni szintet sikerült — több-kevesebb sikerrel — konzerválni.

Österreicher

A továbbiakban az Österreicher családnak az Augsburgon belüli helyzetét fogjuk vizsgálni. Az Österreicherek a XV. század második felében még a kézműiparban tevékenykedtek, a XVI. század első éveikig a takács-céh tagjai voltak. Valószínűleg ezekben az években fordultak a posztókereskedelem felé, amely megalapozta a család későbbi jólétét.¹²⁷ A textilipari termékekkel végzett árucserében fontos szerepet játszott a keleti irány. A pozsonyi *Verbotbuch*ban háromszor fordul elő tiltó személy

127 Riebartsch, 1987. 120. p.

ilyen névvel: 1540-ben, 1550-ben és 1552-ben. A Pozsonyban megjelenő Georg Österreicher minden bizonnyal I. Georg Österreicherrel azonos.¹²⁸ Személye több szempontból is érdekes. Egy évvel azután, hogy először feltűnik a pozsonyi forrásban, saját városában tagja lett a *Kaufleutestubének*, amit mindenképpen jó anyagi helyzetének és a közösség megbecsülésének jeleként értékelhetünk. Ehhez járult még számos fontos tisztség a városi adminisztráció felső szintjén: 1545–1547 között az élelmiszerbeszerzést koordinálta *Proviandherr*ként, 1545–1548 között pedig tagja volt a belső tanácsnak, 1548-ban már polgármester, egy évvel később pedig a *Kaufleutestube* élén találjuk, *Stubenmeister*ként. Nem sokkal később viszont óriási státuszbeli zuhanásnak vagyunk a tanúi, 1552-ben ugyanis elvesztette augsburgi polgárjogát, s kiutasították a városból. Ezután Chemnitzben, majd Lauingenben telepedett le, s 1566-ban Regensburgban halt meg.¹²⁹

Österreicher üzleti sikereit a saját maga alapította cégének köszönhette. Gazdasági potenciálját jelzi, hogy az ötvenes években Wolfgang Pallernek és Konrad Herbstnek is hitelezett 3000–3000 forint értékben. Rajtuk kívül kapcsolatban állt még többek között a jelentős forgalmat bonyolító Haug- és Vöhlín-üzletházzal is, valamint azzal a Bartholomäus Hartpronnerrel, akinek partnerei között olyan nürnbergieket is találunk, akik folyamatosan részt vettek a dunai útvonal kereskedelmében.¹³⁰ Österreichernek Augsburgon kívül érdekltségei voltak Antwerpenben és Velencében, ezen kívül jelentős üzleteket bonyolított Nürnbergben és Bécsben is. Adója jól tükrözi a fent vázolt gyors emelkedést és a csúcsról történő státuszbeli zuhanást. Az első elemezhető adat 1528-ból való: 14 forinttal kellett hozzájárulnia a város terheihez.¹³¹ A következő években fokozatosan növekszik az összeg, 1534-ben 32 forint volt Österreicher adója, 1540-ben pedig 40 forint.¹³² A negyvenes évek első felében némi megtorpanás tapasztalható, ugyanis 1544-ben nem vál-

128 Élt még egy ilyen nevű augsburgi polgár a korszakban (II. Georg Österreicher), az ő születési évszáma azonban 1534, így kizárhatjuk annak lehetőségét, hogy ő jelent volna meg Pozsonyban.

129 Reinhard, 1996. 591–592. p. Riebartsch szerint azért kellett elhagynia a várost, mert a schmalkaldeni háború idején a korábban már protestáns hitre tért család a schmalkaldeni szövetséget támogatta. Riebartsch, 1987. 120. p.

130 Reinhard, 1996. 591. p. Ezt támasztja alá, hogy Hartpronner könyvelése szerint 1534-ben a nürnbergi Thomas Rochtól vett viaszt. StA. Abg. KuH, Literalien 4. fol. 34v. A pozsonyi *Verbotbuch*ban a nürnbergiek közül Roch szerepel a leggyakrabban. Összesen kilenc tiltást tesz négy személy vagyónára. Megjegyezhető, hogy Hartpronnernek posztót szállított egy Martin Weikman nevű ulmi kereskedő (StA. Abg. KuH, Literalien 4. fol. 58v), akinek két tiltása szerepel Pozsonyban, fivére pedig 11 alkalommal követelt tartozást ugyanott.

131 StA. Abg. SB Nr. G 39. fol. 45v.

132 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 50r; G 70. 1540. fol. 52v.

tozik a befizetendő adó. A következő összeírás adatai viszont kiugróan nagy vagyonosodást mutatnak. Az 1548. évi listán Österreicher nevénél több mint 142 forint szerepel.¹³³ Négy éve alatt tehát több mint háromszorosára emelkedett a hozzájárulás mértéke. Arányait tekintve ilyen nagyságú változást ilyen rövid időn belül nem tapasztalhattunk az eddig vizsgált személyeknél. A 142 forint a két évvel későbbi listán nem változik, 1554-ben pedig már csak Österreicher elmaradásairól olvashatunk, amelyek a korábbi években be nem fizetett adóból származtak.¹³⁴ Az 1552. évig mindenesetre Österreichert a vagyoni elitbe sorolhatjuk, aki az eddig említett augsburgiakhoz hasonló vagyoni háttérrel és üzleti kapcsolatrendszerrel bírt.

A III/1. sz. táblázatból kiderül, hogy a vizsgált pozsonyi forrásban (1540-ben) megjelenik egy Hans Georg Österreicher nevű augsburgi is. Azonosítása kérdéses, ugyanis a Reinhard-féle prozopográfiai munkában szereplő Hans Georg Österreicher 1558-ban született. Szóba jöhet még I. Georg fivére II. Hans Österreicher (?–1542), vagy utóbbi fia III. Hans Österreicher (1529–1590). Az idősebb Hans élete utolsó két évében, fia pedig 1551-től haláláig tagja volt a kereskedőcéhnek. Az ifjabb Hans tagja lett az apja és a nagybátyja (I. Georg) által alapított családi vállalkozásnak, továbbá — főként hitelügyletek miatt — üzleti kapcsolatban állt többek között a Paller–Herbst céggel, valamint a Manlich és a Mair családdal. A Pozsonyban előforduló Hans Georg Österreicher azonosításánál tehát a két Hans közül inkább az ifjabbra gondolhatunk. Végül az sem zárható ki, hogy a kérdéses 1540. évi tiltásban is I. Georg Österreicher volt a követelő fél, bár a biztosan hozzá köthető további bejegyzések időben viszonylag távol esnek az első ügytől.

Hertfues

A pozsonyi forrásban megjelenő augsburgiak közül már csak két polgár vagyonoságáról tudunk viszonylag biztos információkkal szolgálni. Gutman Hertfues 1556-ban bécsi polgárokkal együtt a korábban már többször említett pozsonyi Valt Preus vagyonát tiltja. Hertfues 1542-től 1565. évi haláláig tagja volt a kereskedők céhének, emellett részt vett a külső tanács munkájában, üzleteit a rokonaival alapított társaság keretében bonyolította. A harmincas években még az alsó-középosz-

---

133 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1548. fol. 67v.

134 Nem tudni, hogy a polgárjogtól történt megfosztásához volt-e köze az elmaradásoknak.

tályra jellemző adót fizetett (két forint).¹³⁵ A következő években (1540; 1544) az összeg hat forintra emelkedett, amely a Blendinger-féle osztályozásban még mindig csak a középosztálynak felel meg. Az évtized végére — a korábbi összegekhez képest — jelentős mértékben nőtt az adója: 1548-ban és 1550-ben is több mint 15 forintot kellett fizetnie. A következő nagy változás az ötvenes évek első felére tehető, mivel 1554-ben már 28 forintban állapították meg az adóját.¹³⁶ A fokozatos növekedés tovább tartott, 1568-ban 35 forint adóról értesülünk, s Gutman halála után özvegye 40 forint adót volt köteles fizetni.¹³⁷ Az eddig vizsgált augsburgiak közül tehát Hertfus indult a „legmélyebbről”, a *Steuerbuch* adatai viszont azt mutatják, hogy kitaróan gyarapította a család vagyonát, melynek eredményeként a hatvanas évek elejére a felső-középosztály és a vagyoni elit határára dolgozta föl magát. Ki kell emelnünk, hogy a korszak végére a korábban bemutatott Weis család vagyoni szintjét is megközelítette, vagy túl is lépte azt.

Rösler

A másik augsburgi, akinek vagyonosságáról még rendelkezünk közvetett információkkal, az a pozsonyi forrásban két ügyben előforduló Johan Rösler (Resl). Egyik alkalommal a korábban már említett Mathes Rott-tal szemben lép fel kis összegű követeléssel. Rösler Hertfueshoz hasonló anyagi szintről indult, 1544-ben három forint adót fizetett.¹³⁸ A következő években nem emelkedik az összeg számottevő mértékben: 1548-ban és 1550-ben is öt forinttal adózik. Figyelemre méltó azonban egy bejegyzés az utóbbi évben. Az adólista szerint ekkor *per sein weib*, azaz feleségén keresztül fizette be az adót.¹³⁹ A pozsonyi forrás információi szerint 1551-ben képviselő útján, 1552-ben pedig már személyesen lép fel követeléssel a Duna-menti városban. Elképzelhető tehát, hogy 1550-ben már úton volt, hogy keleti irányú tüzleteit intézze. Vagyona csak csekély mértékben gyarapodhatott, 1554-ben tíz, 1562-ben pedig 12 forint adót róttak ki rá. Neki tehát nem sikerült a Hertfuesnál tapasztalt felemelkedés.

Az augsburgi adólistákban számos alkalommal szerepel egy Jakob Mair nevű polgár. Amint az a III/1. sz. táblázatból kiderül, Pozsonyban is találkozunk ezzel a

---

135 StA. Abg. SB Nr. G 70. 1534. fol. 50r.

136 StA. Abg. SB Nr. G 73. fol. 67v.

137 StA. Abg. SB Nr. G 74. fol. 77r; G 75. fol. 87v.

138 StA. Abg. SB Nr. G 71. 1544. fol. 59r.

139 StA. Abg. SB Nr. G 72. 1550. fol. 73v.

névvel. Az augsburgi forrásban azonban képtelenség azonosítani, hogy hány személyt takarnak a bejegyzések, továbbá semmilyen támponttal nem rendelkezünk arra vonatkozólag, hogy mennyi adót fizetett az a Jakob Mair, aki Pozsonyban tiltó személyként jelenik meg. Mindezt figyelembe véve, el kell tekintenünk a család vagyonságának elemzésétől.

A továbbiakban áttértünk a lakóhely kérdéskörére. Ebben az augsburgi Telekkönyv, illetve továbbra is az adólajstromok lesznek segítségünkre. A forrásokból nyert információk segítségével a vizsgált polgárokat nem csak vagyoni és státuszbeli mutatók alapján tudjuk elhelyezni saját közösségükön belül, hanem térben is. Utóbbi tényező elválaszthatatlan a társadalmi státusztól, hiszen a város topográfiai szerkezete általában jól illeszkedik a közösség szociális felépítéséhez.

A Telekkönyv (*Grundbuch*) sajnos nem tartogat számunkra túl sok használható információt. Leginkább a Pallerek ingatlanairól olvashatunk adatokat. Ezek szerint az *Obstmarkt*on több házuk is volt a korszak vége felé. Az *Obstmarkt* frekvenciát helye volt a városnak, több szempontból is központi szereppel bírt Augsburg életében. Ha a térképre tekintünk (III/2. sz. ábra), láthatjuk, hogy a tér a városi életnek a szakrális és a világi centruma között helyezkedett el, azaz a Dóm és Városháza között hozzávetőlegesen „félúton” terült el. Ezen túl fontos, hogy a kereskedelmi életben is kiemelt szerepe volt, hiszen — ahogy azt neve is mutatja — vásárokat tartottak ezen a területen.

A *Grundbuch* bejegyzései szerint Wolfgang Paller polgármester 1579-ben az *Obstmarkt* 3. számnak megfelelő házat vette meg Stephan Eндorfer építőmestertől. A környéknek a várostopográfián belül elfoglalt kiemelt helyét, illetve az ingatlan értékét mutatja, hogy a korábbi tulajdonosok között találjuk a patricius Hőchstetter családot és a Fuggereket. Paller megosztotta a tulajdont Magdalena lányával. A ház 1622-ben Magdalena vejéhez, Hans Ulrich Österreicherhez került.¹⁴⁰ A kilencvenes évek elején további ingatlanokhoz jutottak a Pallerek. Az ifjabb Wolfgang Paller valószínűleg már az 1580/90-es évek fordulóján közös tulajdont szerzett egy másik, a téren álló házban, 1591-ben pedig kivásárolta a másik tulajdonos részét (a telekkönyvhöz készített — újkori — mutató szerint a későbbi 15. számnak felel meg az ingatlan).¹⁴¹ Két évvel később a szomszéd házat is Paller vásárolta meg, akinek lányán keresztül az ingatlan később a Sulzer családhoz ke-

140 Magdalena Pallernek a Sulzer családból találtak férjet. Lányát, Regina Sulzert pedig a fent említett Österreicher vette el. StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 70.

141 StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 158.

rült.¹⁴² A Pallerek ingatlanbirtoklása szemléletesen támasztja alá a családnak a korábbiakban már tárgyalt gazdasági erejét. Az *Obstmarkt*on lévő három épület nemcsak a város topográfiai szerkezetén belül elfoglalt kiemelt helyük miatt érdekes: a háznak nyilvánvalóan magas lehetett az értéke is (még ha erről nem is rendelkezünk konkrét információkkal). Továbbá joggal feltételezhetjük, hogy ezeken kívül nyilván volt még ingatlanuk, hiszen Paller polgármester az *Obstmarkt* 3. sz. alatti házat minden bizonnyal nem úgy vette meg, hogy előtte ne lett volna már hasonló ingatlana.¹⁴³ Az 1593. évi szerzemény pedig tulajdonképpen úgy is értelmezhető, hogy a következő generáció vagyonszága ebben a „térbeli terjeszkedésben” mutatkozott meg. Utóbbit támasztja alá, hogy az ifjabb Paller 1600-ban a *Quergasséban* is vásárolt még egy házat.¹⁴⁴ II. Wolfgang Paller tehát vagyoni tekintetben meg tudta tartani, esetleg erősítette is helyzetét. Politikai tekintetben is sikerült többé-kevésbé megőrizni az apja által kivívott pozíciót, hiszen a telekkönyv szerint 1600-ban az ifjabb Wolfgang Paller tanácsstag volt.

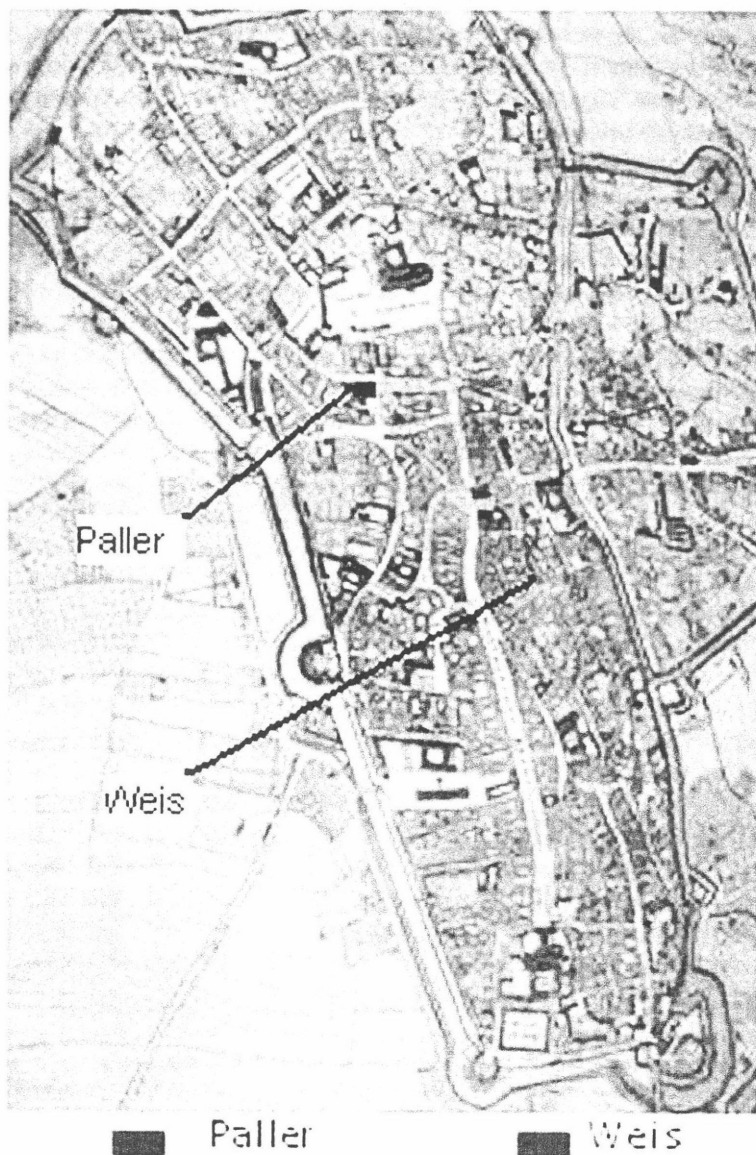
142 StA. Abg. Grundbuch Auszüge 345. D 1–163. Lit. D 158. A telekkönyvi adatokból kiderül, hogy a Pallerek előszeretettel házasították ki leányaikat a Sulzer családhoz, sajnálatos, hogy nem rendelkezünk érdemleges információkkal a Sulzerekkel fennálló kapcsolatok háttéréről.

143 Az adólistákban 1534–1568 között Wolfgang Paller nevénél mindig a „*von S. Anthonino*” kitétel szerepel. Ezt a városrészt sajnos nem tudtuk lokalizálni.

144 StA. Abg. Grundbuch Auszüge H 1–408. Lit. H 202. Sajnos ennek az utcának az elhelyezkedéséről sem rendelkezünk közelebbi információkkal.

3. ábra. A dunai útvonal kereskedőinek lakhelye Augsburgon belül

A Pallereken kívül egyedül még a Weis család egy ingatlanát lehet viszonylag pontosan lokalizálni. A *Grundbuch* szerint egy Leonhard Weis nevű polgár 1600-ban a *Pfladergasse*-ban adott el egy házat.¹⁴⁵ A *Pfladergasse* a Városháza közvetlen közelében húzódott. A város észak–déli tengelyére illeszkedő *Perlachplatz* (ma *Rathausplatz*) és a tér nyugati oldalán elhelyezkedő Városháza „mögötti” párhuzamos utca déli folytatása. Az *Obstmarkt*től kb. 300–400 méter a távolság. A *Pfladergasse*-i ingatlan 1614-ben Rosina Paller (II. Wolfgang Paller felesége) tulajdonába került, aki — mint azt korábban említettük — III. Leonhard Weis lánya volt.¹⁴⁶

A telekkönyv mellett közvetett információk nyerhetők még az adólajstromokból is. Az adószedők bejárása alapján készült összeírások azonban csak megközelítőleg (városnegyedek szerint) adták meg egy–egy polgár lakhelyét. A Weisek esetében 1534-ben viszonylag pontos lakhely-megjelöléssel találkozunk: *Sant Affra gassen* szerepel Leonhard Weis nevével. Ez az utca minden bizonnyal a fent említett észak–déli tengely déli végénél húzódhatott. Ezt a tengelyt a Lech folyó mentén kialakult kereskedelmi útvonal határozta meg, azaz a város szerkezetének egyik legfontosabb alakító tényezője e fenti kereskedelmi út mentén jött létre. A tengely déli végét a városon belül a Szent Ulrich és Affra székesegyház zárta le, amely a Dóm mellett Augsburg másik fontos szakrális központja volt. A negyvenes évektől viszont a *Hailig kreitzer Thor* kifejezés szerepel Weis neve mellett. Ez a bejárési körzet valószínűleg az *Obstmarkt* és a Dóm szomszédságában elterülő részt takarta (a mai *Heilig-Kreuz-Straße* tulajdonképpen az *Obstmarkt* északnyugati folytatásának és a Dóm közvetlen környékének, a *Fronhof*nak a találkozásánál fekszik). Minden esetben az *intra* kifejezés szerepel, tehát a Weis család háza a Szent Kereszt Kapun belül volt.¹⁴⁷

A Szent Kereszt Kapu városon belüli előterének tekinthető bejárési körzet 1528-ban az Österreichereknél is megjelenik. A későbbiekben azonban (egészen 1554-ig) a *vom Schuster haus*-ként elnevezett városrész szerepel a családtagok adójánál. Topográfiaiilag nem tudjuk ezt a területet közelebbről behatárolni, az viszont nagy biztonsággal megállapítható, hogy ez a bejárési körzet előkelő város-

145 StA. Abg. Grundbuch Auszüge C 243–405. Lit. C 314a, fol. 1r. Az itt említett Leonhard Weis személye pontosan nem tisztázható, ugyanis III. Leonhard Weis 1572-ben meghalt, s neki nem volt ilyen nevű gyermeke.

146 StA. Abg. Grundbuch Auszüge C 243–405. Lit. C 314a, fol. 1r.

147 Az ötvenes évektől jelenik meg a Weiseknél az *Anfang Fugger heuser* kifejezés. Mivel a Fuggereknek számos ingatlanuk volt a városban, nem lokalizálható pontosan, hogy melyik városrésztől lehet szó. Esetleg a közismert *Fuggereira* is gondolhatunk, amely épületegyüttest a Fuggerek szegényház gyanánt hozták létre.

résznek számított. Ezt támasztja alá, hogy ezen a részen nagy előszeretettel vásároltak házakat a tanács tagjai.¹⁴⁸ A következő két összeírásban (1554-ben és 1562-ben) az Österreichereknél már a *vom Rathaus* megjelölés szerepel, ami nyilván egy másik belső kerületet jelentett, valószínűleg a Városháza környékét.

A Szent Kereszt Kapuról elnevezett városrész szerepel a legtöbbször Konrad Herbst nevénél is. Érdekes, hogy az *extra* és az *intra* kifejezések váltakoznak. Nem tisztázott, hogy Herbst a Kapun kívül és belül is rendelkezett-e ingatlannal, vagy változott a lakhelye. Az 1540. és az 1542. évi összeírás *intra* jelöli meg lakhelyét, míg az 1550. évi listában már az *extra* kifejezés olvasható. Az utolsó vizsgált bejegyzés (1568) már egy teljesen új negyedbe teszi Herbstet: ekkor a *von S. Anthonino* megjelöléssel élnek. Ez a bejárás körzet a *Schusterhaus* elnevezésű részhez hasonlóan szintén a polgári elit által preferált városrésznek számított.¹⁴⁹ Ennek tekintetében korántsem meglepő, hogy a korszakban felemelkedő Pallerek 1534-től kezdve folyamatosan ebben a körzetben jelennek meg.¹⁵⁰

Említhető még Gutman Hertfues, akitől mindig a *von Predigern* elnevezésű bejárás körzetben szedték be az adót. A városrésztől nem tudunk közelebbi információt, csak annyit, hogy az adólajstromban ezt a blokkot mindig a *vom Schusterhaus* negyed követi. Ebből következően — amennyiben feltételezzük, hogy a bejegyzések sorrendje az összeírók által megtett bejárás útvonalat követték — elképzelhető, hogy ez a negyed az említett előkelő városrészsel volt határos. Hasonlóan következőes a Johan Rösler neve mellett feltüntetett városrész: mindig az ún. *schongauer gasse* elnevezésű bejárás körzet szerepel. Sajnos ez sem lokalizálható közelebbről, csak annyit feltételezhetünk, hogy a város déli részén lehetett (Schongau a Lech mentén Augsburgtól délre helyezkedik el), esetleg a korábban már említett Szt. Affra környékén.

---

148 Bernd Roeck: *Eine Stadt in Krieg und Frieden. Studien zur Geschichte der Reichsstadt Augsburg zwischen Kalenderstreit und Parität.* München, 1988. 244. p. (A továbbiakban: Roeck, 1988.)

149 Roeck, 1988. 244. p.

150 1528-ban Wolfgang Paller neve mellett még *Grottenau* (Krotenu) kifejezés szerepel.

III. 2. Kereskedelmi tevékenység, kapcsolatrendszer a dunai útvonalon

A tanulmány utolsó szakaszában a vizsgált augsburgi kereskedő-vállalkozóknak a keleti irányban végzett tevékenységével kívánunk foglalkozni.¹⁵¹ Ahogy arra korábban már többször utaltunk, a dél-német kereskedők által a dunai útvonalon bonyolított forgalomról csak szegényes adatok állnak rendelkezésünkre. A vizsgált térségben kifejtett tevékenységüknek és kapcsolatrendszerüknek természetesen leginkább a Magyarországot elérő szegmensére fogunk koncentrálni.

A korábbi fejezetekből már egyértelműen kiderült, hogy a pozsonyi forrásban megjelenő augsburgiak közül többen üzleti és rokoni kapcsolatban álltak egymással, sőt néhányan kereskedőtársaságot is alkottak. Az augsburgi levéltár forrásaiból jól kivehető, hogy nemcsak az egyes augsburgi polgárok működtek együtt, hanem bizonyos területeken a dél-német városok is igyekeztek összehangolni tevékenységüket. Itt főként az információcserére gondolhatunk, de előfordult, hogy az egyébként egymással konkuráló városok közösen léptek fel érdekeik védelmében. Utóbbira találunk példát Antwerpen felégetése kapcsán, amikor Nürnberg és Augsburg tanácsa közösen fordult Don Juan de Austriához, hogy vegye védelmébe a városban rekedt német kereskedőket.¹⁵² A nyugati piacok beszűkülését eredményező válságokat megelőzően is találunk példát ilyen jellegű kooperációra. Még 1544/1545-ben (keltezés bizonytalan) Hans Welsler augsburgi polgármester a nürnbergi tanácshoz intézett levelet a megemelt francia vámok ügyében. Az 1545. évi wormszi birodalmi gyűlésre már Augsburg, Nürnberg és Ulm is külön megbízottat küldött a francia követekkel tárgyaló császárhoz, hogy elérjék a németekre kivetett adó csökkentését.¹⁵³ Figyelemre méltó, hogy mindhárom város kereskedői megjelennek a vizsgált pozsonyi forrásban, így a nyugati példa nyomán feltételezhető, hogy esetenként keleti irányban is összehangolták lobby-tevékenységüket.

151 Korábban már említettük, hogy a Welserek történetét már viszonylag jól feldolgozták. Ebből kifolyólag a családnak a fejezetcímben jelölt tárgyalásától ezen a helyen eltekintünk.

152 A polgárok hangsúlyozzák, hogy a kereskedőktől nem kevés pénzt és árut raboltak el, s ezen felül további készletek égtek el a tűzvészben. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. VII. Nr. 28. (2. irat-csomó) fol. 79–81. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. fol. 2v, 3 r–v, 13 r–v, 18 r–v és 20r.

153 Később a három dél-német város egyenesen a francia királyhoz fordul, hogy állítsák vissza a „német nemzet kereskedői szabadságát”. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (14) fol. 2v, 3 r–v, 13 r–v, 18 r–v és 20r. Nem csak kereskedelmi ügyekben fordult elő, hogy együttműködtek. Az augsburgi tanács a dél-német régió számos városába elküldött egy 1563-as körlevelet, amelyben egyházi kérdésekben történő egyeztetésre hívta fel a címzetteket, többek között Ulm, Nürnberg, Nördlingen, Memmingen, Kempten, és Schongau tanácsát. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. VI. Nr. 26. (22).

Több ilyen jellegű együttműködésről olvashatunk az 1530/40-es évek fordulóján. Az ausztriai vámok felemelése ügyében egy nürnbergi tanácsos 1538-ban javasolta az augsburgi tanácsnak, hogy folyamatosan tájékoztatassák egymást a fejleményekről.¹⁵⁴ A kölcsönös tájékoztatás megvalósult, s a későbbiekben a passzai vám ügyében jelentős együttműködésre nyílt mód a dél-német városok között. Az iratok szerint a passzai püspök felemelte a passzai vámhelyen a sáfrány után fizetendő illetéket, amely változásról nürnbergi kereskedők vittek először hírt az augsburgi tanácsnak.¹⁵⁵ Az illeték megemlése miatt Bartholomäus Welsler is károkat szenvedett, aki még 1538-ban szállított a Dunán lefelé sáfrányt és a passzai vámosok méltánytalan összeget vetettek ki emberére, illetve feltartóztatták a szállítmányt, jelentős kárt okozva ezzel az augsburgi nagykereskedőnek. Az ügy érdekessége abban áll, hogy Welsler a szállítás lebonyolítására egy ulmi hajóst fogadott szolgálatába, s az augsburgi áruja mellett a szállítmány részét képezte — valószínűleg Welslerrel társult — nürnbergi kereskedők sáfrány-készlete is.¹⁵⁶ Augsburg, Nürnberg és Ulm tanácsa közösen emelt panaszt Ferdinándnál a méltánytalan eljárás és a polgárokat ért károk miatt.¹⁵⁷ Az udvari kamarai iratokban is megjelenik a fenti ügy: a három dél-német város 1543-ban kérvényezte az Alsó-Ausztriai Kamaránál a passzai vám visszaállítását. A kamara felvette a kapcsolatot a püspökkel is, mivel néhány hónappal a városok supplicatioja után beérkezett a püspök állásfoglalása is.¹⁵⁸ A *Gedenkbücherben* sajnos nem említik, hogy milyen kimenetele lett a vitának.

Az Udvari Kamara irataiban számos alkalommal feltűnnek konkrétan megnevezett augsburgi polgárok is, hogy csak a legjelentősebbeket említsük: a Fugger, a Paumgartner, a Neidhart vagy a Herwart család tagjai, továbbá a korszak ugyancsak nagy volumenű forgalmat bonyolító és egész Európát behálózó kapcsolatrendszerrel bíró Haug–Lang–Linck konzern képviselői. Érdemes röviden kitérnünk a Herwartok ügyeire. Korábban már említettük (ld. III/1. fejezet), hogy a patricius Herwartok jelentős kereskedelmi tevékenységet folytattak és rokonságban voltak a Welserekkel. A kamarai iratokban először 1541-ben tűnik fel a Herwartok Wolf Kremer (Chremer) nevű bécsi faktora, aki egy 15.000 forint értékű ezüstvásárlási

154 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (6).

155 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 1. irat fol. 1r.

156 StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 1. irat fol. 2r–3r.

157 Felterjesztésükben hangsúlyozzák, hogy a passzai vám megemlése nem csak az ő kereskedőinek okoznak károkat, hanem a kamarának és ezen keresztül az uralkodónak is. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10) 5–7. irat. Ugyanezekben az években a nürnbergiek arról is értesítik az augsburgi tanácsot, hogy a Velence felé tartó útvonalakon szintén felemelték a vámosokat. StA. Abg. KuH. Akten. Fasc. IV. Nr. 25. (10/b) 2–3. irat.

158 ÖStA HKA HP W. Nr. 191. Exp. 1543. fol. 59v, 118v.

ügyletben járt el a hatóságnál.¹⁵⁹ A három évvel későbbi bejegyzések már 60.000 fölötti összeget említenek, ami egyértelműen mutatja a Herwartok jelentős gazdasági potenciálját a térségben.¹⁶⁰ Az 1545. évi lajstromkönyvekből kiderül, hogy Herwart társa egy Hans Rott nevű ulmi polgár volt, akivel közös érdekeltségeik voltak Kutenbergben és Joachimstahlban.¹⁶¹ Több 1546-ból származó bejegyzés utal arra, hogy a Herwartok tiroli ezüsttel is foglalkoztak, s ez itteni üzletben olyan további „nagy nevekkel” társultak, mint a Fuggerek, a Paumgartnerek, vagy a Neidhartok.¹⁶²

Az augsburgiak magyarországi kereskedelmének általános jellegű áttekintéséhez segítségünkre lehet Ember Győzőnek az 1542. évi harmincadnaplókat feldolgozó, nagyszabású munkája. Ember kimutatásai szerint a német kereskedők Magyarország nyugati partnerei között — az ausztriaiak után — a második helyet foglalták el. Jelentős részesedésüket a kivitelben képviselt magas arányuknak (8,81%) köszönhették, fő kiviteli cikkük, az élőállat volt.¹⁶³ A német kereskedők túlnyomórészt minden bizonnyal a dél-német térségből kerültek ki. Mindennek tekintetében meglepő, hogy az 1542. évi vámnaplókban csak egy augsburgi kiskereskedő fedezhető fel, főként, hogy ebben az évben Pozsonyban személyesen megjelent három augsburgi is, köztük Bartholomäus Welser két alkalommal is tett tiltást.¹⁶⁴ Az augsburgiaknak a dunai útvonal Bécstől keletre eső szakaszán végzett tevékenységéről nagyon keveset tudunk. Warnemünde több mint fél évszázados tanulmánya több olyan családot is vizsgál, akik látókörünkbe kerültek az elemzett pozsonyi forrásban. Sajnos azonban az említett szerző is elsősorban a családok nyugati és déli irányú kereskedelmi tevékenységére koncentrált. További támpont-

159 ÖStA HKA HP W. Nr. 190. 1541. fol. 13v, 15r és 57r. A pozsonyi Tiltáskönyvben is találkozunk egy Wolf Kremer nevű bécsi személlyel, aki 1546-ban lépett fel a pozsonyi Caspar Rudolfffal szemben. AMB a i 1 VB fol. 42r. Utóbbi partnerei között Kremer mellett találunk még prosnitzi, breslauer és itáliai kereskedőt is.

160 ÖStA HKA HP W. Nr. 193. 1544. fol. 24r.

161 ÖStA HKA HP W. Nr. 194. Exp. 1545. fol. 123r, fol. 174v. A nemesércek mellett pedig kereskedtek többek között szövetekkel, sóval, salétrommal és fával is. ÖStA HKA HP W. Nr. 199. Exp. 1548. fol. 72v, 74r.

162 ÖStA HKA HP W. Nr. 199. Exp. 1548. fol. 106r. A kamarai iratoknak a fenti vizsgálati szempont alapján végzett feldolgozása jelenleg az 1540-es évek végéig terjed, a kutatás előrehaladtával reményeink szerint további információkat nyerhetünk a dél-német kereskedők itt elemzett tevékenységére.

163 *Ember Győző: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén.* Bp., 1988. 232; 237. p. A továbbiakban: *Ember*, 1988.

164 Az említett kiskereskedő Peirl Kristófként szerepel Embernél, az általa behozott áruk vámértéke nem érte el a 100 forintot sem. *Ember*, 1988. 521. p.

ként még a Paller-ház iratairól készült regeszta- és forrásgyűjtemény szolgálhat.¹⁶⁵ Mindennek tekintetében kiemelt jelentőséggel bírnak azok a magyarországi források, amelyek az említett témakörrel szolgálnak adatokkal. A továbbiakban családunként mutatjuk be az idevonatkozó információkat.

Paller

Paller — a korai kapitalista vállalkozó „eszmei” mintájához híven — több területre koncentrált. Az 1570-es évekig az árucseré dominált üzleti tevékenységében. Amint azt korábban már láthattuk a hatvanas évek második felétől egyre inkább az érciktermelésre (Magyarország, Tirol, Szászország) és az érc kereskedelemre helyezte át üzleti súlypontját, továbbá jelentős kölcsönöket folyósított a Habsburgoknak. A bécsi udvarhoz való erős kötődés megmaradt, sőt tovább mélyült az idősebb Wolfgang Paller halála (1582) után is. Mindennek eredményeként Paller fiának 1590-ben már 200.000 forinttal tartozott az udvar.¹⁶⁶ A vizsgált pozsonyi forrás egyértelművé teszi (nyolc tiltás Wolfgang Pallertől), hogy a hitelügyletek alacsonyabb szinten is fontos szerepet tölthettek be Paller üzleti stratégiájában.

Korábban már említettük, hogy id. Wolfgang Paller Konrad Herbsttel 1547–1559 között, (III.) Leonhard Weisszel pedig 1569–1582 között alkottak egy-egy társulást. A kamarai iratok rávilágítanak arra, hogy a három családnak már a század első felében is volt közös ügylete. Az Udvari Kamara 1547. évi protokollumában az olvasható, hogy a Paller–Herbst társaság egyeztetett Leonhard Weisszel és rendezték egymással szemben fennálló adósságaikat. A bejegyzés II. Leonhard Weis halálának évében született, így valószínűsíthetjük, hogy annak fia hajtotta végre Pallerékkal az egyeztetést.¹⁶⁷ Reinhard Hildebrandt is azon az állásponton van, hogy már az idősebb Weis idejében is együttműködött a három család. II. Leonhard Weis 1547. évi halála után fiai (III.) Leonhard vezetésével alakítottak céget, Paller pedig Herbsttel társult.¹⁶⁸ A Paller–Herbst társaság hozzávetőleges forgalmáról tájékozódhatunk még ugyanebből az évből, ugyanis a kamara engedélyezte nekik, hogy a korábban általuk folyósított kölcsön ellentételezéseként 8000 forint vám megfizetése alól mentesüljenek az óvári harmincadnál. A Passautól (a Duna folyásával megegyező irányban) kb. 25 km-re fekvő dunai vámhelynél, Engelhartszellnél érvényesítendő,

165 *Hildebrandt*, 1996.

166 *Warnemünde*, 1956. 142–143. p.

167 *ÖStA HKA HP W. Nr. 197. Exp. 1547. fol. 62v.*

168 *Hildebrandt*, 1996. 27. p.

4000 forintos mentességet viszont ugyanitt elutasították.¹⁶⁹ Nagy jelentőséget tulajdoníthatunk az ezekhez hasonló üzleti formáknak. Egyes szerzők szerint az ilyen tőkés társulások a korabeli gazdasági fellendülés legfőbb katalizátoraiként értékelhetők.¹⁷⁰ A Paller–Herbst cég tevékenységének az ún. udvari hitelezés állt a központjában. Ennek egyik leggyakoribb formája az volt, hogy Pallerék a birodalmi segélyek kiállításához nyújtottak kölcsönöket.¹⁷¹ Nagy valószínűséggel ilyen hitelügyletek állhattak a háttérben, mikor a harmincad elengedése ügyében leveleztek a kamarával.

A Paller–Weis társulás gazdasági erejét mutatja, hogy mikor átvették Mathias Manlichtól a besztercebányai üzletet, a szerződés szerint első lépésként ki kellett váltani Manlich ott lévő befektetéseit (minden bizonnyal Manlich által vásárolt ingatlanokról, bányászati berendezésekről lehetett szó), amelynek ellentételezéseként Paller és Weis 279.000 forintot fizettek ki Manlichnak. A hetvenes években közel 33.000 mázsa rezet vittek ki Lüneburg, Nürnberg és Frankfurt irányába. Az augsburgi konzorcium jól ki tudta aknázni a XVI. század utolsó két évtizedében jelentkező konjunktúrát, valamint sikerült elérniük, hogy a piaci árhoz képest jóval alacsonyabb árat kelljen fizetniük az ércért a kamarának, így jelentős nyereségük származott a magyarországi bányászati üzletből. A századforduló utáni nehézségeket további befektetők (pl. a bécsi Lazarus Henckel, ill. a Weis családdal rokoni kapcsolatba került itáliai–bécsi Bartholomäus Castell) bevonásával sikerült áthidalni.¹⁷²

Az augsburgi kereskedő–vállalkozók közül Wolfgang Paller jelenik meg leggyakrabban a pozsonyi Tiltáskönyvben. Összesen nyolc alkalommal jelentett be követelést 1550 és 1560 között. Partnerei között olyan személyeket találunk, mint a korábban már többször említett Lucas Maier, Gregor Fein, Paul Klingenschmid, Mathes Rott és Valt Preus. Utóbbi három személy vagyona két–két alkalommal tett tiltást. A Wolfgang Paller által bejelentett követelések összértéke átszámítva megközelíti a 2000 aFt-ot. Legnagyobb összegben a pozsonyi politikai és vagyoni elit kiemelkedő személyiségétől, Valt Preustól követeli tartozás kiegyenlítését. Üzlettársával, Konrad Herbsttel közösen léptek föl 1554-ben Preusszal szemben

---

169 ÖStA HKA HP W. Nr. 197. Exp. 1547. fol. 138r.

170 Rajkay, 1984. 252. p.

171 Hildebrandt, 1996. 27. p.

172 Kenyeres, 2003. 101. p.; Warnemünde, 1956. 143–144. p. A magyar rezet Hamburgon keresztül Angliába, ill. Lisszabonba és spanyol kikötőkbe szállították. Uo. A fenti tőke-invesztícióknak köszönhetően a Pallerek egészen 1623-ig részt vettek a magyarországi rézkitermelésben. Hildebrandt, 1996. 39. p.

1095 rajnai forint megfizetéséért.¹⁷³ Egy évvel később a követelést 1193 magyar forintra módosították.¹⁷⁴

Az 1554. évi bejegyzésnél egy másik Paller is megjelenik a forrásban, ugyanis Preusszal szemben David Paller képviselte Wolfgang Pallert és Herbstet. David neve még egy alkalommal fordul elő: Wolfgang Paller utolsó követelésénél, mikor is az augsburgi polgármester David közbenjárásával Gregor Feintől igyekszik „behajtani” utóbbi tartozását.¹⁷⁵ Ugyancsak a *Verbotbuch*ból derül ki, hogy David Paller Wolfgang Paller unokaöccse volt, s az ötvenes években a Paller–Herbst társulás *diener*eként látta el a cég képviseletét. Ezzel a Paller család az egyetlen az augsburgiak között, akik közül két konkrétan megnevezett családtag is megjelenik a pozsonyi forrásban (a Pallerek üzleti tevékenységét ld. még lent *Herbst* és *Weis* alatt).

Herbst

Konrad Herbstnek a vizsgált kereskedelmi útvonalon végzett tevékenységéről sajnos csak nagyon kevés adattal rendelkezünk. Üzlettársa, Paller tárgyalásánál a fentiekben már említettük a kamarai iratok idevonatkozó információit. Az engelhartszelli, valamint az óvári vámhelyekkel kapcsolatos kérvényeik, pontosabban az azokra érkezett kamarai válaszok egyértelműen mutatják, hogy a Paller–Herbst társulás jelentős mennyiségű árut — és tőkét — mozgatott meg a térségben. A forrás nem tudósít a kivitt árurol, így csak feltételezhetjük, hogy marhakivitel állhatott a háttérben. A 8000, ill. 4000 forintos vámtételek az Ember Győző-féle kereskedői kategóriák fényében is kiugróan magasnak számítanak. Az Ember által vizsgált 1542-es évben az 1000 forint fölötti forgalmat bonyolító kereskedők száma (113) az összes kereskedő 7,4%-át tette ki. A kivitelben pedig 78 személy vett részt 1000 forint fölötti vámértékkel. A német térségből pedig mindössze egy (!) ilyen kereskedőt sikerült kimutatnia Embernek.¹⁷⁶

A Paller–Weis–Herbst üzleti csoport családjai közül a Herbstekről tudunk a legkevesebbet. Egyetérthetünk Hildebrandttal abban, hogy a család minden bizonnyal kapcsolatban volt az augsburgi gazdasági élet más jelentős szereplőivel is. A Paller–Herbst társulás udvari üzleteit korábban már említettük. A hitelügyletek volumenét érzékelteti, hogy a Paller–Herbst cég 1549-ben 48.000 forint, 1550-ben pedig

---

173 AMB a i 1 VB fol. 109r.

174 AMB a i 1 VB fol. 116r.

175 AMB a i 1 VB fol. 142v.

176 *Ember*, 1986. 537., 535. p.

53.000 forint értékben folyósított hitelt az udvarnak.¹⁷⁷ Konrad Herbst 1559. évi halála után Paller egyedül vitte tovább a céget.¹⁷⁸ Herbst keleti irányú tevékenységéhez érdekes adalékkal szolgál, hogy 1539-ben Leonhard Weis egy, az udvarral hitelügyekben folytatott tárgyalásra Konrad Herbstet küldte Bécsbe.¹⁷⁹

A szakirodalom által eddig vizsgált források szükszavúságával ellentétben a pozsonyi forrásban gyakran találkozunk Herbst névvel, ugyanis öt vagy hat alkalommal tesz tiltást. A bizonytalansági tényező abból ered, hogy egy 1550. évi ügyben bizonytalan a név olvasata. Mindenesetre a *Heribis* vezetéknevvel feltüntetett személy Wolfgang Pallerrel tilt együtt, tehát nagy a valószínűsége annak, hogy itt is Konrad Herbstről van szó. Herbst partnerei között olyan jelentős pozsonyi személyeket találunk, mint Paul Klingenschmid, Mathes Rott, Valt Preus vagy Lucas Maier. Minden esetben Pallerrel közösen lép fel, követeléseiknek a Herbstre eső része mintegy 1600 forintot tesz ki. A legnagyobb összegű tiltást Valt Preus vagyonára teszi (ld. fent Pallernél).

Weis

A Weiseknek a térségben végzett üzleti tevékenységéről a legjelentősebb adatunk tulajdonképpen az, hogy beszálltak a magyarországi rézkitermelésbe és -kereskedelembé. A koncesszió körülményeiről és a Paller–Weis konzorcium által lebonyolított rézkereskedelemről a korábbiakban már szoltunk. A Paller–Herbst társuláshoz hasonlóan ez a konzorcium is bekapcsolódott az udvari hitelezés ígéretes üzetébe. Még II. Leonhard idejében, 1543-ban a besztercebányai rézüzetben a Weis–Paller társaság elődjének számító Mathias Manlich és Leonhard Weis közösen 10.000 fo-

---

177 *Hildebrandt*, 1996. 58–59. p.

178 Uo., 1996. 29. p. A szerző még a Wagner családot említi, mint akik szorosán kötődtek a fenti üzleti körhöz.

179 A forrás Weis rokonaként jelöli meg Herbstet. Uo., 1996. 50. p. A két család együttműködésére az augsburgi „tőzsdei” könyvekben is találunk példákat, így 1554–55-ben több ezer forint értékű üzletekben vettek részt közösen. *Friedrich Blendinger* (szerk.): *Zwei Augsburger Unterkaufbücher aus den Jahren 1551 bis 1558*. In: *Deutsche Handelsakten des Mittelalters und der Neuzeit*, Bd. 18. Stuttgart, 1994. 141. p. és 316. p. Kapcsolatuknál érdemes még a azt a korábban említett tény újfént hangsúlyozni, hogy Herbst és Weis sokáig egyazon adózási körzetben lakott.

rintos kölcsönt nyújtott a kamarának két hónapos lejáratra.¹⁸⁰ Egy 1573. évi kamarai bejegyzés szerint Leonhard Weis és Paller egy 60.000 forintos kölcsönből fennmaradt közel 20.000 forintos tartozás kiegyenlítését kérte a cseh kamarától.¹⁸¹ Még 1569-ben pedig éppen Pozsonyban egyeztek meg egy 30.000 forintos hitel folyósításáról.¹⁸² Utóbbi kölcsönből 1574-ben a kamarának még mindig volt egy 13.000 forintos elmaradása.¹⁸³ Az Alsó-Ausztriai Kamara egyik levelében azt a javaslatot vetette fel, hogy a Paller–Weis céggel szemben fennálló tartozás kiegyenlítésébe be kell vonni a pozsonyi és az óvári harmincad-hivatalt, valamint a Körmöci és a Selmeci Kamarát is. A levélből az is kiderül, hogy a Paller – Weis konzorcium az udvarnak folyósított kölcsönügyleteket arra is fel tudta használni, hogy befolyásolja (azaz alacsonyban tartsa) a réz kamarai felvásárlási árát is.¹⁸⁴

A Weis család kapcsolatrendszerében a Pallerek mellett a Welserek is fontos szerepet játszottak, utóbbi családdal nem csak üzleti, hanem rokoni kapcsolatuk is volt. A rézüzet mellett a posztó- és a borskereskedelem kapott még kiemelt szerepet a Weis cég profiljában.¹⁸⁵ A dunai útvonalon kifejtett tevékenységükkel kapcsolatban figyelemre méltó momentum, hogy 1546-ban Leonhard Weis és rokonai kérték a kamarát, hogy a család tulajdonában lévő bécsi vagyontárgyakat, amelyeket a kamara korábban zárolt, bocsássák újra a család rendelkezésére. A dokumentumból sajnos nem derül ki, milyen jellegű vagyonról van szó, illetve hogy miért zárolták.¹⁸⁶ Ezen túl sajnos csak egy említésre méltó információval rendelkezünk: az 1547-ben elhunyt II. Leonhard Weis egyik fia, Tobias Weis Bécsbe tette át székhelyét, ezzel egyúttal ki is szállt a családi cégből, amelynek irányítása III. Leonhard kezében összpontosult.¹⁸⁷

A vizsgált pozsonyi forrás is egyértelművé teszi, hogy a Weiseknek a térségben végzett tevékenysége nem korlátozódott a rézüzet kiaknázására. Továbbá figyelemre méltó, hogy nem csak a Paller–Weis konzorciumot megalakító III. Leonhard Weisnek voltak magyarországi érdekeltségei, hanem már apjának, II. Leonhardnak is. Utóbbi többek között posztóval (is) kereskedett. Erre utal, hogy az augsburgi Jörg Ott posztókereskedő könyvelésében megtaláljuk Leonhard Weis

---

180 ÖStA HKA HP W. Nr. 191. Exp. 1543. fol. 46r. Bár ekkor még életben volt az idősebb Leonhard Weis, az is elképzelhető, hogy a család részéről fia kötötte meg a hitelügyletet.

181 *Hildebrandt*, 1996. 126. p.

182 Uo.

183 Uo., 127. p.

184 Uo., 172. p.

185 *Kellenbenz*, 1984. 277. p.

186 ÖStA HKA HP W. Nr. 195. Exp. 1546. fol. 112r.

187 *Warnemünde*, 1956. 161–162. p.

nevét. Eszerint Ott az 1530-as évek elején tartozott Weisnek, s az adósságot úgy egyenlítette ki, hogy londoni posztót adott át hitelezőjének.¹⁸⁸ Amint azt korábban már említettük, a Weisek pozsonyi „jelenléte” két részre osztható. Az egyik tiltás-csoportban (három bejegyzés) II. Leonhard Weis örökösei lépnek fel az elhunyt kintlévőségiért. Ezek összesen közel 600 forintot tettek ki. A tiltásokból arról is értesülünk, hogy az idősebb Leonhard nem csak pozsonyiakkal állt kapcsolatban. A nagyszombati Anthon Muschkan vagyonát például 1557-ben 132 (rajnai) forint értékben tiltják utódai. Az ügyben a korábban már említett (ld. II. fejezet) bécsi Jörg Tretschaff képviseli az örökösöket.¹⁸⁹

III. Leonhard Weis adóai között olyan személyeket találunk mint Mathes Rott, vagy Gregor Fein. Weis követelése 110–240 forint között mozognak. Egy 1552. évi ügyben egy bizonyos Jörg Max képviseli Leonhard Weis-t egy Schemnitzki nevű személlyel szemben. A bejegyzésben Weis *diener*ként jelölik meg Maxot. Minden bizonnyal már III. Leonhard emberéről van szó, akit egyéb információ hiányában szintén augsburgi személynek vettünk. Az ügy érdekessége, hogy néhány nappal később Wolfgang Paller és Georg Österreicher, valamint két bécsi polgár tiltást jegyeztetett be Mathes Rott vagyonára. Paller és Österreicher is képviselő útján járt el, viszont mindhárom augsburgit más-más személy képviselte. A későbbi üzlettársak, Paller és Weis tehát ezekben az ügyekben nem hangolták össze tevékenységüket.

Österreicher

A Herwart, a Rem és a Welser családhoz hasonlóan az Österreicherek is a korszakban emelkedtek fel.¹⁹⁰ Ez a prosperáló időszak jól követhető a család vagyonosodásán keresztül. A korábbiakban láthattuk, hogy az 1528. évi adóösszeg (14 forint) a negyvenes évekre megtízszereződik. Az igazán nagy ugrás az utóbbi évtized közepén következhetett be, mivel az 1548. évi adóösszeg 1544-hez képest kereken 100 forinttal volt magasabb (ld. III/1. alfejezet). Az 1548-as évben politikai síkon is a „csúcsra” jutott Georg Österreicher, hiszen amint azt láttuk, polgármesterré választották.

---

188 Ott partnerei között szerepel még Mathias Manlich is. StA. Abg. KuH I. Literalien 3. (Schuldbuch des Geschlachtgewanders Jerg Ott 1506–1536) fol. 64v–65r. Érdekesképpen megjegyezhetjük, hogy a forrás hasznos adalékkal szolgál a különböző színű posztók árára vonatkozólag.

189 AMB a i l VB fol. 132r.

190 *Kellenbenz*, 1984. 275. p.

Az Österreicherek meggazdagodásának alapja családi vállalkozásuk volt. Tevékenységük súlypontját az árucserére helyezték, ennek keretében elsősorban textilipari termékekkel kereskedtek. Üzleti stratégiájukban csak kisebb hangsúlyt kaptak a kölcsönügyletek, általában csak a marhakereskedelembé szálltak be hitelekkel. Az ilyen jellegű — a textilipari termékek kereskedelmére alapozott — specializáció egyre ritkább volt a korszakban, ebből a szempontból tehát a család kivételt képezett a többi nagy kereskedőházzal szemben.¹⁹¹ Az augsburgiak Genovában tevékenykedő faktora kapcsán az I. fejezetben már említettük (ld. Christoph Furtenbach személye), hogy az Österreicherek vászonáruk mellett rézzel, és sáfránnyal kereskedtek déli irányban.¹⁹² Az Österreicher-ház által kiépített faktori hálózat tulajdonképpen csak egy lazább szerkezetű rendszerként fogható fel, amelyet természetesen az augsburgi központból irányítottak. Állandó faktorokat foglalkoztattak Bécsben, Genovában és Firenzében. A kereskedelmi hálózat kevésbé fontos pontjain csak ideiglenesen alkalmaztak dienereket. A barhent-felvásárlás és kereskedés szempontjából a dél-német és a kelet-közép európai térség volt számukra kiemelt jelentőségű.¹⁹³ Fő felvevő piacaik közé tartoztak az osztrák és a magyar területek, Bécs központtal.

A kamarai iratokban Hans Georg Österreicher névvel találkozunk. Egy 1540. évi bejegyzésből kiderül, hogy az Österreicherek érdekeltek voltak réz- és önkereskedelemben is. Az irat szerint Hans Georg Österreicher képviselte ekkor a családi céget (figyelemre méltó, hogy a neve alatt bejegyzett pozsonyi tiltás is 1540-ből való), amely ekkor Libetbányáról szállított ércet.¹⁹⁴ Kisebb összegben az udvarnak is hitelezett a cég: 1546-ban Georg Österreicher azzal fordult a kamarához, hogy mikor

---

191 *Warnemünde* 1956. 137. p. Warnemünde a fent vázolt specializációt az üzletmenet racionalizálásaként értékeli. Nehezen érthetünk egyet ezzel a megközelítéssel, hiszen az üzleti tevékenység ilyen jellegű behatárolása számos veszélyt is rejtett magában. Többek között az eddigi vizsgált kereskedőházak példáján is láthattuk, hogy a prekaptalista gazdasági rendszerben a sikerhez (vagy egyszerűen a fennmaradáshoz) nagyban hozzájárulhatott, ha egy társaság több területen is befektetéseket hajtott végre.

192 *Kellenbenz*, 1984. 274. p.

193 Termékeiket többek között Augsburgban, Ulmban, Kemptenben, Memmingenben vásárolták föl, illetve jelentősek voltak még a bajor területekkel fenntartott kapcsolataik (pl. Passau). Itáliából az említett városok mellett még Cremonával és Luccával tartottak fenn hasonló kapcsolatot az ott előállított barhent, ill. selyem miatt. Kisebb mennyiségben kereskedtek nürnbergi és steyri fémárakkal, valamint fűszerekkel is. *Warnemünde* 1956. 138–140. p.

194 ÖStA HKA HP W. Nr. 189. 1540. fol. 121r.

várható annak a 2000 rajnai forintnak a megfizetése, amelyet ő még 1538-ban egy Michel nevű zsidóval közösen hitelezett a kamarának.¹⁹⁵

Georg Österreicher pozsonyi partnerei között ott találjuk a vagyoni elithez tartozó Cristof Eisenreichot és Mathes Rottot. Österreicher a Pozsonyban bejegyeztetett követeléseiben kis- és közepes összegek miatt lépett fel. Hozzá hasonlóan a család másik tagja, Hans Georg Österreicher is kis összeg miatt tett tiltást. Az Österreichereknél kell még megemlítenünk Valt Traunert, aki ugyancsak alacsony összegű követeléssel szerepel. Traunert Österreicher *diener*eként nevezik meg,¹⁹⁶ a forrás viszont arról sajnos nem szolgál információval, hogy Traunert pontosan melyik Österreicher alkalmazta.

Az általunk vizsgált további augsburgi személyeknek a térségben végzett tevékenységéről még csak közvetett információkkal sem bírunk. Georg Heibrich (Herbrich) kiugróan nagy számú (6) tiltással szerepel. Egy alkalommal a *Haus Heibrich* kifejezés olvasható, amiből arra következtethetnénk, hogy egy a korábbiakban bemutatott kereskedőházakhoz hasonló jelentős augsburgi cég áll a tiltások háttérében. Ennek ellentmondani látszik, hogy sem az augsburgi forrásokban, sem a témával foglalkozó szakirodalomban nem találkozunk ilyen névvel. Jelentős kereskedelmi tevékenységet bonyolított az augsburgi Herbrot és még inkább a Herwart család. Biztos támpont hiányában azonban a megfeleltetés bármelyik családdal komoly veszélyeket rejtene magában. A fent említett bejegyzések mellett további három ügy fut még *Heibrich* név alatt, ezekben azonban nem említenek keresztnevet. A *Heibrich* névhez köthető követelések összértéke meghaladja a 4300 forintot, adószai között pedig jelentős pozsonyi és bécsi kereskedőket találunk. Viszonylag nagyszámú követelés kapcsolódik egy bizonyos Rottisch nevű augsburgihoz (négy tiltás), akiről szintén nem rendelkezünk érdemi információval. Hasonló a helyzet Kruntach Tach esetében is. Johan Rösler és Gutman Hertfues személyét a vagyonosodás kérdéskörénél már tárgyaltuk. Végül Jacob Mairt kell még megemlítenünk. Az ő esetében nem az információ-hiány, hanem az információ-gazdagság jelent problémát. A bécsi és augsburgi forrásokban ugyanis számos ilyen nevű személy bukkan fel, az azonosításhoz viszont nem rendelkezünk semmilyen érdemi támponttal.

---

195 ÖStA HKA HP W. Nr. 195. Exp. 1546. fol. 26r. A cégnek későbbi időszakból fennmaradt egy 1590-től vezetett üzleti könyve. Ebben számos kisebb (100 forint alatti) összegű kintlévőség olvasható. Leginkább a textilipari partnerek tartoztak ilyen összegekkel a kereskedőháznak. *Warnemünde*, 1956. 141. p.

196 AMB a i 1 VB fol. 22r.

IV. Összegzés

A dunai útvonal kereskedelmében részt vevő augsburgiakról összességében megállapítható, hogy társadalmi státusz és vagyonosság tekintetében döntően a felső-közép és még inkább a felső rétegből kerültek ki. A patrícius Welserek kivételével a legtöbb azonosítható polgár a kereskedőcéh tagja volt, s többen közülük politikai szerepet is vállaltak. Vagyoni helyzet tekintetében kiemelkedik a Welser és a Paller család, akik a vagyoni elit legfelső köréhez tartoztak. A korabeli adóösszegek elemzése alapján az esetek többségében fokozott ütemű vagyonosodás és ezen keresztül — általában pozitív előjelű — társadalmi mobilitás mutatható ki. A pozsonyi forrásban látszólag egymástól függetlenül jelennek meg az augsburgiak (csak Wolfgang Paller és Konrad Herbst nevét említik következetesen együtt). Az augsburgi és a bécsi forrásokból viszont egyértelműen kiderül, hogy a vizsgált kereskedők nem csak hogy összehangolták keleti irányú üzleti tevékenységüket, hanem egy üzleti kört, vagy konkrétan egy kereskedő-társaságot is alkottak. Közülük a legismertebb a Paller–Weis konszern, amelynek magyarországi tevékenysége főként csak a beszercebányai rézüzlet kapcsán ismert. Nagy jelentőségű tehát, hogy sikerült kimutatni további magyarországi jelenlétüket is. Az üzleti kapcsolatok mellett fontosak a rokoni összefonódások is, hiszen számos példát látunk — többek között — a Paller–Weis–Herbst üzleti csoport ilyen jellegű kapcsolataira. A jövőben a pozsonyi Tiltáskönyvben 168 követeléssel a legnagyobb arányban megjelenő Pozsonyon kívüli csoport, a bécsiek kutatására kell helyeznünk a hangsúlyt.

KORPÁS ZOLTÁN

I. FERDINÁND LEVELEZÉSE V. KÁROLY MELLETTI KÖVETÉVEL,
JUAN ALONSO DE GÁMIZZAL
(1542–1556)

I. közlemény 1542–1544

A tanulmány eddig ismeretlen szereplője, a „tiszteltreméltó Juan Alonso de Gámiz licenciátus”, I. Ferdinánd király tanácsosa volt V. Károly császár mellett.¹ Ahhoz, hogy a régmúltat megértsük, a közelmúlthoz kell először fordulnunk: pár évtizeddel ezelőtt, 1983-ban a spanyol Kulturális Minisztérium a londoni Sotheby’s galéria árverésén megszerzett egy felbecsülhetetlen értékű magánlevelezést, ami a Simancasi Főlevéltár (Archivo General de Simancas – AGS) anyagai közé került AGS, Secretaria de Estado, Negociaciones de Alemania, Legajo 641bis jelzettel.² Az 1542. október 18. és 1556. október 16. között kelt, mintegy 190 levél címzettei Juan Alonso de Gámiz, illetve egy rövidebb időszakban Pedro Lasso de Castilla voltak. A levél küldője pedig I. Ferdinánd, illetve fia, a későbbi II. Miksa császár. Úgy tűnik, hogy a sors kifürkészhetetlen akarata folytán a baszkföldi Álavából származó Gámiz családi levéltára megőrizte a Habsburg-ház egyik jelentős és kritikus korszakából származó uralkodói levelezést. A teljes gyűjtemény egyik része máig magánkézben van, ugyanakkor mintegy 53 levelet 1980-tól az Álava Tartomány Történelmi Levéltára (Archivo Histórico Provincial de Álava, a továbbiakban AHPA) őrzi és tette közzé a közelmúltban.³ Az árverésen megszerzett harmadik, legnagyobb rész viseli a már említett simancasi levéltár leg. 641bis jelzetét.

Gámiz és a levelezés jelentőségének hátteréhez érdemes áttekintenünk I. Ferdinánd udvarát, illetve kapcsolatát V. Károllyal. A spanyolországi Alcalá de

---

1 Ahogy a korabeli források is nevezik: Venerable Licenciado Gámiz de nuestro consejo acerca de la Majestad Césarea.

2 Röviden: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis.

3 *José Ramón Cuesta Astobiza*: Epistolario político de Juan Alonso de Gámiz secretario destacado a la Corte del emperador Carlos V, en el Archivo Histórico Provincial de Álava. Diputación Foral de Álava, Vitoria, 2002. (A továbbiakban: *Cuesta Astobiza*, 2002)

Henaresben született I. Ferdinánd életében először 1517. november 12-én az ókasztíliai Mojadosban találkozott bátyjával, V. Károlyal.⁴ Pár hónappal később 1518. április 28-án Aranda del Duero városában elbúcsúzott testvérétől és május 25-én Santander kikötőjében hajóra szállt Németalföld irányába. Soha többé nem tért vissza szülőhazájába. 1520-ban Ferdinánd megkapta az osztrák főhercegi címet, majd az 1521-es wormszi szerződés alapján Alsó- és Felső-Ausztria, Stájerország, Karintia, Krajna tartományok is rászálltak. Az 1522-es brüsszeli tárgyalásokat követően Ferdinánd birtokába került Tirol, Felső-Elzász és Württemberg is. Koronáit és címeit a mohácsi csatát követően a magyar és a cseh királyi címekkel is bővítette.

A németalföldi tartózkodást követően 1521-ben Ferdinánd udvarával Ausztriába költözött. Kísérete ekkoriban túlnyomórészt spanyolokból állt. Már a németalföldi évek alatt kiemelkedett Ferdinánd kitüntető bizalmát élvező Gabriel de Salamanca, egy kasztíliai kereskedő család fia, aki a húszas években az ifjú herceg legjelentősebb bizalmi személye lett. A spanyolok, illetve maga Salamanca tevékenysége hamar komoly ellenérzést, lázongást váltottak ki az osztrák tartományokban. Az ellentétek az 1522-es bécsújhelyi törvényszékekhez vezettek, ahol Martin Capiniusnak, ismertebb nevén Martin Siebenbürgernek, Bécs város bírájának, illetve más bécsi és környékbeli lázadó vezetőnek fejtét vették.⁵

A Mohács előtti években I. Ferdinánd ausztriai uralmának stabilizációja egyet jelentett a főhercegi udvar spanyol jellegének megerősödésével. A spanyol személyek az udvar jelentős pozícióit birtokolták, részt vettek a diplomácia alakításában,

4 Ferdinánd spanyolországi gyermekkoráról, neveltetéséről, közép-európai uralkodásáról kiváló tanulmányokat tartalmaz: Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I. 1503–1564. Szerk.: Alfredo Alvar Ezquerro. Madrid, 2004. (A továbbiakban: *Alvar*, 2004.) Különösen: *Uő.*: El olvido historiográfico de Fernando de Austria. In: *uo.* 27–53. p.

5 *Raymond Fagel*: Don Fernando en Flandes (1518–1521): un príncipe sin tierra. 253–272. p. In: *Alvar*, 2004.; *Alfred Kohler*: Karl V. 1500–1558. Eine biographie. München, 2000. (A továbbiakban: *Kohler*, 2000.) és *Alfred Kohler*: Ferdinand I. 1503–1564. Fürst, König und Kaiser. München, 2003.; *Christopher Laferl*: Die Kultur der Spanier in Österreich unter Ferdinand I. 1552–1564. Wien, 1997. (A továbbiakban: *Laferl*, 1997.); *Peer Schmidt*: „Infans sum Hispaniaorum”. La difícil germanización de Fernando I. In: *Alvar*, 2004. 273–285. p. (A továbbiakban: *Schmidt*, 2004.) A magyar nemesség szerepéről I. Ferdinánd udvarában lásd: *Pálffy Géza*: A magyar nemesség I. Ferdinánd bécsi udvarában. In: *Történelmi Szemle*, 45. (2003) 1–2. 45–59. p. Ferdinánd udvaráról, Bécs városának birodalmi központtá válásáról lásd: *Pálffy Géza*: Der ungarische Adel am Wiener Hof König Ferdinands I. In: *Kaiser Ferdinand I. Ein mitteleuropäischer Herrscher*. Münster, 2005. Szerk.: Martina Fuchs – Oborni Teréz – Újváry Gábor 78–82., 85–103. p.

a pénzügyek kezelésében, hadügyek megszervezésében, az uralkodó közeli bizalmasaivá váltak. Salamanca karrierje jelképezi a spanyolok politikai súlyának növekedését az udvarban: 1523-ban Freienstein és Karlsbach ura lett, majd 1524-től a karintiai Ortenburg grófja címét is megkapta és egyben Ferdinánd legközelebbi bizalmasává vált.⁶ 1521 és 1526-ban bekövetkezett bukása között a kincstárnoki és udvari főkancellári tisztségeket is betöltötte. Bár az uralkodó közvetlen környezetében — elsősorban az udvarban — további spanyolok töltöttek jelentős pozíciókat, 1526 után a kormányzati, hadügyi, illetve a modern államirányítást segítő új intézményeket irányító pozíciókba általában az ausztriai tartományok és rendek tagjai kerültek. 1527. január 1-től a Titkos Tanács (Geheimrat), az Udvari Tanács (Hofrat), az Udvari Kamara (Hofkammer) születése, illetve Ortenburg grófjának, Salamancának ez idő tájt történő háttérbe szorulása egyben az udvar spanyol jellegének csökkenését is jelentette.⁷ A spanyol hatás, I. Ferdinánd egyértelmű „germanizálódása” ellenére jelentős maradt: az uralkodó továbbra is a spanyol nyelvet preferálta, szemben a némettel, sőt egyes kutatók szerint változatlanul spanyolul imádkozott.⁸ Érdekes módon a császárral folytatott levelezésében a franciát részesítette előnyben, miközben a császár melletti követeivel, Martin de Salinasszal, Juan Alonso de Gámizzal, Pedro Laso de Castillával és egyéb spanyol hívével spanyolul levelezett. A birodalom, illetve a cseh és magyar királyságok ügyeiben elsősorban latinul és németül érintkezett. Az udvartartásban a spanyolok aránya e változások ellenére is meglepően magas maradt: A titkárokon, diplomatákon, katonákon, tanácsosokon kívül a költők — köztük a XVI. századi spanyol reneszánsz költészet kiemelkedő személye, Cristóbal de Castillejo —, egyházi személyek, orvosok, patikusok közül is jó páran Hispániából származtak. De megtaláljuk őket az étekfogók, udvari káplánok, főistállómesterek, főudvarmesterek között, nemcsak Ferdinánd, hanem Miksa főherceg udvarában egyaránt. Nem egy közülük a keleti Habsburg dinasztia szolgálatában maradt, hasonló módon germanizálódott, ahogy az Ferdinánd esetében is kimutatható. E jelenségre a legismertebb példát az osztrák történelemben jelentős szerepet betöltő von Hoyos család nyújtja: „alapítóatyjuk”, az 1522-től I. Ferdinándot szolgáló Juan de Hoyos, Közép-Európában ismertebb nevén Hans von Hoyos volt.

Az osztrák történész, Christopher Laferl számításai szerint a 20-as évektől valamivel nőtt a spanyol udvaroncok száma. 1522–1529 között 17–22 spanyol szolgál-

---

6 Laferl, 1997. 66–72; Schmidt, 2004. 278–279. p.

7 Schmidt, 2004. 280. p.

8 Uo.

ta a király közvetlen környezetét. A harmincas, negyvenes években ez a szám 30 környékére emelkedett. A spanyolok aránya a császári időszaktól, azaz V. Károly lemondásától csökkent, 1564-re mintegy 9 spanyolt találunk a császári udvarban. Jagelló Anna és Miksa felesége, Habsburg Mária királynék kíséretében is voltak spanyolok: Mária a 30-as években évente 23–27 spanyol szolgát tartott udvarában. Laferl számítása szerint Ferdinánd teljes uralkodása alatt minden tizennegyedik udvaronc spanyol volt. Rendkívül magas szám ez egy ennyire távol elhelyezkedő országhoz képest.⁹

A spanyol udvaroncok jelentős része nemcsak Ferdinándot szolgálta, hanem megbízástól függően gyakran támogatta V. Károly diplomáciáját, akár az ifjú Miksát és Fülöpöt a közép-európai, birodalmi vallási kérdésekben, akár a két ág közötti dinasztikus kapcsolatok fenntartása ügyében. Az egyes személyek vizsgálata során meglepően sok rokoni kapcsolatot lehet feltárni. Az udvari, katonai, vagy egyéb bizalmi pozíciókba bekerült személyek előszeretettel támogatták rokonaik előremenetelét, kegyhez jutását. Ferdinánd udvarában, diplomáciájában, hadügyében, sok esetben a magyarországi eseményekben is rokoni kapcsolatokat rejtő családnevekkel találkozunk: Laso de Castilla, Guzmán, Gámiz, Serna, Salamanca, Castillejo, Cardona, Meneses, Barrientos, Lascano, Aldana, Hoyos, Contreras, de la Cueva, Vélez de Mendoza, Villandrando stb. családok tagjaiból többen is megárták Közép-Európát és a Magyar Királyságot.¹⁰

V. Károly és I. Ferdinánd közötti diplomácia kapcsolattartás jellege a mohácsi vést követően megváltozott. Az ifjabb testvér számára a cseh és a magyar királyi koronák megszerzése, elsősorban a császárság területén kívüli Szent István koronája, biztosította a császári bátyától független fejedelmi szuverenitást. Viszont, ahogy azt e tanulmányban közétett levelek is tanúsítják, e függetlenség politikai, diplomáciai, anyagi és hadügyi értelemben egyaránt relatív volt. A családi diplomáciában a korábbi főhercegi rangot betöltő Ferdinánd koronás királlyá válásával a két testvér viszonya jobban hasonlított két szuverén fejedelem kapcsolatához. A kapcsolatukra tovább is jellemző maradt a stabil politikai együttműködés, a testvéri megbecsülés és nem utolsósorban I. Ferdinánd szükségszerű behódolása és alázata császári bátyja irányába. Ezt az alárendelt viszonyt a legritkább esetekben sértette meg Ferdinánd olyan lépésekkel, amelyek a császári politika ellenében tör-

⁹ Laferl, 1997. 281–287. p.

¹⁰ I. Ferdinánd udvarának spanyol jellegeről és tagjairól részletesen lásd Laferl, 1997. és Korpás Zoltán: V. Károly és Magyarország. Bp., 2008. 209–214. p. (A továbbiakban: Korpás, 2008/1.)

téntek volna.¹¹ A testvérpáros közötti létrejött konfliktusokat is konzekvensen házon belül próbálták feloldani, a többi európai hatalmasság felé egységfrontot mutattak. Talán a családon belüli rangsornak is tudható be, hogy a két testvér teljesen eltérő jellegű diplomáciai folyamatokat alakított ki a másik irányába. V. Károly alkalmanként küldött követeket, akik nemzetiségükre nézve leginkább „északiak” (Németalföld, Német–Római Császárság, Dán Királyság stb.), mint pl. Jean de Fruyes, Jacques Fevrier, Guillaume de Montfort, Baltasar Merklin von Waldkirch, Johannes Wese, Jean d’Andelot stb., illetve kisebb hányadban „déliak”, mint a spanyol Antonio de Mendoza és Pedro de la Cueva voltak. I. Ferdinánd hasonló módon küldött alkalmi követeket, akik elsősorban spanyolok, vagy burgund tartományokból származtak: Alonso González de Meneses, Pedro de Córdoba, Francisco de Salamanca, Juan de Hoyos, Henri Hemricourt, Guillaume Basin, Jean Masson, illetve ritkábban itáliaiak, németek (Leonard Nogarola, Niklas graf zu Salm stb.)

A domináns nemzetiségek közötti eltéréseken túl a legjelentősebb különbséget mégis az adta, hogy I. Ferdinánd már uralma kezdetétől évtizedeken keresztül fenntartott V. Károly udvarában egy állandó követséget. E feladatot 1522 és 1539 között Martin de Salinas látta el, majd 1539-től e tanulmány főszereplője, Juan Alonso de Gámiz. Martin de Salinas vaskos levelezését a XX. század legelején Rodríguez Villa már kiadta¹² és a nyugati Habsburg-kutatás alapforrásai közé tartozik. E hungarika anyagokban mérhetetlenül gazdag forrásgyűjtemény máig méltatlanul nem került bele a magyar történetkutatás látókörébe.

Juan Alonso de Gámiz 1983-ban előkerült levelezése jelenleg meglehetősen ismeretlen Európa szerte, a 2002-ben publikált 53 levél még nem nyerte el azt a tudományos relevanciát, amit Salinas levelezése már elért. Ahogy e tanulmányban publikált levelekből is látszik, Gámiz levelezése hasonló módon rendkívül értékes magyar vonatkozású információkat tartalmaz, amely jelentősen hozzájárul a Habsburg-fivérek magyarországi politikájának árnyaltabb megismeréséhez.

---

11 Pl. V. Károly és I. Ferdinánd konfliktusát a passauai egyezség, valláskérdés és örökség kérdésében: ld. 63. sz. forrás: I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz. Graz, 1553. március 4. Egyedi esetnek számított többek közt I. Ferdinánd diplomáciai fellépése a Szentszék előtt V. Károly, Szapolyai János udvarába küldeni szándékozott követeivel szemben. Vö.: *Korpás*, 2008/1. 172–176. p. A két testvér viszonyáról részletesebben lásd: *Zombori István*: Hatalom és családi viszály. V. Károly és I. Ferdinánd kapcsolata. In: *Világtörténet*. 1993/ösz 3–15. p.

12 *Antonio Rodríguez Villa*: El emperador Carlos V y su corte según las cartas de don Martín de Salinas, embajador del infante don Fernando (1522–1539). Madrid, 1903–1905. (A továbbiakban: *Rodríguez Villa*, 1903–1905.)

Don fernando Por la gra de' dios Rey
de romanos de yndia y de bohemias

I. ábra I. Ferdinánd titulációja

Ki is volt Gámiz, illetve kik a levelezés főbb szereplői?

Juan Alonso de Gámiz 1505 környékén született Armentia de Álavaban egy vitoriai írnok, Alonso Ruíz de Gámiz és Sancha Martínez de Buendía legkisebb, harmadik gyermekeként. 1515-ben egyházi tanulmányokat kezdett az akkor már árva Juan Alonso. Jogi doktori címet szerzett és 1537-ben V. Károly káplánjának nevezték ki. Ettől kezdve a császári kíséret tagja volt. Az udvarban volt található unokatestvére, Ferdinánd császár melletti követe, Martin de Salinas is. Gámiz először 1538-ban helyettesítette rokonát, majd Salinas egyre rosszabbodó egészsége okán egyre gyakrabban, mígnem szépen beletanult az új hivatásba. 1544-ben II. Miksa udvarának káplánja és főalamiznája is volt. Ferdinánd viszonya a két követéhez, Salinashoz és utódjához, Gámizhoz, szembeötlően eltérő. A simancasi levéltáros, Isabel Aguirre Landa véleménye szerint az ok abban rejlett, hogy Salinast személyesen is jól ismerte, bizalmasának tekintette, hiszen Ferdinándot már megszületése évétől, 1503-tól szolgálta. Ugyanakkor az uralkodó Gámizzal személyesen sokáig nem is találkozott, illetve V. Károly szolgálojának tekintette. Ez a távolság magyarázatot is ad arra, hogy a levelezésben miért bánt annyira keményen Ferdinánd Gámizzal és miért vádolta — sokszor türelmetlenül — oly gyakran lassúsággal, késői válaszokkal. V. Károly 1555/56. évi lemondásait követően Gámiz kérelmezte Ferdinándtól, hogy bocsássa el őt szolgálatából, amit Ferdinánd minden ellenvetés nélkül engedélyezett. Gámiz visszavonult Vitoriaiba és 1574-ben ott hunyt el. Gámiz — úgy tűnik — hasonló módon távolságtartó volt Ferdinánddal, nem tekintette magát annyira elkötelezettnek, mint elődje, Salinas. Jó párszor nem is teljesítette pontosan Ferdinánd utasítását, sőt találunk olyan leveleket is, ahol a titkosírással írt részeket nem fordította le, tartalmát nem ismerte meg. Aguirre Landa úgy véli, hogy feltehetően azért nem desiffrározta a kódolt részeket, mert tartalmukat Ferdinánd Károlyhoz írt leveleiből már ismerte, így felesleges munkának tarthatta.¹³

¹³ Isabel Aguirre Landa: La correspondencia de Fernando de Austria conservada en el Archivo General de Simancas. In: *Alvar*, 2004. 287–307. p. (A továbbiakban: Aguirre Landa, 2004.)

A simancasi levéltárban található 190 levélből 32 darabot Gámiznak és követársának, Pedro Lasso de Castillának címezték. Ezek a levelek az 1545. évi eseményekhez kapcsolódtak. Pedro Lasso de Castilla, testvéreivel Franciscoval és Gabriellel együtt szolgálták I. Ferdinándot. Lasso de Castilla 1548-ig I. Ferdinánd főlovászmestere volt, majd II. Miksa főudvarmestereként szolgált. Több diplomáciai szolgálatot is ellátott Franciaország (1531), Spanyolország (1532), a Német–Római Birodalom (1547) és Anglia (1554) területein. 1531-ben feleségül vette Polyxena von Ungnad und Sonnegget, és házasságukból négy gyermek született. A bécsi Ágoston-rendi kolostorba temették el.¹⁴

A leveleket Ferdinánd, vagy Miksa mellett a titkárok is aláírták: Cristóbal Castillejo (Ciudad Rodrigo, 1490 – Bécs, 1550) és unokaöccse, Juan de Castillejo után az utolsó leveleket már Alonso Gámiz neve jegyzi. A három személy közül Cristóbal a legkiemelkedőbb: Cristóbal 1525-től állt Ferdinánd szolgálatába. Jó barátságban volt Martin de Salinasszal. Ferdinánd meglehetősen hamar titkárnak nevezte ki őt, majd később bizalmas személyi titkárra lett, illetve tanácsos. Az udvari funkciókon túl az irodalomtörténet a spanyol reneszánsz egyik legkiemelkedőbb költőjeként tartja számon olyan, a petrarcái irányzatot követő kortársak mellett, mint Garcilaso de la Vega és a kiemelkedő diplomata–költő Diego Hurtado de Mendoza. Castillejo 1550-ben Bécsben halt meg és Bécsújhelyen temették el. Verseit először 1573-ban adták ki Madridban.¹⁵ Unokatestvére, Juan de Castillejóról kevesebb ismerettel rendelkezünk. Feltehetően 1535-ben csatlakozott az udvarhoz és 1539-ben már spanyol titkárként tartják számon. Legvégül, Alonso de Gámiz feltehetően: Juan Alonso fia¹⁶ 1553-tól Ferdinánd spanyol titkára. Kétszer is megházasodott, első felesége Polixena Maroltinger volt, akitől két fia is született, majd második felesége Helena von Teufl lett.¹⁷ Alonso de Gámiz 1556-ban 3.000 forint kegydíjat kapott I. Ferdinándtól. A helyzet pikantériáját az adja, hogy az uralkodó a spanyolországi Yuste kolostor magányában élő császári bátyja adóságának terhére ígérte meg a kegydíjat. Feltehetően nem járunk messze a valóság-

14 *Laferl*, 1997. 244. p.

15 Cristóbal de Castillejóról részletesen lásd: *Laferl*, 1997.

16 *Laferl*, 1997. 235 p. szerint unokatestvére. Elképzelhető, hogy Alonso de Gámiz valójában nem Juan Alonso de Gámiz unokatestvére, hanem fia. Köszönet Sarusi Kiss Bélának, hogy rendelkezésemre bocsátotta az Österreichische Staatsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv (= ÖStA HKA) Österreichische (Niederösterreichische) Gedenkbücher 77–78. kötetének Gámizokra vonatkozó anyagát. 1557. február 8-án kelt uralkodói engedélyben a két rokont így említik: Alonso de Gámiz „hispanischen hofsecreter”, és Juan Alonso de Gámiz „unserns agenten” és „sein Vötern”. Bd. 78., fol. 16r.

17 *Laferl*, 1997. 235. p., *Aguirre Landa*, 2004. 292. p.

tól, ha azt gondoljuk, hogy Alonso de Gámiz nehezen emésztette meg, hogy egy bizonytalan esedékességű kegydíjat kell elfogadnia. Pár hónappal később – Ferdinánd udvarában élő más spanyolok lobbijának hatására – az összeget már „reálisabb” alapokra fektették: Francisco de Salamancának adományozott uralkodói provízióból engedtek át 3.000 forint megfelelő összeget a stain-i vám terhére.¹⁸

Ferdinánd leveleinek hangvételét, stílusát meghatározta, hogy a címzett nem a család, vagy más dinasztia tiszteletben álló tagja, hanem egy számára relatíve idegen személy volt. Ennek megfelelően a levelezés mellőzi a diplomáciai, túlzott udvariassági formulákat és

2. ábra I. Ferdinánd és Juan de Castillejo aláírása

egyértelműen tükrözi Ferdinánd gondolkozását, álláspontját. Ezáltal kiváló eszköz arra, hogy felmérjük, hogy egyes időszakokban Ferdinánd számára melyek voltak a legjelentősebb politikai kérdések, milyen eszközökkel próbálta célját elérni, illetve megismerhetjük a király kendőzetlen viszonyát ezekhez az ügyekhez. Szintén hasznos ismereteket nyújt a levelezés a két testvér Ferdinánd és Károly viszonyáról, döntési folyamataikról, egyetértéseikről, konfliktusaikról. Ezentúl, tükrözi azt, a magyar történetírásban máig nem helyén kezelt kérdéskört, hogy Ferdinánd jelentős részében V. Károly erőforrásaitól függött, így döntéseit általában a császár véleményét kikérve hozta meg.¹⁹ A levelezés rendkívül sokszor visszatérő problematikája az információhiány és az információáramlás. Az uralkodó folyamatosan sürgette, követelte, sőt jó pár esetben élesen számon kérte Gámizt, hogy rendszeresen, részletesen és a lehető leggyakrabban tájékoztassa őt a császári udvarban folyó ügyekről, hírekről, eseményekről. Részletekbe menő a számonkérésekben is, hiszen külön instrukciókat adott arra vonatkozólag, hogy a követ a posta hálózatot miként használja, milyen útvonalat preferáljon. De a levelekből átviláglik Ferdi-

18 ÖStA HKA Österreichische (Niederösterreichische) Gedenbücher. Bd. 77. fol. 86r. 1556. április 22. I. Ferdinánd adománylevele Alonso de Gámiz részére, fol. 213v–214r: 1556. október 22. I. Ferdinánd hozzájárulása, hogy Francisco de Salamanca részére adományozott 300 ft. províziót Alonso de Gámiz spanyol titkár kapja meg. A kifizetés a stain-i vám terhére történik. Uo. fol. 251r. 1556. november 13. I. Ferdinánd elismervénye Alonso de Gámiz által nyújtott 1.000 forint kölcsönről, amit a staini vámhivatal terhére fizettek ki 10%-os kamaton.

19 E problematikáról lásd részletesen Korpás, 2008/1.

nánd türelmetlensége is, hiszen sok esetben a post scriptumban megemlíti az uralkodó, hogy a levél írása közben megérkezett a pár sorral feljebb számon kért küldemény is.

Melyek a levelezés főbb témái?

Az 1542/43-as évek leveleinek tartalmát elsősorban a magyarországi oszmán terjeszkedés elleni küzdelem, az ahhoz kapcsolódó pénzügyi támogatás, források megteremtése határozza meg. A császári támogatás rendszeres igénylése, császári zsoldban lévő itáliai, spanyol katonák magyar végekre küldése, egyaránt állandó igényként és témakörként szerepelnek. A pénzügyi források megteremtéséhez kapcsolódó levelezés rendkívül hasznos forráscsoport, hiszen a mindennapi valóság szintjén mutatja meg azt az elvet, ahogy a két testvér pénzügyi kérdéseket rendezni próbált. Egyszerre jelenik meg a közös, dinasztikus gondolkodás, ahol az idősebb testvér, mint a dinasztia feje, felelős a teljes — Ferdinánd birtokait is magába foglaló —, Habsburg-birodalom védelméért, illetve a két testvér politikai prioritásai közötti eltérés, ahol az egyes források felhasználása eltérő célokat szolgál és így kettőjük viszonyában dinasztikus vita tárgya lehet. Ugyanúgy hangsúlyos megismerni azt az ad-hoc folyamatot, ahogy a testvérpár a források jelentős részét előteremtette: leegyszerűsítve a pénzek fellelésének és felhasználásának legfőbb elve az volt, hogy a hatalmas birodalom egymástól messze lévő területein felhajtható összegek, milyen gyorsan, milyen megkötések mellett voltak elérhetőek. Így nem véletlen, hogy a levelezés során Ferdinánd a magyarországi törökellenes védelem költségeire hivatkozva sokszor, az ő szuverenitása szempontjából látszólag irreleváns, V. Károly érdekszférájába tartozó forrásokra formált igényt (pl. Velence 100.000 dukát adóssága a császár felé,²⁰ nápolyi királyság 22.000 escudo hitele,²¹ angolok 40.000 dukátja²² stb.). A Szentszék pénzügyi támogatása is többször előkerül az uralkodói levelezésben. A levelezésből kitűnik az is, hogy Ferdinánd szívesen nyomon követte még a messzi Amerikából származó ezüstflotta sorsát is,²³ hiszen akár onnan származó pénzek is szolgálhatták volna az ügyét. Ez az ad-hoc folyamat rendkívül megnehezíti a császári forrásból származó és a törökellenes küzdelemben Magyarországon felhasznált pénzek sorsának nyomonkövetését, hiszen a legtrikább esetben „címkézték meg” az arany és ezüst érméket.

---

20 Ld. 15., 17. és 20. sz. forrást.

21 Ld. 25–27. sz. forrást.

22 Ld. 17–18 és 20. sz. forrást.

23 Ld. 52. sz. forrást.

A Türkenhilfe, mint a történetírás által jól ismert segélypénz, természetesen ugyanúgy szereplője e levelezésnek.²⁴

Külön érdekes eleme a levelezésnek az egyes birtokokhoz (pl. Milánó²⁵), vagy tisztségekhez (toledói érsekség) kapcsolódó császári tervek és Ferdinánd válasza ezekre: ha e tervek az adott esetben nem is találkoztak I. Ferdinánd szándékaival, akkor az ifjabb testvér igyekezett minimálisan annyi hasznot húzni, hogy abból számára jelentős és/vagy állandó bevétel származzon, amelyet hivatalosan ő a török elleni küzdelmekre használhat fel. Jó példát szolgál erre Bécs megerősítésével kapcsolatos levelezés, amely Ferdinánd számára fontos kérdés volt. 1545-ben külön támogatást kért erre az itáliai fejedelmektől, amit a császár nem tartott szerencsés megoldásnak, majd amikor felmerült, hogy Ferdinánd fiát, a kisgyermek Károly főherceget Toledó érsekévé tegyék meg, az elutasítás mellett javaslatot is tett arra, hogy az érsekség bevételeiből évjáradékkal támogassák Bécs megerősítését.²⁶ Nem tudunk arról, hogy ezeket a terveket megvalósították volna.

A magyarországi Habsburg haderő megerősítése rendszeresen visszatérő kérdéskör a levelezésben. Figyelemre méltó, hogy a spanyol és itáliai zsoldosok igénylése Ferdinánd számára mennyire fontos, ami tükrözi a korabeli spanyol módon szervezett haderő szupremáciáját. Egyes esetekben általános igényt fogalmaz meg Ferdinánd, más esetekben konkrét, a magyarországi hadszíntéren aktivitást kifejtő zsoldosokról szólnak a hírek. Ezek között szerepelnek olyan, a magyar történetírásban közismert személyek, mint Castaldo, Bernardo de Aldana,²⁷ vagy az ezideig kevésbé ismert Álvaro de Sande.²⁸

Az egyes személyekhez kapcsolódó adományok, kérelmek szintén fontos részei a levelezésnek. Általában spanyol udvaroncok számára kért Ferdinánd valami kegyet (pl. Ramirez doktor, Alonso Mercado, Pedro Lasso de Castilla²⁹), de érdekes a

24 Ld. 23–24. sz. forrást.

25 Ld. 6. és 29. forrást.

26 Itáliai fejedelmek támogatásáról lásd: 28. és 31., a toledói érsekségről pedig ld. 29. forrást.

27 *Szakály Ferenc*: Bernardo de Aldana magyarországi hadjárata (1548–1552). Bp., 1986.; *Korpás Zoltán*: Egy spanyol zsoldosvezér levelei a XVI. század közepén vívott magyarországi háborúkról. Adalékok Bernardo de Aldana magyarországi tevékenységéhez (1548–1552). In: Fons 6. (1999) 1–2. sz. 3–129. p. és *Korpás Zoltán*: Ami a magyarországi hadjárat után történt. Bernardo de Aldana és a spanyolok sorsa 1552 után. In: Fons, 12. (2005) 2. sz. 379–398. p.

28 *Korpás*, 2008/1. 238–243. p., és *Korpás Zoltán*: Álvaro de Sande hadjárata Trencsén vármegyében – 1545. In: *Redite ad Cor. Tanulmányok Sahin-Tóth Péter emlékére*. Szerk.: Krász Lilla – Oborni Teréz. Bp., 2008. 199–210. p. (A továbbiakban: *Korpás*, 2008/2.)

29 Ld. 2. és 3. sz. forrást.

Fráter György kapcsán megfogalmazott álláspontja is.³⁰ A későbbi levelezésben találunk példát arra, hogy egy, a császár kegyét elveszítő spanyol katonát, Felipe de Herrerát ajánlja újból a császár kegyébe, vagy egy morva nemes fiát ajánlja apródként a császár figyelmébe.³¹ Luis Pérez de Vargas számára a szolgálatai elismerésül a cremonai kapitányság megüresedett tisztségét kérte I. Ferdinánd.³² Egyedinek tekinthető I. Ferdinánd azon levele, amelyben beszámol két udvaronca, Balassa János és Francisco Lasso de Castilla közötti vitáról. A két, párbajozni szándékozó fél kibékítésére magát V. Károlyt kérte fel I. Ferdinánd.³³ A családtagok állapota is gyakori téma: olvashatunk a császár köszvényéről,³⁴ Ferdinánd, Jagelló Anna és fiai, elsősorban Miksa betegségeiről egyaránt.³⁵ De szóba kerül Granvelle betegsége is.³⁶ Egyedinek tekinthető Ferdinánd levele, amelynek a végén vadászatra keres lovakat saját maga és fiai számára.³⁷

A levelek a fenti témákon túl részletesen informálnak minket az oszmánok magyarországi foglalásairól is. Az 1543. év leveleiben részletesen értesülünk Ferdinánd „tollából” Esztergom ostromáról, a védők tevékenységéről. Levelei során elsősorban Filippo Tornielli királyi hadvezér, Martin de Lascano és Francisco de Salamanca várkapitányok beszámolóira támaszkodott.³⁸ Tata és Székesfehérvár elestéről is tudósította Ferdinánd császári bátyját. 1543. szeptember 8-án megírt levelében leírást nyújtott Fehérvár szerencsétlen elestéről, a várkapu bezárásáról és a védők, köztük a várkapitány Varkocs György haláláról.³⁹ A várak eleste kapcsán Ferdinánd nem győzte hangsúlyozni, hogy milyen veszteségek érték uralmát és hogyan próbálta eredménytelenül koronája alá tartozó többi tartomány rendeitől anyagi és katonai hozzájárulást kérni, hogy visszafoglalja az elveszített területeket. Azok a cseh, morva és ausztriai seregek, amelyeket a birtokai védelmében Pozsonyba rendelt, kardcsapás nélkül oszlottak fel. Ferdinánd ugyanakkor sürgette, hogy a császár az oszmán terjeszkedés ügyében hívja össze a birodalmi diétát, hiszen a cseh és morva rendek ezt feltételül szabták a jövőbeni támogatások fejében.⁴⁰

---

30 Ld. 6. sz. forrást.

31 Ld. 28. sz. forrást.

32 Ld. 31. sz. forrást.

33 Ld. 41. sz. forrást.

34 Ld. 39. sz. forrást.

35 Ld. 30. és 63. sz. forrást.

36 Ld. 29. sz. forrást.

37 Ld. 29. sz. forrást.

38 Ld. 9–13. sz. forrást.

39 Ld. 14. sz. forrást.

40 Ld. 14–16. és 18. sz. forrást.

A magyarországi események mellett hasonló részletességgel és hangsúllyal szerepel I. Ferdinánd lányának, Habsburg Erzsébetnek (1526–1545) a sorsa is, illetve ettől nem függetlenül Bona Sforza anyakirályné itáliai birtokainak, Bari és Rossano ügye.⁴¹ Erzsébet, I. Ferdinánd elsőszülött gyermeke 1543 május 6-án kötött házasságot Zsigmond Ágost lengyel trónörökössel. Rövid házasságát az anyakirálynével, Bona Sforza-val való konfliktusa meglehetősen megkeserítette, ennek következtében férje is elhidegült tőle. Sokat betegeskedett, epilepsziás rohamoktól szenvedett, majd pár év házasságot követően Vilniusban váratlanul elhunyt.⁴²

A levelezésben szereplő egyik érdekes diplomáciai fejlemény, hogy az esztergomi és lengyel eseményekkel párhuzamosan az angol uralkodó, VIII. Henrik képviselője megjelent Ferdinánd udvarában. 1542/1543 folyamán V. Károly és VIII. Henrik többször is követeket küldött egymáshoz, hogy I. Ferenc francia király elleni szövetségüket tető alá hozzák. E tárgyalások során V. Károlyt Londonban 1543 során olyan személyek képviselték, mint a levelezésben is szereplő Ferrante Gonzaga, vagy a magyar történetírásban nem éppen diplomáciai képességéről elhíresült Giovanni Baptista Castaldo.

Az 1544. év kiemelkedő eseménye V. Károly és I. Ferenc közötti Crépy béke (1544. szeptember 18.) megkötése Ferdinánd ugyan üdvözölte a békekötés tényét, de meglehetősen éles hangú levelekben tiltakozott a császári szándék ellen, hogy a francia trónörökösst megházasítsák V. Károly, vagy az ő lányával és hozományként felajánlják Németalföldet, vagy Milánót. A béke értelmében Orleans hercege Károly császár Mária nevű lányával, vagy Ferdinánd király Anna nevű lányával házasodott volna. Ha Máriával házasodik, akkor Németalföldet és Franche-Comtet hozományként kapta volna, viszont ha Annával, akkor Milánót.⁴³

Ferdinánd nem csak ez ügyben konfrontálódott 1544-ben, majd 1545-ben V. Károllyal. Úgy tűnik, hogy a birodalmi gyűlés által megajánlott töröksegély ügye is feszültséget teremtett közöttük. Ferdinánd nem csak éles hangon tiltakozott a császár lépése ellen, hogy 311.000 forint megajánlott segélyt nem kap meg, hanem Granvellet egyenesen azzal vádolta, hogy letagadta az egyezményt.⁴⁴

A helyzet pikantériáját az adja, hogy Ferdinánd ugyanazokban a levelekben, ahol vitatja a birodalmi segély kérdését, egyben részletesen beszámol arról, hogy a császár által a magyar végek védelmére küldött spanyol egység Álvaro de Sande vezetésével hogyan jutott el Bécsbe, majd a királyi sereg részeként harcolt a felvi-

41 Ld. 18. sz. forrást.

42 Ld. 9., 13–15., 18. és 20. sz. forrást.

43 Ld. 21–22. sz. forrást.

44 Ld. 24. sz. forrást.

déki magyar urak ellen. E levelek különlegessége még az is, hogy az eddig ismeretlen eseményekről történő beszámolókon túl megmutatják, hogy a zsoldhiány és a velejáró fosztogatások miként tükröződnek a dinasztikus levelezésben: tudjuk, hogy a spanyol katonák fosztogatásai a Csallóközben és a Felvidéken olyan hangulatot teremtettek, hogy a magyar diéta külön törvénycikkelyt hozott ellenük.⁴⁵ Ugyanakkor Ferdinánd levelei bemutatják, hogy V. Károly és I. Ferdinánd a spanyol zsoldossereg költségét felosztották egymás között ($\frac{2}{3}$ – $\frac{1}{3}$ arányban) és a császár, a korábban említett birodalmi segély mellett ezt se jutatta el időben I. Ferdinándnak. Az uralkodó leveleiben folyamatosan számon kérte bátyján a zsold elmaradását és beszámolt a következményekről, a spanyol katonák fosztogatásairól. Úgy tűnik, hogy a keletkezett feszültséget nem tudta a két testvér könnyen rendezni, hiszen a császár álláspontja ezzel ellentétes volt: a sereg Németalföldről magyar végekre történő átvonulását ő fizeti, viszont Ferdinánd birtokain már öccse felelős a sereg fenntartásáért. Az ifjabb Habsburg erőteljesen tiltakozott és sürgette császár melletti követeit, sőt a spanyol tercio fizetőmestereit is a császárhoz küldte, hogy a tercio költségeit egyezményük értelmében kétharmad arányban Károly fizesse.⁴⁶ Az indulatokat, sőt Ferdinánd csalódását sem leplező levelek legvégül a spanyol tercio mustrájával zárulnak, ahol a sereg létszámáról, szerkezetéről is jelentős információkat kapunk.⁴⁷

Álvaro de Sande magyarországi tevékenységével nagyjából egy időben küldte el I. Ferdinánd Gerhard Weltwycket, Monluc francia megbízott társaságában, hogy a Portával békét kössön. Weltwyck útját, az 1545. évi, később a magyar rendek között nagy vihart kavart titkos fegyverszünetet, illetve később Nicoló Secco tevékenységét ugyanúgy megemlíti a levelezés.⁴⁸

Az 1545. évi levelek közül egyedinek tekinthető Ferdinánd válaszlevele V. Károly szándékára, hogy az ifjabb Habsburg öt éves, Károly nevű fiát a spanyol egyház legjelentősebb egyházkerületének, a toledói érsekségnek élére helyezze. Ferdinánd hosszú levelében nemcsak lelkiismereti kifogásokkal él, hanem felkéri a császárt, hogy az egyházkerület jövedelméből ajánljanak fel évjáradékot Bécs védelmére és megerősítésére.⁴⁹ Ugyanebben a levélben kerül megemlítésre az is,

---

45 Vö.: Korpás, 2008/1. 238–243. p. és Korpás, 2008/2.; 1546. évi 7. tc. Lásd még: 37–38. sz. forrást.

46 Ld. 26–27., 29. 31–39. sz. forrást.

47 Ld. 35. sz. forrást.

48 Ld. 33., 36., 40., és 43. sz. forrást.

49 Ld. 29. sz. forrást.

hogyan a cseh rendek elfogadták, hogy Ferdinánd utódjai királyválasztás nélkül örökljék a trónt.

A spanyol tercio zsoldfizetése körüli anomáliák ugyan hosszú ideig uralják a levelezést, de így is előkerülnek más, jelentős témák, mint pl. az egyetemes zsinatra küldendő spanyol főpap, Francisco de Toledo megfelelő tekintélyének kérdése. Ugyanabban a levélben Ferdinánd félelmét és aggodalmát fejezi ki, hogy felmerült a lehetősége annak, hogy V. Károly e veszélyes, a schmalkaldeni háború kitérő előtti időszakban visszamenjen Spanyolországba.⁵⁰

A schmalkaldeni háború rendkívül fontos mozzanatait idézik fel a levelek: 1546 nyarán, miután Szász Móríc megtámadta János Frigyes szász birtokait, a Schmal-kaldeni Liga és V. Károly szövetségesei között kitört a háború. A források azt a kezdeti időszakot elevenítik fel, amikor a Duna mentén a császári csapatok kerültek minden ütközetet, míg meg nem érkezett a többi seregrész, többek közt a Magyarországon állomásozó Álvaro de Sande spanyol tercioja, illetve a Ferdinánd által küldött magyar huszárok.⁵¹ A legértékesebb támogatást Maximilian von Egmont, Büren grófjának serege jelentette, amivel már a császár a győzelem esélyével vehette fel a küzdelmet a felnémet csapatokat irányító Schertlin von Burtenbach ellen. Ezekben a hetekben Hesseni Fülöp javaslatára a schmalkaldeni liga csapatai a Duna völgyében koncentráálódtak. A liga ellentmondó döntései ahhoz vezettek, hogy a levél írásának a napján a császár ellenállás nélkül vonulhatott a Duna völgyében és sikerrel ütközött meg a császári lovasság Ingolstadt-nál a liga csapataival.⁵²

A levelezés utolsó nagyobb témaköre a császár uralkodásának egyik legválságosabb időszakához kapcsolódik. 1551 folyamán V. Károly Habsburg Miksával szemben a császári korona örököséként II. Fülöpöt akarta előtérbe helyezni. A szándék, hogy a mélyen katolikus Fülöp legyen a jövőbeli császár, nemcsak Ferdinánd érdekeit sértette, vagy Miksát készítette tárgyalásra a császárral szemben álló birodalmi fejedelmekkel, hanem az ingadozó szövetséges nagyurat, Szász Mórícot is a Habsburgokkal való szembe fordulásra készítette. Szász Móríc 1552 tavaszán váratlanul elfoglalta Augsburgot, majd nem sokkal később V. Károly ellen vonult, aki — hogy a fogságot elkerülje —, I. Ferdinánddal együtt május közepén Innsbruckból sietősen elmenekült Villachon keresztül. Május 28-án Passauba érkeztek V. Károly képviselői, illetve maga I. Ferdinánd is, hogy közvetítsenek a császár és a szász herceg között. I. Ferdinánd a császár nevében fegyverszünetet kötött

50 Ld. 39. sz. forrást.

51 Az 1700 magyar huszárról lásd: 42. sz. forrást.

52 Ld. 41. sz. forrást. Vö.: *Karl Brandt: Carlos V. Vida y fortuna de una personalidad y de un imperio mundial.* Ciudad de México, 1993. 410–461. p., *Kohler*, 2000. 318–340. p.

a lázadó fejedelmekkel. A levelezés tükrözi, azt a nehéz helyzetet, amivel I. Ferdinánd akkoriban szembesült: egyrészt a dinasztikus viták okán Károly és Ferdinánd közötti bizalom szemmel láthatóan meggyengült. Másrészt a császár az összehangolt francia és birodalmi fejedelmek támadását követően szorult helyzetbe került anyagi, katonai és diplomáciai értelemben is egyaránt, testvére komoly támogatásra sem számíthatott. A császár egészsége megrendült, köszvénye még jobban kínozta. 1552 őszén Metz ostroma nemcsak rendkívül sok pénzt emésztett fel, hanem V. Károly innentől kezdve egyre jobban háttérbe vonult és a birodalom kormányzását átengedte későbbi utódjainak, Ferdinándnak, II. Fülöpnek. Harmadrészt az oszmánok jelentős támadásokat indítottak Magyarországon és az év folyamán jelentős várakat foglaltak el.⁵³

Ezekből a hónapokból származó levelek nemcsak részletesen beszámolnak a passauai tárgyalásokról, a hadi készülődésekről, a magyar végekre szánt egyéb seregekről, hanem tájékoztatnak az oszmánok magyarországi térhódításairól, Giovanni Baptista Castaldo tevékenységéről, illetve Lippa feladása kapcsán elhíresült Bernardo de Aldana peréről is.⁵⁴ Különös megvilágítást adnak az eseményeknek azok a levelek, amelyek rámutatnak az összehangolt francia és választófejedelmi Habsburg-ellenes támadás, illetve az oszmánok magyarországi tevékenysége közötti összefüggésekre: Ferdinánd beszámolt Károlynak arról, hogy a budai pasa levelet küldött a Habsburgok ellen szövetkező fejedelmeknek.⁵⁵ Másrészt, amikor V. Károly I. Ferdinándot vádolta az 1552. évi kudarcok kapcsán, illetve Habsburg Máriával együtt gyanúsnak tartották I. Ferdinánd tevékenységét, az uralkodó indignáltan válaszolta, hogy olyan időszakban tárgyalt Szász Móriccal V. Károly nevében, amikor a saját ügyeit háttérbe szorította, Magyarországot magára kellett hagynia az oszmán támadással szemben, erejét a császár ügyeire kellett felhasználnia és jelentős katonaság nélkül maradt a Magyar Királyság.⁵⁶ Szász Móric magyarországi tevékenysége kapcsán kiemelte, hogy a volt ellenséggel való szövetkezés jelentős diplomáciai üzenet is volt az oszmánok számára, hiszen jelenléte önmagában megmutatta a franciákkal korábban többször szövetkező oszmánok számára, hogy a franciák másik szövetségese, Szász Móric már a Habsburgokat szolgálja. Bár az oszmán haderőnél jelentősen kisebb sereget nem vetettek be, de Ferdinánd véleménye szerint Szász Móric csapatainak győri tartózkodása így is óvatosságra készítette az oszmán haderőt.⁵⁷

53 Ld. 44., 45., 47., 46. és 48. sz. forrást.

54 Ld.: 47–50. sz. forrást.

55 Ld. 49. sz. forrást.

56 Ld. 63. sz. forrást.

57 Ld. 63. sz. forrást.

Az 1552. évi magyar ügyek kapcsán olvashatunk Temesvár, Drégely ostromáról, az oszmánok szlavóniai portyájáról, az augusztusi palásti vereségről, részletesebben Szolnok ostromáról, Szász Móric seregének győri tartózkodásáról, több levélben Eger dicsőséges megvédéséről, Lippa feladásáról és Aldana peréről egyaránt.⁵⁸ Ferdinánd pontosan rá is mutatott a Habsburg ellenes európai küzdelmek összefüggéseire is: leveleiben ki is emelte, hogy 1552-ben a magyarországi oszmán hódítások azért is voltak annyira sikeresek, mert a lázadó fejedelmek és a franciák ellen viselt háborúk okán a Magyar Királyság területén a Habsburg uralom jelentős védőerő és pénz nélkül maradt.

Bár már szóba került, hogy V. Károly és I. Ferdinánd közötti vita milyen geostratégiai összefüggéseket mutat be, de az 1553. március 4-én kelt levelet (63. sz. forrás) éles hangvétele és tartalma okán szükséges kiemelni: A forrás kiválóan tükrözi azt az elmérgesedett viszonyt, ami a két fivér között az augsburgi vita óta kialakult. Úgy tűnik, hogy nemcsak a két fivér került konfliktusba, hanem a vita kihatott Ferdinánd és nővére, Habsburg Mária viszonyára, illetve Ferdinándnak erőteljesen védenie kellett fiát, Habsburg Miksát is. Ferdinánd hosszú levelében éles hangon utasította el, hogy ő bátyja, vagy nővére sérelmére tett volna bármit és részletesen elmagyarázta lépései mozzgatórugóját. Sértőnek tartotta, hogy Károly rossz néven vette, hogy Miksa főherceg nem vett részt a metzi hadjáraton, állítása szerint Miksa súlyos betegsége ellenére vállalta volna és ő személyesen utasította Miksát, hogy ne csatlakozzon a sereghez.

Az 1553. évi levelekben újból előkerültek a lengyel ügyek: a moszkvai nagyherceg és a lengyel uralkodó közötti viszályban kért álláspontot I. Ferdinánd V. Károlytól.⁵⁹ Unokája, Ernő főherceg születéséről is tájékoztatja a császári udvart, illetve Bona Sforza lengyel királyné Bari hercegsége kapcsán Ferdinánd továbbra is az ifjú lengyel királyt támogatta édesanyjával szemben.⁶⁰

A forráscsoportot két 1556-os levél zárja. A levelekben utalás történik Ogier Qhiselin de Busbecq lovag és Verancsics Antal portai tárgyalásaira, illetve az 1556-os fegyverszünetre II. Henrik és V. Károly között. A rövid beszámolók mellett figyelemreméltó, hogy az 1556-os pozsonyi diétáról milyen részletességgel tájékoztatta Ferdinánd a követét: pontos információt kapunk arról, hogy milyen adókat szavaztak meg a magyar rendek, kiket köteleztek fizetésre és ezeket mikor gyűjtheti be az uralkodó. Beszámolt Bebek Ferenc rendek általi elítéléséről és száműzetéséről is. A levél legvégén Ferdinánd közli, hogy II. Fülöp kérésének

---

58 Ld. 58. sz. forrást.

59 Ld. 64. sz. forrást.

60 Ld. 67. sz. forrást.

megfelelően Bernardo de Aldanát trencsényi fogságából szabadon engedi és ezt a magyar rendek jóváhagyták.

A teljes Gámiz-gyűjtemény, kb. 250 levél, a magánkézben lévőkkel együtt három helyen található. Közülük két forráscsoportba tartozó 69 hungarika tartalmú levelet közlök az 1542. október 18 – 1556. január 23. közötti periódusból. A legtöbb levél 1543-ból (17 darab) és 1552-ből (19 darab) származik, hasonló módon gazdag levelekben az 1545. év (13 darab), míg a kezdő és záró év 2–2 levéllel képviselteti magát. [1542 (2 levél), 1543 (17), 1544 (4), 1545 (13), 1546 (7), 1552 (19), 1553 (5), 1556 (2)]

Közlési elvek

A Simancasi Főlevéltár Estado Alemania legajo 641bis relevánsabb hungarica anyagait teljes terjedelemben teszem közzé, míg egyeseket kivonatolva. Az eredeti levelekben található titkosírás széljegyzetben desifrirozott szövege a levelekben kurzívban található. Amennyiben az eredeti levelet, vagy annak egyes részeit nem desifrirozták, azt a magyar nyelvű regesztában, rövidebb szöveg esetében az előfordulási helyen lábjegyzetben jelzem.

Az Álava Tartományi Történelmi Levéltárban fellelhető 53 dokumentumot Cuesta Astobiza már publikálta. Könyvéből a hungarika vonatkozásokat tartalmazó leveleket kivonatolva, kizárólagosan regesztaként közlöm.

A források lelőhelyei:

Archivo General de Simancas, Sección de Estado Alemania, Legajo 641bis. (1542–1556). Folios 1–183. (Hivatkozás: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis)

Archivo Histórico Provincial de Álava, folios 22071–24277 (Hivatkozás: AHPA)

Közzétette: *José Ramón Cuesta Astobiza*: Epistolario político de Juan Alonso de Gámiz secretario destacado a la Corte del emperador Carlos V, en el Archivo Histórico Provincial de Álava. Diputación Foral de Álava, 2002.

Források

1.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1542. október 18.

Gámiz kérelmezze a császárnál, hogy nyújtson I. Ferdinánd számára pénzügyi támogatást, hiszen nem tudja, hogy a Német–Római Császárság egyáltalán hozzájárul a törökellenes küzdelmek mostani költségeihez. Ezenkívül támogassa őt egy nagyobb létszámú spanyol gyalogság megküldésével is. Egyéb témák a birodalom helyzetéről.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 1.

2.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1542. december 29.

Sürgeti a spanyol katonák megküldését, mert rendkívül nagy hiányt szenved gyalogságban. Felszólítja Gámizt, hogy kérje meg V. Károlyt, hogy részesítse valamilyen kegyben két udvaroncát, Ramirez doktort és Alonso Mercado-t.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 2.

3.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Nürnberg, 1543. február 18.

Kérelmezze Gámiz, hogy Pedro Lasso de Castilla a Habsburg-fivérekért tett szolgálatai miatt birtokot kapjon a császártól.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 3.

4.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. június 1.

A császár már biztos értesült a török újabb támadásáról. Ferdinánd úgy véli, hogy az oszmán haderő Bécs ellen fog vonulni.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 6.⁶¹

5.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. június 15.

Elküldte Geronimo Gereniát, hogy a pápával és a császárral egyaránt tárgyaljon több ügyről, többek közt a törökellenes segélyről is. Ugyanakkor Gámiz egyeztessen a császárral „a kegyről és segítségről, amivel kérelmezi a császárnál, hogy az Egerben állomásozó sereget egészítse ki 2000 itáliai zsoldossal, mivel végtelen nagy szükségük van rá és nincs más mód, hogy ezt ő előteremtse.”⁶² Megfedi Gámizt, hogy gyakrabban írjon és szorgalmasabb legyen szolgálata teljesítésében. Ha a császár Itáliába érkezik, akkor hetente legalább egyszer–kétszer írjon és ne várjon a postára, hanem küldje el. Továbbítja a császár számára a nürnbergi diéta döntéseit.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 8.

6.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. június 26.

Milánó és Lombardia birtoklásáról. Amennyiben a császár úgy dönt, hogy a pápának adja, akkor Ferdinánd kérelmezi, hogy őt anyagilag kárpótolja, amit Ferdinánd a török ellen használhatna fel. „Ugyanakkor igazságos lenne, ha Ófelsége nem fe-

---

⁶¹ A teljes levél titkosírással írva.

⁶² „por la merced y ayuda que le suplicamos de los dos mil italianos para la armada de Agria de que tenemos infinta necesidad y ninguna manera de proveerla por otra via..”

ledkezne meg arról sem, hogy az említett fejedelemséget a magyarországi török ellenes harchoz történő hozzájárulásul bizonyos évjáradékkal terhelné meg, hiszen ez az egész kereszténység érdekét is szolgálja.”⁶³

Savoya hercegeének beiktatásáról és az ő viszonya a Francia Királysággal és Firenzével.

Annak ellenére, hogy Gámiz nem bízik abban, hogy a császár katonai támogatás nyújt, továbbra is sürgesse a spanyol katonaság megküldését, hiszen az oszmánok támadnak és Ferdinánd meglehetősen fegyvertelennek érzi magát, mivel nincs sem megfelelő anyagi forrása, sem serege. A sereg, amelynek a birodalmi gyűlés döntései alapján Regensburgban kellett volna összegyűlnie, nem jött, sem azok a katonák, akiket a nürnbergi és a speyeri diétán számára megszavaztak. Kizárólagosan a bajok és a szászok hajlandóak sereget kiállítani. Panaszkodik, hogy a császár a törökellenes költségek ügyében nem válaszol leveleire. Elküldött több követet, egyet Lengyelországba, másikat Izabella, özvegy magyar királynéhez. Megküldi e követségek utasításának másolatát és a válaszleveleket. A lengyel királyné kérelmét másolatban küldi és összegzi Salm gróf és a lengyel királyné krakkói tárgyalásának összefoglalóját. Tárgyaltak bizonyos nápolyi birtokokról is. Ugyanakkor tájékoztatja Fráter György bizonyos lépéseiről. Fráter Györgyről megjegyzi, hogy „Magyarország ügyében tisztelettel és az ő megelégedésére kell eljárunk, megküldöm azt amit Fráter György kér és nem azért mert ő személy szerint megérdemli, vagy megfelelő dolgokat végez, hanem azért, hogy nehogy ellenünkre tegyen és ő olyan ember, aki Magyarországon kedve szerint sok jót és károsat tud tenni, ahogy már többször is kárt okozott, amihez megfelelő képessége van.”⁶⁴

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis, fol. 9.

63 „Asi mesmo sera justo que su majestad no olvide de cargar y meter con el contrato alguna pension por subsidio anual sobre el dicho estado para ayuda a la guerra y defension del turco por la parte de Ungria y mas pues es en beneficio general de la xpiandad...”

64 „A Ungria tocante al qual se deve tener respecto y complazerle enbio lo que pide aviendo lugar no porque el lo merece ni haze obras dello sino porque no las continue adelante y porque es persona que puede en Ungria hazer bien y mal si quisiere como solia hecho dañar ... y tiene ingenio para ello.”

7.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. július 5.

Megkapta a június 17-én és 23-án kelt leveleit. Egyidőben ezzel érkezett don Diego és a pápához küldött követe, Gerónimo Gerenia latin nyelvű levele is, amelyben beszámolt a pápával történt tárgyalásról. Ferdinánd sürgette, hogy minél hamarabb eredményre jussanak, hiszen a török közeleg. Mivel már nincs idő arra, hogy a császár egy sereggel jöjjön az ő segítségére, kéri, hogy a császár kérelmezze a pápánál Öszentsége hozzájárulását az oszmán ellenes védekezéshez. A török elfoglalta Valpót, átkelt a Dráván és Pécs védői elhagyták a várat, innen feltehetően Székesfehérvár és Esztergom felé vonul tovább.

Megkapta a 18-án kelt levelét és örömmel olvasta, hogy a császár közbenjárására a pápa segítséget ajánlott fel. Sürgeti, hogy ezt felajánlott sereget minél hamarabb Magyarországra irányítsák.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 10.

8.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. július 7.

A nürnbergi birodalmi gyűlésen felajánlott sereg eddig sem gyűlt össze és már nem is fog. Ferdinánd kéri, hogy V. Károly rendelje el a diéta rendeleteinek betartását és végrehajtását. Egyes városok, mint Ulm és mások nem küldték el a rájuk kirótt segítyt Bécs védelmére, mert még a Schmalkaldeni Liga rendeleteit is be kell, hogy tartsák.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 11.

9.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. augusztus 5.

Utolsó levelében beszámolt arról, hogy július 23-án az oszmánok ostrom alá vették Esztergomot. Azóta a királyi tanács egy tagjának és a várat védő Martin de

Lascano leveleiből is megtudta, hogy mielőtt ostromzár alá vonták volna a várat, a védők sikeresen felkészültek szükséges élelemmel és a várat lőszerrel is jól ellátták. Megközelítőleg 2000 katona védi a várat. Úgy véli, hogy Székesfehérvárat is ostrom alá vonhatták, mert az oszmánokat látták Buda mellett elvonulni. Filippo Tornelli pár kompánia itáliai zsoldost küldött Székesfehérvárra, akikkel együtt kb. 10.000-es létszámot is meghaladják a védők. Tornelli a maradék itáliai zsoldossal Komáromban maradt és a várat erősítik. Ferdinánd csapataival Prágából Morvaország felé indul és ott meglátja, hogy miként tudja a birtokait a legjobban megvédeni. A nagy szükségben utasítja Gámizt, hogy kérelmezze a császárt, hogy a Velencei Köztársaság 2000 dukátos adósságát neki átadja.

Lengyelországi követétől, Marsupinótól tájékozódott lánya, a lengyel hercegné helyzetéről, ahogy bánnak vele és a nápolyi királyság Bona Sforzához kapcsolódó birtokainak ügyeiről. Ferdinánd hangsúlyozza, hogy Gámiz mindenképpen olvassa fel, vagy olvastassa el a császárral levelét, hogy ezt a kényes ügyet a lehető leg hamarabb megoldja a császár.

Don Fernando por la gracia de dios rey de rromanos, de Vngria y de Bohemia

Licenciado de Gamiz amado nuestro, postrero del passado os scrivimos ultimamente todo lo que ocurria y como por la nuestra avreis visto el turco puso cerco al castillo de Strigonia⁶⁵ a XXIII del passado. Despues de lo qual en este medio hemos tenido la nueva mas cierta y confirmada por persona propia de nuestra casa y consejo que se hallo alla baxo por nuestro mandado y tambien por letra de Martin de Lazcano⁶⁶ escrita al punto que la armada del turco llegava por la parte del agua. Y lo que por anbas relaciones y por otras se entiende es que antes que el dicho castillo se acabasse de cercar por todas partes hubo lugar de proveerle de lo que avia menester sobre lo que antes tenian demanera que quedava con todo el recado que Lazcano avia pedido assi de gente que son hasta dos mill hombres buenos de guerra como de polvora y bastimentos y todas las otras cosas que para semejante lugar y negocio se requierren, de manera que tenemos confiança de estar aquello con la provision necessaria y esperança que se defendera. Assimesmo lo de

---

65 Esztergom.

66 Martin de Lascanoról lásd: *Korpás*, 2008/1. 237. és 278. p.

Alba Regal creemos estar assercado por que el conde Filipo Torniel⁶⁷ visto que el turco passo de largo a Buda sin detenerse en ella enbio alli luego vanderas de italianos de los que tiene a cargo con los quales y con la gente de sueldo que antes avia dentro y con la de la tierra que alli se ha juntado tenemos por cierto aver dentro arriba de X mill hombres, que con el ayuda de Dios bastan por agora a defendella, demas desto el dicho conde con el resto de los ytalianos que traxo segun antes se scrivio, se ha quedado en Comaro⁶⁸ para fortificarla y hazer alli estorvo al enemigo y se ha mostrado y muestra muy bien.

Yo quedo dando priessa y orden en la salida de aqui en propia persona con la gente deste reyno lo qual sera sin falta con ayuda de nuestro señor al mas tardar para el dia de Sant Bartolome o por ventura antes, con acuerdo de yr derecho a Zename⁶⁹ que es una villa de Moravia X leguas de Viena⁷⁰ y de alli veremos segun la disposicion de las cosas lo que se podra hazer de bien y estorvar de mal en favor y socorro de nuestras tierras de lo qual con el tiempo daremos aviso a Su Majestad⁷¹ y Vos se lo dad agora desto que scrivimos, tornandole a hazer siendo necessario grande ynstancia por la merced de los II mill ducados de Venecia que por la ultima le supplicamos por la grandissima necesidad que destes tenemos y danos luego con diligençia y prestos aviso destes que en ello se haze

Assimesmo hemos recibido letras de Marsupino⁷² nuestro secretario que por nuestro mandado esta en Polonia segun ha Su Majestad entendido por las passadas y porque lo que contienen de aviso assi por lo que toca a Su Majestad en el Reyno de Napoles como al tratamiento de mi hija⁷³ son cosas que ymportan segun vereis enbiamos a Su Majestad las copias destas las quales le supplicad lea o haga leer o leedselas Vos mesmo de manera que Su Majestad advierta en ello y entienda lo que passa para proveer en todo lo que le pareciere convenir y ser a proposito teniendo por cierto que el dicho Marsupino es hombre cuerdo y entendido y que no scrive ni avisa vanamente.

---

67 Filippó Tornielli di Novara V. Károlyt több hadjáratban is szolgálta. 1542-től császári parancsra I. Ferdinándot segítette Magyarországon. Részt vett Brandenbúrgi Joachim Buda visszafoglalására indított hadjáratában, majd 1543 szeptemberében a Győrben állomásozó királyi csapatok vezére.

68 Komárom.

69 Semanin, Csehország.

70 Bécs.

71 V. Károly.

72 Giovanni Marsupino, I. Ferdinánd titkára.

73 Habsburg Erzsébet (1526–1545).

Tambien hemos recibido vuestra carta de XX del passado con las demas que vinieron con ella y holgado de saber el despacho de Tranquillo. De Praga V de Agosto de 1543.

El Rey Castillejo

Verso: A nuestro fiel y amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo acerca dela Magestad Cesarea reside.

Llego sabado a XVIII de agosto.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 12.

10.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. augusztus 12.

Utolsó levele óta az oszmánok ostrom alá vették Esztergomot és három napon keresztül lövették. A várfal jelentős része ledőlt és augusztus harmadikán, pénteken az első rohamot intézték a vár ellen. Ahogy a várparancsnokok, Martin de Lascano és Francisco de Salamanca leveleiből értesült, a roham során csak 8 német és 2 itáliai esett el és a védők visszaverték az ostromlókat. A hírt a várból egy, a Dunát átúszó ember hozta. Szombaton, vasárnap és hétfőn (augusztus 4–6.) tovább lövették a várat és a vár közepén lévő templom, illetve a víztorony leomlott. Ezt követően hétórás rohamot intéztek a törökök. Filippo Torielli utasítására Zapata zászlótarató 50 lovassal a tilsó partról nézte a történéseket, majd visszatért beszámolni Komáromba. Elmondásuk szerint a várkapu felől nagy füst áradt, úgy vélik, hogy egy aknát robbantottak fel az ostromlók. Megérkezett Komáromba két magyar földműves is, akik elmondták, hogy a várkút halottakkal volt tele. Ferdinánd nem tudja, hogy milyen állapotban van a vár és türelmetlenül várja a további híreket. Attól tart, hogy a törökök túlereje miatt elesik a vár, ami rendkívül veszélyt jelentene birodalmára. Ugyanakkor kifejti, hogy bízik Lascano és katonái felkészültségében és tudásában.

Az oszmán tábornok megjárta embereket azt a hírt terjesztik, hogy az ostromlók nagy hiányt szenvednek élelemben és hadi szerekben. A Bécsben egy pfenningbe kerülő kenyér kb. 16-szor annyiba kerül ott. Az utánpótlást szállító nagyobb bárkák nem tudnak Budáról Esztergom alá menni, mert Visegrád védői elsüllyeszti az elhala-

dó hajókat és emiatt csak a kisebb naszádok jutnak csak át. A hiányok miatt nagy az oszmán táborban a halandóság.

Csatoltan küldi az oszmán táborból megszökött morvaországi nemes német nyelvű levelét, aki 10–12 éve esett az oszmánok fogságába.

Csatoltan küldi a lengyelországi követe, Marsupino levelét és kéri, hogy a császár intézkedjen az ügyben: lányával, Habsburg Erzsébettel a férje, Jagelló Zsigmond Ákos trónörökös öt napja, hogy nem alszik és egyik délután el is búcsúzott tőle, mondván, hogy Litvániába megy. Erzsébet Jagelló Zsigmond és Bona Sforza uralkodókkal maradt, majd egy járvány miatt Krakkóból ők is elváltak. Ferdinánd úgy tudja, hogy a király elhidegülésének oka, hogy állítólag megbabonázták Erzsébetet és sokszor magán kívül van.

Július 20. óta nem kapott Gámiztól levelet és nehezményezi, mert annyira közel van most hozzá, hogy akár naponta is írhatna, ami a jelenlegi körülmények között kifejezetten fontos lenne.

Levelét írva megkapta július utolsó napján kelt levelét, amelyben értesült arról, hogy mi történt Württemberg hercegével, illetve hogy a császár rövidesen meg-egyezik a birodalmi fejedelmekkel és választókkal a birodalmi segélyről, amire ő már nagyon vár. Kéri, hogy a császár folytassa a tárgyalásokat a protestánsokkal. Titkosírással: Angliából kapott híreket kétséggel fogadja és nagyon rossz fejle-ménynek tartaná.

Nagyszében városából levelet kapott, amit tovább küld a császárnak és Gámiz kötelessége, hogy ne csak elolvassa a császár a levelet, hanem meg is válaszolja, hiszen a város mindig is hű volt hozzájuk.

Raguzából Fernando de Gonzaga számára küldtek egy levelet, amit ő felbon-tott, de továbbküldi.

Don Fernando por la gracia de dios rey de rromanos, de Vngria y de Bohemia

Licenciado Gamiz amado nuestro, por nuestra ultima letra de V del presente avreis entendido y hecho saber al emperador nuestro señor lo que hasta aquel dia passava y se sabia del turco despues que puso cerco al castillo de Strigonia despues aca se entiendo es que aviendo batido terriblemente tres dias y derribado gran parte o mas de la metad de la muralla viernes a tres del presente dieron el primer asalto en el qual fueron muertos delos dentro X personas solas VIII alemanes y dos italianos y los turcos rebatidos, lo qual se supo por carta de Martin de Lazcano y Francisco de Salamanca que el sabado siguiente en la noche despacharon un hombre por el rio y passo a nado de la otra parte con sus cartas. Los turcos tornaron despues a batir

sabado y domingo y el lunes de mañana a VI deste y derribaron la yglesia que esta en medio del castillo y la torre del agua y dieron otro asalto que duro siete oras lo qual todo vieron desde la otra parte del rio. El alferes Çapata⁷⁴ y cinquenta de cavallo que el conde Filipo Torniel avia enbiado a ver lo que se hazia y estuvieron presentes a ello el rio en medio que es harto cerca y bolvieron aquella mesma noche a Comaro que es cinco leguas mas arriba con la nueva y decian assimesmo aver visto gran humo hazia la puerta del castillo que salio subitamente lo qual se cree aver sido alguna mina que rebento en aquella parte. Despues de lo qual vinieron dos labraderos ungaros delos que van y vienen al campo del turco con bastimentos que dixeron aver visto el fosso lleno de muertos aun que no se sabe quantos ni tampoco el daño que los de dentro recibieron por que aun no ha avido tiempo de poderlo saber mas no puede tardar la nueva y aviso dello la qual quedamos sperando de ora en ora para entenderlo que passa y como les va como cosa en que al presente conosiste gran parte desta guerra porque delo que alli sucede depende mucho para lo demas y la cosa esta en punto que ay razon y causa para temer que se pierda aquella plaça por la gran pujança del enemigo y tambien de tener buena sperança por el buen rrecado que Lazcano y los que estan con el ponen en defendella.

Tambien se sabe por avisos ciertos de personas que andan en el campo del turco y lo han visto de dia en dia que ay en el gran falta de vituallas y muy gran carestia de toda cosa de comer y que un pan que vale aca un fenique de Viena vale entrellos dos asperos y mas que es XVI vezes mas y la avena assimesmo carissima y todas las otras cosas necessarias la qual falta ha dias que padecen antes mucho que a Buda llegasen pero despues se los ha enterado por no poder llegar con la armada y barcas grandes a Strigonia sino con solas nazadas por que son ynpedidos del castillo de Visegrado que esta mas abaxo entre Buda y Strigonia de donde le tiran y han hechado a hondo ciertas barcas y demas desto ay en el dicho campo del turco segun se entiende mortandad no pequeña de manera que es de sperar en nuestro señor nos ha de ayudar a rresistille.

Aqui va un memorial en aleman por donde podra Su Majestad ver el numero de la gente que el turco tiene consigo el qual memorial se ha avido de un moravio vassallo nuestro que ha X o XII años que fue preso y siendo esclavo de un veedor o contador de la guerra por cierto desgrado le corto la cabeza agora en Buda y se salvo y vino a Strigonia antes que el campo y de alli a Viena y ha dado quenta desto.

Assimesmo tenemos nuevas letras de nuestro secretario Marsupino que esta en Polonia las copias o extractos de las quales enbiamos aqui para que Su Majestad

---

74 Zapata zászlórtartó Vö. Korpás, 2008/1. 237. p.

tenga cuenta de todo y ordene y haga en ello lo que le pareciere segun antes scrivimos por que demas delo que vera por las dichas copias sabemos por letra de la Reyna nuestra hija como su marido al fin despues de cinco dias que no durmieron juntos la ultima vez se vino a despedir della una tarde antes de su partida en presencia de hartas personas y con solo darle la mano y dezirle que el se yva a Lituania a cosas que cumplan y que volveria quando pudiesse se partio della dexandola con los viejos Rey y Reyna⁷⁵ que tambien se avian de partir de Cracovia⁷⁶ por causa dela pestilencia y la llevaran consigo no se puede acabar de saber que sea la cavsa de tan gran estrañeza y desamor aunque se piensan muchas una delas quales es que deve estar hechizado y fuera de sy.

No hemos visto letra vuestra despues de la de XX de jullio que srivisteis de ultima y seria razon aver scritto otras despues aca specialmente yendo por el camino de las postas por via delas quales lo podriades hazer cada dia aun que fuesse brevemente como otras vezes os lo avemos encargado lo qual hazed asy por amor y servicio nuestro por que en todo tiempo y mas en este importa mucho tener aviso contino de lo que passa para que mejor nos entendamos.

Estando despachando esta hemos rrecibido la vuestra de postrero de jullio y holgado nos de entender el processo de la jornada de Su Majestad y lo que passo con el duque de Viertanberg⁷⁷ y assimesmo el cuydado y diligencia que Su Magestad tiene a cerca de los electores y otros principes por lo que toca a la ayuda del ymperio que speramos lo qual es todo bien menester segun la necessidad de aca y la dilacion y negligencia dellos que aun delo prometido en la dieta de Norinberg,⁷⁸ no sabemos que se avia acudido al rreceptor con mas dellos XXX o XL U⁷⁹ florines que antes scrivimos y a la causa no tuvieramos por ynconveniente sino por ventaja que Su Majestad huviera mandado dexar salir y enbiarse los mandatos ynprestos como aviamos pedido que todavia aprovecharon specialmente hallandose Su Majestad en Alemania pues se tuviera respeto a su presencia pero ya seria tarde para ello no estando hecho quando esta llegare y el rremedio sera assitir Su Majestad e ynstar por otra via como lo haze en el cumplimiento desta obligacion y socorro y meter en camino a lo protestantes de lo qual todo nos dad aviso con diligencia y tambien de demas *la nobedad de Inglaterra que dezia aver en la carta de*

---

75 Bona Sforza (1518–1557) és Öreg Jagelló Zsigmond (1506–1548).

76 Krakkó.

77 Württemberg.

78 Nürnbergben 1542-ben és 1543-ban is tartottak birodalmi gyűlést.

79 Azaz harminc- és negyvenezer forint.

*Castillejo poniendo duda en lo que de alli scriviamos de que nos desplaze mucho que venia a muy mala conyuntura.*⁸⁰

Aqui va una carta que scriven los della cibdad de Cibinio⁸¹ en Transilvania a Su Majestad dadsela y procurad que se les rrespuesta porque han sido siempre leales y merecen todo favor. De Praga a XII de agosto de 1543.

El Rey

Tambien va aqui una carta abierta para don Fernando de Gonzaga⁸² la qual nos vino con otras de Ragusa y pensando que se nos enbiava para que la viessemos la abrimos dedselo y dezidle la causa dello.

Castillejo

Verso: A nuestro fiel y amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro servicio acerca dela Magestad Cesarea

Respondida en el campo sobre Dura⁸³ a XXVI de agosto estado en esta la copia de Polonia.

1543

Del rey mi señor de Praga a XII de agosto

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 13.

---

⁸⁰ A dőlt rész titkosírással!

⁸¹ Nagyszében.

⁸² Ferrante Gonzaga (1507–1557). V. Károly hű hadvezére, részt vett Róma 1527. évi kifosztásában. 1535–1546 között szicíliai alkirályként szolgált a császárt, majd 1546–1554 között Milánó kormányzója volt.

⁸³ Düren.

11.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. augusztus 18.

Esztergom kapcsán Filippo Tornielli leveléből bizonyos már, hogy az augusztus hatodikai, hétfői rohamot követően másnap, kedden az oszmánok a víztorony felől újból támadtak és csüörtökön pedig elfoglalták a várat. Nem tudja, hogy milyen úton került a birtokukba a vár, feltehetően valamilyen megegyezést követően adták fel a védők. Megírták neki, hogy Lascano és Salamanca kiment a török táborba tárgyalni, ezt kihasználva a törökök beszivárogtak a várba és megölték a védők nagy részét. De Tornielli 13-án kelt levelében tájékoztatta, hogy ötven lovasa találkozott a Duna túlsó oldalán Lascano és Salamanca csapatával, mintegy 1000 fővel. Nagyszombat felé tartottak a védők. Esztergom eleste hatalmas veszteség és Lascano úgy véli, hogy Esztergom után a török Komáromra támad. Komáromot megerősítették és odairányították Leonhard freiherr von Velst a pápai zsoldosokkal egyetemben.

Júliusban érkezett a linzi udvarba egy gyanús angol, aki azt állítja magáról, hogy az angol uralkodó küldte őt követségbe a császárhoz, majd ő hozzá. Másnap továbbindult Bécs irányába, Bécsnél Leonhard von Vels feltartóztatta és kikérdezte. A követ átadott egy angol és egy latin nyelvű levelet, illetve azt állítja, hogy a császár melletti angol követ, illetve Granvelle is ismeri őt. A beszámolót és a levelet továbbítja a császár számára.

Sürgeti Gámizt, hogy írjon neki, különös tekintettel, hogy a jövő évben tervezi a császár egy bizonyos hadjárat megindítását.

[Ferdinánd levelének titkosírással írt részét Gámiz követ nem fordította le.]

Megérkezett Fráter György küldötte és tájékoztatta, hogy állítólag Ferdinánd beleegyezésével adófizetés fejében békét kötött a törökkel, amelybe Sziléziát és Morvaországot is belefoglalták.

Don Fernando por la gracia de dios rey de rromanos,
de Vngria y de Bohemia, etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro, por nuestra carta de XII del presente avreys visto y dicho al emperador mi señor el estado en que las cosas de aca quedavan segun lo que hasta aquella ora se nos avria scrito de abaxo despues aca avemos tenido diversas rrelaciones de lo que en Estrigonia ha passado en este medio por

que como los que las enbian no han podido averlas sino por via de villanos hungaros muchas veces dizen uno por otro y no puede del todo averiguarse la verdad pero lo que ultimamente entendemos por letras del conde Felipo Torniel es que despues del grande assalto que los turcos dieron lunes a VI deste segun scrivimos por la passada luego el martes siguiente tornaron a batir y combatir de nuevo por la torre del agua y el jueves adelante a del mesmo ganaron la fortaleza y se han hecho señores della la forma dello aun hasta agora no se sabe pero es de creer que fue por trato al qual devio forçar a los nuestro alguna gran necessidad y aviassenos scrito que Lazcano y Francisco de Salamanca avian salido a tratar y entretanto entrandosse el castillo por fuerça y que eran muertos todos los que en el avia excepto ellos. Pero agora nos scrive el dicho conde Filipo a XIII deste que cinquenta de cavallo que enbio alla por estotra parte del Danuvio encontraron a los dichos Lazcano y Francisco de Salamanca con IU⁸⁴ hombres delos que avian tenido dentro y que yvan camino de Tornavia⁸⁵ ques es a la mano derecha de Strigonia mas arriba de donde se ynfiere aver sido perdida por trato como esta dicho y hasta esta hora no sabemos otra cosa la qual se sabra presto y daremos aviso della a Su Magestad pero esta es muy gran perdida porque era la llave y entrada de lo demas y scrive assimesmo que el dicho Lazcano le enbio a avisar que el turco despues de puesto cobro en Strigonia vernia derecho a Comaro la qual quedava harto mejorada de reparos que no del todo cumplida para poder rresistir pero que si el turco se detuviesse cinco o seis dias pensava tener el castillo de arte que pudiesse defenderse y enbiava a Leonardo de Felez⁸⁶ por los ytalianos del Papa que deven ser ya llegados a Viena y por otras gentes (sic!) de nuestras tierras para hazerse fuerte alli y dize que si la dicha gente le llegasse en tiempo sperava de defender la ysla y el castillo e ynpedir al turco que no passe adelante por agora pero no le enbiando la gente a tiempo o llegando alli el turco antes que el este a punto de defensa tenia pensamiento de subirse arriba a Viena a juntarse con Felez esto es todo lo que al presente se puede scriver y significar de lo qual darreys aviso y quenta a Su Magestad.

El mes de jullio passado vino a Linz un hombre yngles el qual senbro alli palabras y platicas sospechosas diziendo que era embaxador del rrey de Ynglaterra enbiado al emperador mi señor y de Su Magestad despues a mi y que el avia de venir a mi por la posta en nombre del dicho rrey de Ynglaterra y otro dia se partio por agua a Viena y otras semejantes relaciones de poco concierto y fuera de

---

84 1.000, azaz „un mil”.

85 Nagyszombat.

86 Leonhard freiherr von Vels.

proposito que dieron causa a que nuestros officiales concibiendo mala opinion de su persona enbiaron a dar aviso dello a Leonardo de Felez a Viena el qual le ha hecho detener y preguntar y viendole variar de lo que antes avia dicho ha acordado de guardarlo arrestado pero con honesto tratamiento hasta saber quien es y nos ha enbiado aqui los ynterrogatorios que le ha hecho y dos cartas del mesmo honbre una en yngles y otra en latin para el enbaxador del rrey de Ynglaterra que reside con Su Magestad el qual dize que le conoce y moss de Granvela⁸⁷ tambien a los quales mostrareys las dichas cartas y segun lo que testificaren del nos dad aviso de lo que de su persona y condicion se supiere para que aca se haga con el lo que pareciere convenir y no olvideys ni negligays de scrivirnos a menudo segun os esta mandado porque es cosa necessaria y en que miramos mucho procurad de saber⁸⁸ el moss de Granvela lo que Su Magestad piensa hazer en la empresa de alla el año venidero para tomar ventaja dello si podra hazernos .....⁸⁹ para o de otra porque conforme a ello nos gobiernesemos sabiendo.....⁹⁰ segun el estado delas cosas lo qual hablad con mucho cuidado a moss Granvella y dad nos aviso de la respuesta.

Aqui es venido agora un mensagero de Fray Jorge⁹¹ con instruccion suya que dize aver tratado la paz con el turco por Selesia y Moravia dandole tributo y por nuestro consentimiento y enbiamos copia dello con esta carta a Su Magestad tenga aviso de todo lo que aca passa y el dicho mensagero adelanto al arzobispo de Lunden con que ha estado otras vezes de gente del dicho Fray Jorge.

A este punto hemos recibido vuestra letra de VII de este que habla principalmente lo.....⁹² de que holgamos y a sido avisado por vuestra carta y se terna de la nuestra el medio y forma que avisays por agora su demanda. De Praga XVIII de agosto 1543

El Rey

Castillejo

---

87 V. Károly titkára, Nicolas Perrenot de Granvelle (1484–1550).

88 Inntentől kezdve más kézírás.

89 Megfejtetlen titkosírás.

90 Megfejtetlen titkosírás.

91 Fráter György.

92 Megfejtetlen titkosírás.

Al fiel y amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo acerca dela Magestad Cesarea

Del Rey de Praga XVIII de agosto 1543.

Recevida a III de septiembre. Respondida a X.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 14.

12.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. augusztus 20.

„A törökről a korábban írtakhoz képest nem tudunk más dolgot, minthogy 14-én még Esztergomnál volt, hogy rendbe hozza a várat, amennyiben újabb híreink lesznek értesítjük Öfelségét, Prágából, 1543. augusztus 20.”⁹³

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 15.

13.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Prága, 1543. augusztus 24.

Utoljára 20-án írt és megkapta Gámiz augusztus 11-én kelt válaszát. Olvasta, hogy mit tárgyalt a császár a törökellenes segély ügyében a rajnai, mainzi választófejedelmekkel és a kölni érsekkel és hogy nem volt eredményes. A császár neki írt levelében teljesen másképpen tájékoztatta, egyértelműen azt írta, hogy a tárgyalást eredményesen befejezte és megegyezett a fejedelmekkel.

Örömmel vette, hogy a császár több levelében is kifejezte, hogy mennyire fontosnak tartja a „lengyel ügy”, azaz lánya, Habsburg Erzsébet ügyének megoldását. Hasonló módon egyetért azzal, hogy a nápolyi alkirályt és Granvellet is bevonták.

Szintén örült annak a válasznak, amit a velencei pénz kérdésében a császár adott. Gámiz személyesen tolmácsolja köszönetét Granvellenek a közbenjárásért.

---

⁹³ „Del turco despues de lo antes scritto no sabemos otra cosa sino que a los XIII de este estava todavia en Estrigonia entendiendo en reparalla dicho que mas se supiere avisaremos siempre a Su Magestad, de Praga...”

A pénzhez kapcsolódó okmányok Ferdinánd kamarájában nem találhatóak, kérje el Idiáqueztól.

Megkapta a Hesseni örgrófnak adott instrukciók másolatát, illetve azt, amiben megegyezett Granvelle Brunswick hercegével és Brandeburgi Joachim indulásáról szóló tájékoztatást, egyetért a császár döntéseivel és hasznos lépéseknek tartja.

A török az ostromágyúkat hajóra rakta és Esztergom alól Budára vitte a Dunán. Budáról biztos, hogy Székesfehérvár ellen megy, mert könnyebb az ágyúkat sík terepen vinni, mint Esztergomból a hegyeken keresztül. A sereg Tata ellen vonult, a várat a védők ellenállás nélkül feladták. Tornielli fél attól, hogy Komáromra is rátámadnak, hiszen még nem fejezték be a vár megerősítését és a török nagyon közel van. Esztergom eleste kapcsán még nem lát teljesen tisztán, úgy hírlík, hogy első-sorban azok az itáliai katonák voltak az okai, akik Francisco de Salamancával vonultak be. Egyetért a császárral, hogy az itáliai zsoldosok nem alkalmasak várvédésre, hasznosabb ha a mezei seregben vannak. Tirolból küldtek számára egy német nyelvű beszámolót, hogy a császárral vonuló spanyol és más zsoldosok milyen kárt okoztak. Kéri, hogy térítsék meg a kárt.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Rromanos,
de Vngria y de Bohemia etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro a XX del presente os scrivimos vltimamente lo que en este medio avreys visto y despues aca hemos recebido vuestra carta de XI del mesmo en que quanto a lo proximo scrivis la diligencia que el enperador mi señor puso por la ayuda contra el turco con los electores palatino y Maguncio⁹⁴ en presencia y con el de Colonia⁹⁵ por cartas y lo poco que a provecho con ellos y las escusas que a ello dan lo qual tenemos por cierto segun significays caso que en la carta de Su Magestad se scrive de otra manera. Porque dize claro averlo acabado y concertado con los dichos palatino y Maguncia y fuera bien necessario hazerse assi porque delo contrario se sigue gran daño faltando lo que se sperava de parte suya y de otros a tiempo que las cosas de aca para las cuales es menester estan en tanta necessidad y aviendo yo fundado el remedio y socorro dellas en la dicha ayuda y gastado tanto y no veo otro remedio no pudiendo Su Magestad hazer mas sino encomendarlo a Dios con hazerse de parte nuestra quanto nos es possible como

94 Rajnai választófejedelem és mainzi érsek.

95 Kölni érsek.

solemos y quanto a lo de los mandatos no ay de nuevo que dezir sino remittirnos a lo que en este medio se ha scrito como aveys visto.

Holgamos de entender lo que Su Magestad siente del negocio de Polonia que por las passadas ha sido scrito y que quiera poner la mano en ello por que cierto aquello es lo que conviene y no lleva otro remedio ni camino pues se han tentado todos los otros que en semejante dolencia podia aver y devieran a provechar pero todo no vale y las cosas de alli quedan en el estado que por las letras y relaciones enbiadas avra Su Magestad entendido y lo mesmo ha tornado a confirmar nuestro secretario Marsupino despues aca assi que sera necessario que Su Magestad proceda en el caso con el medio que esta escrito assi con los que de parte de la Reyna a essa corte fueren como por via del visorrey de Napoles⁹⁶ y moss de Granvela nos haze mucho plazer y servicio y lo que dever en tomar la cosa tan a pechos como nos avisays.

Assimesmo hemos avido plazer de la buena respuesta que Su Magestad os ha dado sobre nuestra peticion de los dineros de Venecia y vos nos aveys hecho mucho servicio en la buena diligencia y medios con que aveys negociado con aviso y asistencia de moss de Granvela a quien darreys las gracias dello, de parte nuestra no se os embia la razon que demandays porque en nuestra camara no la ay de aquel negocio el qual solicitud y procurad de llegar al cabo con la mesma ynstancia y diligencia pidiendo la dicha rrazon al señor Ydiaquez⁹⁷.

Hemos visto las copias que enbiastes de la ynstrucion del duqe de Jassa y langrave⁹⁸ y esta muy bien la respuesta de Su Magestad holgamos assimesmo con lo que scrivis de averse concertado el duque de Bransuyg⁹⁹ con moss de Granvela y de la yda del marques Moro de Brandenburg¹⁰⁰ con los de cavallos que lo uno y lo otro es cosa bien hecha y a proposito del tiempo y del servicio de Su Magestad.

Tambien nos holgamos de saber que Su Magestad aprueve nuestra salida de aqui para dar favor y esfuerço a nuestras tierras y vassallos con la presencia y con ayuda de nuestro señor partiremos de aqui mañana derecho a Zename¹⁰¹ segun teniamos antes acordado y scrito y llegando alli veremos al aparejo y rrecado que ay en las cosas y en gente deste rreyno que alli se ha de juntar segun lo qual determinaremos lo de adelante porque aun hasta agora no sabemos sy estos acudiran con todo lo

96 Pedro Álvarez de Toledo y Zúñiga, Villafranca márkija, Alba II. hercegének fia. 1532–1553 között töltötte be az alkirályi tisztséget.

97 Alonso de Idiaquez, V. Károly államtanácsának titkára.

98 I. Fülöp, hesseni örgróf (1509–1567).

99 V. Henrik, Brunswick hercege (1514–1568), ill. Braunschweig.

100 Brandenburgi II. Joachim örgróf (1505–1571). Ő vezette a csúfos kudarcot szenvedett 1542-es Buda visszafoglalására indított hadjáratot.

101 Semanin, Csehország.

prometido en lo qual como Su Magestad sabe y por expiriencia se tiene siempre suele aver alguna falta pero de lo que fuere y succidiere sera Su Magestad avisado de contino con el tiempo.

Lo que de nuevo se puede hazer saber a Su Magestad del turco despues de lo antes avisado segun lo que se nos ha scrito es que queriendo partir de Estrigonia pusieron artilleria gruesa sobre el Danubio para llevarla a Buda lo qual a nuestro parecer significa querer yr sobre Alba Regal¹⁰² por que desde Buda alli es tierra llana y se puede la dicha artilleria llevar con mas facilidad que desde Strigonia ques es tierra aspera y montosa pero el con su exercito haze la via derecha por el castillo de Thata¹⁰³ que esta en el camino el qual se le rindio luego sin affrenta ni combate ninguno en el que estavan por cabeças un aleman y un italiano que el conde Filipo avia enbiado alli de Comaro con rrazonable guarnicion de gente y temesse que hallandosse el turco tan cerca de Comaro quiera tambien tentar de averla la qual aun hasta aquella hora segun lo que el conde scrive no estava del todo acabada de fortificar para estar a punto de resistir. No sabemos en que avra parado la cosa de la perdida de Strigonia por las relaciones que se nos han enbiado fueron causa principal los ytalianos que entraron de nuevo con Francisco de Salamanca y Su Magestad apunto bien segun scrivio quando se hablo en lo de Alba Rregal por la ynstrucion que llevo Rodrigo de Guzman¹⁰⁴ que los ytalianos no son gente para estar cercada sin su ventaja como en esto de Strigonia se ha provado que valiera mas a no ver estado dentro.

Aqui va un extrato en aleman de lo que de Tirol se nos scrive el daño que los españoles y otros que passaron con Su Magestad por alli han hecho en aquella tierra para que avisado Su Magestad dello lo mande remediar y evitar por otra vez si la dicha gente huviere de tomar a passar por alli. De Praga XXIII de agosto. Serra enviada a XXV al punto de partida de alli.

El Rey

Castillejo

Verso:

A nuestro fiel y amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo a cerca de Su Magestad Cesarea.

---

102 Székesfehérvár.

103 Tata.

104 Rodrigo de Guzmán. V. Károlyt szolgáló hírvivő.

1543. Del Rey nuestro señor de Praga a XXV de agosto.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 16.

14.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Semanin, 1543. szeptember 8.

Augusztus 29-én megérkezett Semaninba és Rodrigo Guzmánt visszaküldte a császárhoz a megfelelő válaszokkal és instrukciókkal. A török Tata alól augusztus 21-én Székesfehérvár alá ért, majd 23-án ostromolni kezdte az egyik megerősített elővárost. 28-án és 29-án két rohamot is intéztek, majd egy harmadik nagy erejűt is. Mindkét fél ugyan nagy veszteséget szenvedett, de sikeresen visszaverték a támadókat. Szeptember másodikán nagy köd ereszkedett le, a törökök ezt kihasználva hajnalban meglepték a védőket. A védők hősiiesen küzdve visszaszorították őket a kapuig, majd látva, hogy mekkora már a betört törökök száma, a városba akartak visszavonulni. Akik elsőnek jutottak be a városba a nagy tulakodásban kizárták a többieket, akik közül majdnem mindenkit megöltek a törökök és csak azok menekültek meg, akik a várárok vizébe ugrottak. Kb. 2000 védő halt ott meg, köztük a királyi íjászok parancsnoka, Varkocs György és még három másik kapitány és egyéb itáliai zsoldosok, illetve egy német kapitány. Miután a törökök elfoglalták az egyik elővárost, lövetni kezdték a várost. A védők kiűrtették a másik elővárost és a városban koncentrálták erőiket. A város lakosai és a védők látva a túlerőt és saját helyzetüket, tárgyalásba kezdtek az ostromlókkal. A megegyezés szerint a katonák szabadon távozhattak fegyvereikkel, a város lakosai pedig megőrizhették jogaikat. Ennek ellenére a kivonuló katonákkal ugyanaz történt mint Esztergomban, elvették fegyvereiket, kirabolták őket, elvették a nekik tetsző gyerekeket és nőket, viszont életüket megkímélték. Ferdinánd kiemeli, hogy Székesfehérvár eleste rendkívül nagy veszteséget jelent, mert azontúl hogy erős vár, a török a várost birtokolva könnyen az egész Magyar Királyságot meghódíthatja. Ő Bécsbe megy holnap és megparancsolta a cseh, morva és sziléziai csapatoknak, hogy a lehető leggyorsabban Pozsonyba vonuljanak. Ezt követően Ferdinánd Bécsből az örökös tartományok csapataival szándékozik Pozsonyba visszatérni.

Ő azért maradt több napig itt, mert tárgyalni akart a cseh, morva és sziléziai kapitányokkal és vezetőkel, hogy miként vonuljanak tovább. Mivel két, egymástól messze lévő egységre voltak ők bontva, ezért csak ma tudott velük tárgyalni. Ők

megtagadták, hogy tovább menjenek, mert nem járultak ahhoz hozzá, hogy határon túl harcoljanak.

Továbbítja a császár számára lánya, a lengyel trónörökös feleségének levelét, melyben beszámol, hogy a férje Krakkóban hagyta őt, majd a lengyel királyi pár magával vitte őt. Giovanni Marsupinótól további híreket kap, azokkal együtt a császár képet alkothat arról, hogy mi történik. Kéri, hogy intézkedjen az ügyben. Elküldi Tarnow vajdájának egyik levelét, aki rendkívül hűséges híve a két Habsburg testvérnek.

Sérelmezi, hogy Gámiz ritkán ír és sürgeti, hiszen naponta megy posta Augusburgból, ezen keresztül Gámiz gyorsabban is tudja levelét eljuttatni.

Ps: Végül úgy döntött, hogy mégsem küldi el lánya levelét, illetve Komáromból megérkezett egy olasz kapitány, aki átadta Filippo Torielli beszámolóját a történetekről.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Vngria y de Bohemia etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro viniendo de camino a esta villa a donde llegamos a XXIX del pasado les scrivimos desde Chaslava¹⁰⁵ brevemente con Rodrigo de Guzman assi por averle dicho por el de palabra lo que convenia y avia que responder de la instruccion que traxo del emperador mi señor como por no averse offrecido cosa de nuevo despues de la de XXV que se os scrivio a nuestra partida de Praga y lo que despues aca a sucedido es que el turco fue desde Thata sobre Alba Real a donde llego a XXI del pasado y a los XXIII començo a batir un arabal que estava fortificado y se deffendia por los nuestros dieronle el primer asalto a los XXVIII y luego a los XXIX otro grado y el tercero y mayor que ninguno el postrero del dicho mes en los quales los nuestros los rebotaron valerosamente con mucha perdida suya y mucha de los enemigos, el domingo siguiente a II deste antes del dia cayo una niebla tan grande que no se podian ver unos a otros y como los turcos con esta comodidad al alva del dia tentassen la guardia y hallassen un poco flaca dieron de rezio en ellos y entraron dentro del fuerte antes que los nuestros por la escuridad de la niebla pudiessen estorvallo pero volvieron de sobre sy pelearon tan reziamente que los tornaron a retraer hasta las barreras de donde por ser mucha la multitud que estava ya dentro no los pudieron arancar y viendo que ya no avia otro

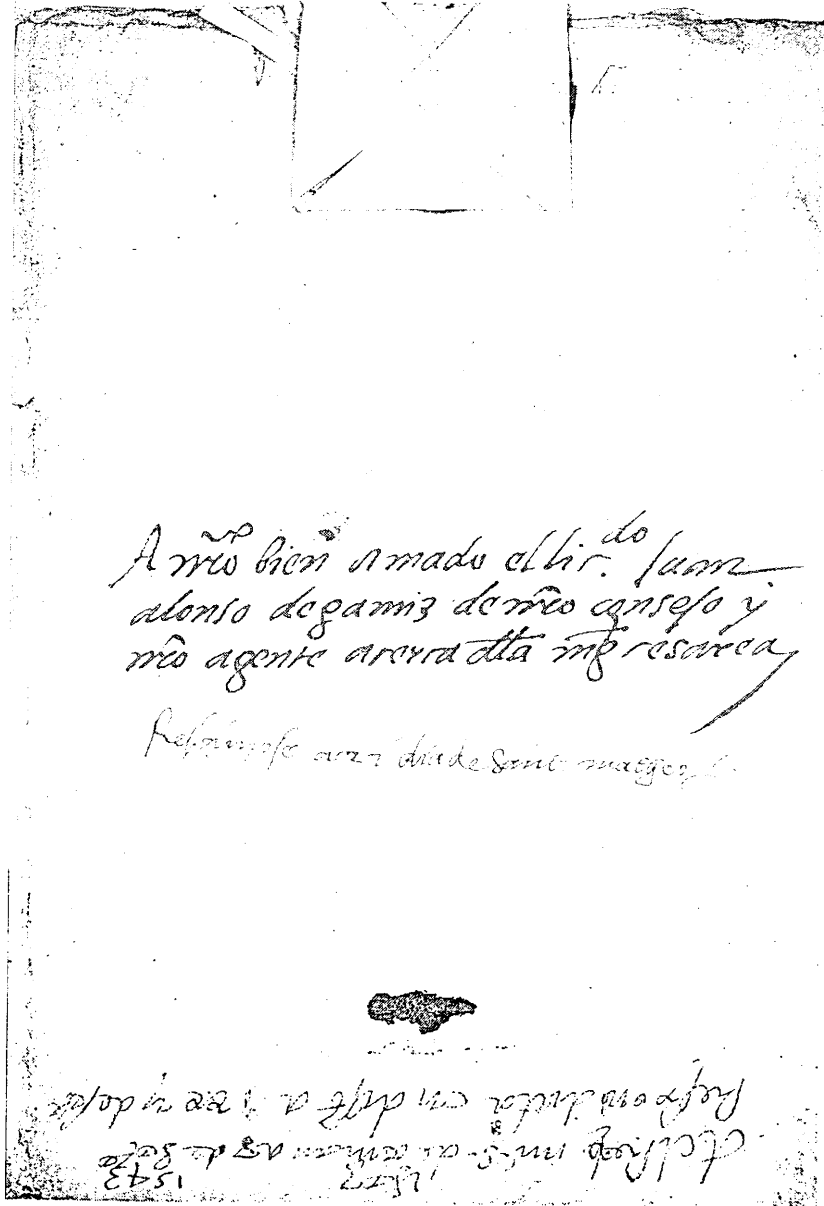
105 Čáslav, Csehország.

remedio comenzaronse a recoger a la cibdad y antes que todos lo pudiesen hazer con aquella turbación y tumulto los delanteros temiendo que los enemigos no entrasen a vueltas cerraron la barrera quedando mucha gente de fuera peleando la qual por no poder entrar fue toda muerta salvo algunos pocos que se echaron al agua y se salvaron serian los que ally murieron casi dos mill personas y entre ellos Warcoche¹⁰⁶ capitan de los archeros de nuestra guardia que estaba ally por general y tres capitanes y italianos que avia y otro capitan tudesco aviendo hecho como buenos su dever. Ganado el arabal por los turcos luego aquel dia assentaron dos cañones contra la villa, los nuestros desampararon otro arrabal que esta de la otra parte y se recogieron a ella y siendo muy unánimes y conformes la gente de guerra con los cibdadanos y comunidad propusieron de se deffender que no se pudiesen pero como los turcos huvieron assentado los cañones enviaron les a requerir que se rindiessen y que les concederían honestas condiciones y como quedaron sin haberes y con poca polvora por la mucha que avian tirado y la que se les avia quedado en el arrabal quando se retiraron y afloxando tambien la comunidad con desseo de salvar tantas mugeres y niños como avia dentro se rindieron con este partido que la gente de guerra pudiesse salir libremente con sus armas y todo lo que tenían y los cibdadanos quedassen en la cibdad como antes estavan y se les guardasen sus privilegios y essenciones y assi sean quedado con todos dentro pero con la gente de guerra se ha hecho lo que con los de Estrigonia, tomandoles las armas y robandoles lo que llevavan y las mugeres y muchachos que les parecian bien pero dexaron los yr con las vidas. Esta perdida de Alba Real es muy grande porque demas de ser lugar tan fuerte sera causa que el turco aya facilmente todo el reyno y hasta agora no se sabe lo que querra hazer y viendo la necesidad que ay de socorrer lo que queda nos partimos mañana para Viena y dexamos mandado a la gente de Bohemia y Moravia y Selesia que aqui y en otras partes esta junta y viene de cada día que vayan luego la via de Prespurg a donde con ayuda de dios descendiremos desde Viena con los de nuestras provincias hereditables que se juntan y las otras gentes y socorro que tenemos y alli entendido lo que el enemigo querra hazer assi podremos ordenar lo que sea mas a proposito.

La causa porque aqui nos avemos detenido tanto a ssido porque aviamos a llamar a los capitanes y personas de cargo de Bohemia, Moravia y de Selesia para tratar con ellos que quisiesen yr adelante y como estavan lexos y divididos los dos campos en dos y allende del que aquí se junta no fue posible llegar aca antes de ayer hemos tratado con ellos oy y no han concedido la yda aunque con harta dificultad

---

106 Varkoch György, Székesfehérvár várkapitánya.

3. ábra. A szeptember 8-ai levél címzése

porque no son gente que huelgan de salir de sus confines aunque ally y juntamente con eso porque la gente ha venido y viene muy despacio y no habido posible hazer otra causa

Aqui enbiamos a Su Magestad una carta que la reyna de Polonia mi hija le scrive a quien como por las pasadas avreys podido entender dexa en Cracovia¹⁰⁷ el rey su marido aunque despues la llevaron consigo el rey y la reyna quando se fueron de manera lo que de ally no se mejora antes va siempre peor hemos enbiado a llamar a nuestro servicio Juan Marsupino que alla esta y lo speramos en breve de quien nos ynformaremos de todo lo que pasa y lo enbiaremos despues a Su Magestad para que le de cuenta y razon de todo lo que enbiaremos la relacion que dello diere para que conste a Su Magestad y vea y determine el remedio que se debe poner pues es tan necessario hacerse.

Assimesmo enbiamos aqui a Su Magestad la copia de una carta que el conde de Harnou¹⁰⁸ que es la primera o segunda persona de Polonia y capitán general de aquel reyno y muy aficionado a Su Magestad y a mi, nos ha scritto en que propone lo que en ella vereys darla haveis a Su Magestad y si le pareciere ser a proposito lo que dize puede dar orden para la execucion dello y sino no sera malo cumplir con el de palabra agradeciendoselo pues se mueve con afficion y se lo de scrivir a Su Magestad y a mi.

Procurad de nos scrivir a menudo como otras muchas vezes os esta scritto pues pasan cada dia postas a Augusta¹⁰⁹ a donde podeys enviarlas cartas sin aguardar a que Su Magestad de parte porque estamos con pena de saber nuevas tan de tarde en tarde, de Zename VIII de septiembre de XLIII.

El Rey

Despues hemos acordado de no enviar la carta della Reyna de Polonia mi hija por agora.

Aqui enbiamos la relacion que un capitán ytaliano que se hallo en Comaro ha dado al conde Philipo Torniel de lo que alli ha pasado la que el conde nos envio.

Juan de Castillejo

---

107 Krakkó.

108 Tarnow, Lengyelország. Feltehetően Jan Tarnowski (1488–1561) hetmanról van szó.

109 Augsburg.

Verso:

A nuestro bien amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo y nuestro agente acerca della Magestad Cesarea.

Respondiose a 22 dia de Sant Matheo.

1543

del rey mi señor de Zenam a 8 de septiembre. Respondida a XXII de septiembre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 18.

15.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámizhoz.

Bécs, 1543. szeptember 16.

Szeptember 14-én, kedden Pozsonyba hajózik a Dunán, ahol már ott lesznek a cseh, morva és sziléziai csapatok, együtt az ausztriai és más egyéb területekről származokkal. További csapatok vonulnak Pozsony felé. A törökről az a hír járja, hogy visszavonul és tüzértségét Budára küldte, illetve lovasai Bécsújhely felé indulnak portyára. Egyelőre még nem tűntek fel arrafelé a török lovasok.

Rodrigo de Guzmán érkezése óta nem kapott hírt se a császártól, se tőle és nehezményezni, hogy Gámiz emyire felelőtlen ezekben az ügyekben.

Ps: Megkapta 26-án kelt levelét és örömmel vette, hogy a császár sikeresen elfoglalta Dűren városát. Elküldte az egyik tanácsosát Habsburg Mária özvegy magyar királynéhez, hogy tájékoztassa, hogy az angol segítséggel mi a teendő. Kérje Gámiz Mária segítségét abban, hogy a császár a velenceiek 100.000 dukátját átadja neki. Örömmel vette, hogy V. Károly foglalkozik a lengyel ügyvel és azt javasolja, hogy a császári udvarba tartó lengyel követtel a szükségesnél ne legyen nyersebb, de fejezze ki elégedetlenségét, hogy mennyire sérti őt a Ferdinánd lányával való bánásmód. Ha a helyzet nem javul, utaljon arra, hogy Bona Sforza anyakirályné itáliai érdekeltségei okán nyomást tudnak a lengyel királyi párra gyakorolni. Végül szerdán indult Pozsonyba. A török Belgrád felé visszavonult, bár mások szerint Erdély felé vette az irányt. A portyázó török lovasok végül nem jutottak el a határokig és kárt se okoztak, mert útközben rájuk támadtak több helyről is, illetve a Pozsonyba tartó sereg hírére sem mertek tovább menni.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Rromanos,
de Vngria y de Bohemia etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro desde Cenam al tiempo de nuestra partida scrivimos al emperador mi señor y a vos lo que en este medio tiempo avreys visto y despues aca no ha avido cosa de nuevo que poder scrivir sino es que plaziendo a Dios nos partimos el martes a Prespurg y yremos por agua por llegar el mesmo dia a donde hallaremos toda la gente de Bohemia, Moravia y Silesia y las gentes de Avstria y otras partes van ya tambien camino para alla donde seran para aquel tiempo o poco despues y llegado alla, sabido lo que el enemigo acuerda de hazer assi podremos terminar lo que mas necessario sea. Al presente se entiende del que se quiere retirar y que haya enbiado a Buda el artilleria para se yr y algun numero de cavallos a correr hazia la parte de Newstatt¹¹⁰ pero aun hasta agora no tenemos mucha certenidad de su yda ni sabemos a donde han llegado estos cavallos que enbia.

Estamos con gran desseo de saber de Su Magestad y del sucesso de las cosas de alla por que despues de la venida de Rodrigo Guzman no avemos recibido carta de Su Magestad ni vuestra, ni sabido nada sino es lo que se dize por via de mercaderes y no dexamos de tener mucha pena dello y maravillarnos de vuestro descuydo y negligencia en cosa tan ymportante y que tanto desseamos saber, mayormente sobre tantas vezes como os hemos encargado y mandado scrivir a menudo no aguardando siempre a los despachos de Su Magestad pues sus ocupaciones no dan lugar a que venga mas a menudo pero para los vuestros no hallamos excusa, pues no teneys otra cosa que hazer sino scrivirnos y teneys comodidad y aparejo de enbiar las cartas cada dia por via de la posta a Augusta¹¹¹ que passa por el camino que llevays o no lexos del adonde las podriades (sic!) enbiar plazer y scrivirnos harreys en emendarlo porque de lo contrario recebimos no poco desplacer y enojo. De Viena XVI de septiembre 1543.

Post data Recibimos la vuestra de XXVI del passado y avemos holgado mucho con las buenas nuevas y sucesso de Dura¹¹² por ser la primera villa que Su Magestad emprendio y salir con ella tambien y tan presto lo qual tenemos por cierto avra

---

110 Bécsújhely.

111 Augsburg.

112 Düren, Westfália–Kleve hercegének birtoka. A császári sereg V. Károly vezetésével 1543. augusztus 22-én érkezett Düren alá. A várost 24-én a császári csapatok rohammal bevették és felégették. V. Károly és csapatai augusztus 27-én vonultak tovább. Vö.: *Vicente Cadenas y Vicent: Diario del Emperador. Itinerarios, permanencias, despachos, sucesos y efemerides relevantes de su vida.* Madrid, 1992. 302. p.

quebrado mucho los animos de los enemigos y dado mucha reputacion y sfuerzo a las cosas de Su Magestad para acabar mas facilmente essa empresa y aunque scrivistes harto particularmente la tomada (sic!) de aquella villa os olvidastes las otras particularidades y nuevas que por alla ay y seria razon de nos scrivir. Procurad de lo enmendar de aqui en adelante segun esta dicho pues sabeyz el plazer y servicio que en ello recebimos.

Estando scrita esta hemos acordado de enbiar a Flandes a Juan Ylsing consejero nuestro a la serenissima reyna nuestra hermana¹¹³ sobre lo que toca a la ayuda de Ynglaterra por que aun hasta agora no se ha enbiado recado ninguno para ella y pesarnos ya que saliesse verdadera duda que nos aveys scrito que alla se tenia della y de la que haze a Su Magestad porque todo vernia mal a proposito y juntamente le avemos mandado que de camino bese las manos a Su Magestad de nuestra parte y le supplique lo de los cien mill ducados de Venecia que antes le avemos supplicado y para ello le asistireys y ayudareys porque aya effecto lo que pedimos de una manera o de otra.

Holgamos mucho de entender que Su Magestad este con cuydado delo de Polonia para quando alla llegare el embaxador que va pero por agora sera bien que Su Magestad no le muestre mucha aspereza mas de dalle a entender el descontentamiento que tiene della y que la Reyna vieja¹¹⁴ pueda sentir que le podra dañar en sus negocios lo que ha hecho y haze por que eso nos parece que bastara por el presente hasta que Su Magestad y yo acordemos lo que se deva hazer para el remedio dello pues sera fuera ponerlo y para ello estamos aguardando la venida de nuestro servidor Juan Marsupino de quien nos ynformaremos de todo lo que passa cumplidamente y lo enbiaremos a Su Magestad o su relacion como ya esta scrito desde Cenam.

Nuestra partida se ha diffirido hasta el miercoles porque hasta aquel dia no podra acabar de llegar la gente a Prespurg y llegado alla acordaremos lo que convenga hazerse de modo que no se pierda el tiempo ni el trabajo de averla hecho juntar si ser pudiese. La retirada del turco se confirma todavia aun que no el camino que llevara porque unos dizen que yra derecho la via de Belgrado y otras que tomara la de Transilvania presto se entendera lo cierto. Los cavallos que enbiava a correr se an tornado sin aver llegado a los confines ny aver hecho daño antes ellos lo han recibido que les han dado en algunas partes algunos repelones y como han sabido que por todo ay gente y la que descende agora no han osado passar adelante con

---

113 Magyarországi (Habsburg) Mária.

114 Bona Sforza (1495–1558), Jagelló I. Zsigmond lengyel király (1467–1548) felesége, Bari és Rossano fejedelme.

temor que no les acontezca lo que a la de agora ha xpianos¹¹⁵ que entraron a correr y se perdio todas.

El rey

Juan de Castillejo

Verso

A nuestro bien amado el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo y nuestro agente a cerca de la Magestad Cesarea.

+1543

Del rey mi señor de Vienna a XVI de septiembre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 19.

16.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámiznak.

Pozsony, 1543. október 3.

Megkapta Németalföld kormányzójának, Mária magyar királynének a levelét, illetve felszólítja Gámizt, hogy gyakrabban írjon, hiszen utolsó levele szeptember 8-án érkezett. Ahogy Rodrigo de Guzmán is beszámolt a császárnak, szándékában áll, hogy Esztergomot az oszmánoktól visszafoglalja. Pozsonyban tárgyalásokat folytat a cseh, morva, és sziléziai seregek parancsnokaival, hogy Komáromig ereszkedve sereget indítsanak a vár visszavételére. A Pozsonyban összegyűltek, az itáliak, a birodalmiak és az örökös tartományokból jövők egyaránt részt akarnak venni a hadjáratban, viszont a cseh korona tartományainak képviselői elzárkoznak attól, hogy csatlakozzanak. A tárgyalások velük annyira elhúzódtak, hogy közben már a törökök is visszavonultak és Székesfehérvár elfoglalását követően Budára mentek. Hat nappal később, szeptember 26-án pedig visszafordultak Isztambulba. Pest, Esztergom és más várak védelmére 30–40.000 lovast hagyott hátra a szultán. Azt is mondják, hogy Esztergomban 3000 török katona állomásozik.

---

¹¹⁵ Cristianos.

A török elvonulását követően újból sürgette a cseh és más rendek képviselőit, hogy mivel megfelelő felszereltségű, friss és ágyúkkal jól ellátott haderőt állítottak ki, ugyanakkor Esztergom falai az ostromot követően még mindig gyengék, indítanak támadást a vár visszafoglalására. Ezt a kérését újból elutasították, most már nem csak a cseh–morva seregek vezetői, hanem más birtokainak képviselői is. Ugyanakkor kijelentették, hogy szívesen csatlakoznak egy következő évi hadjárat esetén, ha V. Károly császár személyesen is táborba száll és a pápa, illetve a birodalmi rendek is támogatják a hadjáratot.

Miután nem jutott megfelelő eredményre, ezért elrendelte, hogy a sereg osszoljon szét és megállapodott a magyar rendekkel, hogy velük személyesen megtárgyalja az ország védelmében szükséges teendőket.

A császárt sürgeti, hogy a török elleni hadjárat ügyében hívja össze a birodalom rendjeit, hiszen a cseh és más rendek is ettől tették függővé a következő évi támogatásukat. Külön felhívták a figyelmet arra, hogy a hadjáratnak korán kell elindulnia, hogy nehegy felesleges idő- és pénzpocsékolás legyen belőle.

Megfelelőnek tartja a lengyel Tornoskynak¹¹⁶ titkárának adott választ, akit lányához és öhozá hű személyként tart számon.

Jelzete: AHPA folio 24277-1

Kiadása: *Cuesta Astobiza*, 2002. 66–69. p.

17.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámiznak.

Pozsony, 1543. október 5.

Tanácsosát, Johann Ilsinger doktort elküldte Mária királynéhoz Németalföldre, hogy tárgyaljon az angol ügyekről és a velenceiek 100.000 dukátjának Ferdinánd udvarába jutattásáról.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 20.

---

116 Jan Tarnowski hetman (1488–1561).

18.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámiznak.

Bécs, 1543. október 19.

Nagyon megörült a Gámiz által küldött angliai, 32.000 dukátos váltólevélnek. Még további 8.000 dukát jár neki. Annak ellenére, hogy a török visszavonult, a fenti pénz, a velenciek 100.000 dukátjával egyetemben feltétlenül szükséges, hogy a határokat megvédje.

„A fenti 100.000 dukát abból a 200.000 dukátból származik, amit Császári Őfelsége Velencéből neki szánt és amiből egyszer 25.000 escudot már megkapott. Így további 75.000 dukátra is igényt tart azon a 100.000 dukáton felül, amit a velencieknek a császár számára meg kell, hogy térítsenek.” „Pontosan lehet tudni, hogy Császári Őfelsége rendelkezik azzal a 100.000 dukáttal és kegyesen át tudja nekünk engedni, ahogy ez tőle már kérelmezve volt...”¹¹⁷

Egyetért azzal, ahogy bántak a lengyel követtel, viszont nem tetszett neki, hogy engedtek a követnek pár kérdésben, elsősorban Bari ügyében, anélkül hogy a lengyelek számára különösebben nehézzé tették volna a tárgyalást. Ez elsősorban azért káros, mert így nem értették meg, hogy helyesebben kellett volna kormányozniuk és többet kellett volna tenniük, hogy a császár kegyét megtartsák.

Miután szélnek eresztette seregét, október 15-ig maradt Pozsonyban. Kb. 15–16.000 magyar katonát osztott szét a végvárakban. Tárgyalásokat folytattak a törökkel is, aminek a másolatát küldi. Nem reménykedik abban, hogy békét, vagy fegyverszünetet tudnak kötni.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 21.

---

117 „los dichos C U ducados son de los CC U que su majestad nos tenia asignados en Venecia de los quales cobramos una vez XXV U escudos y nos quedan a dever todavia LXXV U sin los otros C U que se deven a su majestad que se los tornamos a resignar y librar alli... bien se sabe de cierto que su majestad tiene alli los dichos C U ducados y que nos puede hazer la merced y gracia dellos que le esta suplicada...”

19.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámiznak.

Bécs, 1543. október 25.

Ne halasszák a következő nürnbergi diétát, mert a Türkenhilfe elmaradása, késlekedése komoly károkat okoz neki. Biztos volt abban, hogy 200.000 forintnyi segílyt kap a török ellen, de eddig összesen 50–60.000 körül folyt csak be. Sürgeti a császárt, hogy vesse be tekintélyét, hogy a birodalom jobban hozzájáruljon a török-ellenes küzdelmek költségeihez. Javasolja, hogy a diétára a pápa küldjön nunciust és rendeljék el az általános zsinatot is.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 22.

20.

I. Ferdinánd Juan Alonso de Gámiznak.

Prága, 1544. január 13.

Gámiz december 23-án kelt levele 16–17 napot késett, bár eddig 8–10 nap alatt szoktak megjönni a levelek. Gámiz beszámolója a velencei követtel történt tárgyalásról megegyezett a császár által írtakkal. Bár nem teljesen arra az eredményre jutottak, amire ő számított, de most Gámiz ne tegyen semmit, amíg a velenceiek nem válaszolnak. Értesült arról is, hogy a császár Speyerbe a birodalmi diétára tart és sajnálja, hogy késve tudnak találkozni. Addig is míg ő odaér, megküldi képviselőit, Salm grófot, Passau püspökét és alkancellárát, Gienger doktort. A birodalmi fejedelmek úgysem fognak addig odaérni, míg kettőjük közül az egyik nem érkezik meg. Ha időben értesült volna a császár úttervéről, akkor ő felgyorsíthatta volna itteni ügyeit és ő is időben tudott volna csatlakozni. Gámiz mindenben álljon a három, felhatalmazott képviselője rendelkezésére. A cseh rendek diétája elhúzódik és ő le akarja zárni azt. Miután elvégezte „itteni” feladatait, mindenképpen a császárt személyesen megkeresi. Ez ügyben a császárnak őt nem is kell sürgetnie.

A lengyel király január 6-ára összehívta a szejmet Piotrkówba, ahova Ferdinánd a saját követeit is el akarja küldeni, mivel a közös határon a kereskedelmet akadályozzák. Ez ügyben kérésére a császár is már tervbe vette, hogy elküldi egy emberét a lengyel királyhoz. Ferdinánd csatol egy új instrukciót, mert a korábbi nem hozott eredményt. Kéri, hogy az új császári küldött semmiképpen se legyen német és ne sejtsek, hogy ő javasolta a követjárást és az instrukciókat. A legmegfelelőbb egy latinul és lengyelül beszélő egyházi, vagy világi személy lenne, akinek a

szejm zárulása előtt oda kellene érne. Várhatóan februárban is tartani fog a gyűlés. Hangsúlyozza, hogy a követi instrukcióknak azonos tartalommal kell bírnia azal, amit ő most csatol e leveléhez.

A fentiekén túl a követnek tárgyalnia kell a lánya, a lengyel királyné ügyében is, hogy egy egyezményel minél hamarabb oldják meg az okozott károkat és megfelelő módon bánjanak lányával. El akarja kerülni, hogy kenyértörésre kerüljön sor, mert úgy tudja, hogy a lengyel udvarban a többség hajlik arra, hogy megoldást találjanak, így a követek eredményre juthatnak. Ez ügyben kifejezetten hasznos lenne a császár támogatása és közvetítése. A saját maga által küldendő követek instrukcióit, amint elkészültek, megküldi. Javasolja, hogy a császár a lengyel királyság fontos személyiségei számára küldjön külön személyre szóló levelet. E célból küldi a legjelentősebb személyek listáját.

Az angliai pénz fennmaradó részéről szóló igazolást előkeresteti és megküldi Gámiz számára.

Ferdinándfiainak főlovászmesterét, Lodron grófját egy bizonyos adósság ügyében a császárhoz küldte. Ferdinánd igazat ad neki és a császár is jóakarataról biztosította. Gámiz intézkedjen ügyében.

A levél megírását követően megérkezett Öreg Jagelló Zsigmond levele I. Ferdinándhoz és V. Károlyhoz. Továbbítja a császárnak a leveleket. A lengyel király Bari hercegségnek ügyében írt: a kormányzó meghalt és a királyné új kormányzót akar kinevezni. Annak ellenére, hogy nem a császár vazallusa, mégis hozzájárulását akarja kérni. Ferdinánd ezt támogatja, hiszen békeszerető emberként ismeri a lengyel királyt. A király felajánlotta, hogy közvetít a korábbi és az új dán király, illetve Flandria vitájában is. A birodalmi vitákban részt vevő német lovagrend nagymestere a lengyel király segítségével próbálja helyzetét javítani. Ferdinánd javasolja, hogy a lengyel király kérését késleltetve teljesítsék, míg nem lesz egyértelmű, hogy felesége, Bona Sfroza mit tesz menyével, Ferdinánd lányával. A lengyel király felajánlását a dániai és porosz ügyekben érdemes lenne megfontolóra venni és elfogadni.

Ami a korábban említett császári küldött lengyelországi feladatát illeti, mindenképpen fontos, hogy megvalósuljon. Amennyiben nem lehet a korábbi feltételeknek megfelelő embert találni, akkor a császári udvarból küldjenek egy titkárt, vagy akit megfelelőnek találnak. Ha ez nem teljesíthető, akkor Ferdinánd követeinek támogatására írjon a császár a lengyel királynak.

Közben megérkezett Marsupino levele, amelyben leírta, hogy Zsigmond és Bona lengyel királyi pár nagyon szívélyesen fogadták őt. Viszont amikor Ferdinánd lányához, Erzsébethhez akart menni, az anyakirályné egyik majordomusa többször is elálta az utat és megakadályozta a találkozást. Ferdinánd megbotránkozását fejezi ki a történetek miatt és kéri Gámizt, hogy értesítse a fejleményekről a császárt is.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Licenciado Gamiz amado nuestro recebimos vuestra carta ultima de XXIII de diziembre que tardo en el camino XVI o XVII dias que no es poco ynconveniente en los negocios y no sabemos cuya sea la culpa dello porque hasta agora no solian tardar de VIII a X dias y quanto al negocio demarran despues de aver hablado alla el emperador mi señor segun scrivís con el embaxador de Venecia Su Magestad nos scrive averle dicho en sustancia lo mesmo que Vos avisays dello, qual como avreys visto por nuestras cartas no va lexos sino harto conforme a ello, lo que aca se ha respondido de nuestra parte caso que nos agraviamos dello hecho sintiendo lo mucho como era razon, salvo si ellos segun creyamos y speravamos lo hazian por mejor y con yntencion de restituimos a aquella plaça .....¹¹⁸ y conforme a esto supplicamos a Su Magestad por el favor y asistencia necessaria y segun avreys visto por lo que en este medio os avemos scrito despues que nos avisais de .....¹¹⁹ y pues assi de parte de Su Magestad como de la nuestra esta hecho en este caso por agora lo que parece convenir y ser necessario no ay que tomar a supplicarle ny molestarle hasta ver lo que obra la medicina y ver lo que responden y hazen los dichos venecianos.

Mucho hemos holgado de entender la partida de Su Magestad para Spira¹²⁰ aunque tenemos pena de no podernos hallar luego ally para gozar de su presencia temprano, en falta delo qual proveemos de enbiar nuestros comissarios que le assistan y sirvan en todo lo que necessario fuere de parte nuestra los quales son el obispo de Passao¹²¹ y el conde de Salmy¹²² y el doctor Gienger nuestro vicechanciller¹²³ que conoceys el qual con los que yran con el partira de aqui dentro de tres o quatro dias por que el obispo va por otro camino desde Pasao y creemos lleagan a Spira poco despues que Su Magestad aya llegado en lo qual no ay mucho ynconveniente pues los otros principes del ymperio no se suelen dar priessa a venir hastra saber que Su Magestad o yo somos llegados, bien que a no aver tardado tanto esta vuestra carta y aver yo sabido antes la partida cierta de Su

---

118 Két sor titkosírás.

119 Egy sor titkosírás.

120 Speyer.

121 Wolfgang von Salm (1514–1555) Passau püspöke, ifjabb Niklas graf zu Salm testvére.

122 Ifjabb Niklas graf zu Salm und Neuburg udvari főkamárás.

123 Georg Gienger von Rotteneck 1500-ban Ulmban született. Jogi végzettséget szerzett, 1538-tól vicekancellár.

Magestad huvieramos puesto diligencia en abreviar la yda de los dichos nuestros comissarios con los quales podra Su Magestad en tanto que yo voy platicar y hazer lo que en semejante jornada se requiere pues llevan poder e instruccion nuestra para todo y vos assi mesmo communicad con ellos lo que ocurriere asistiendoles en lo que de vuestra parte menester fuere porque assi lo lleva a cargo por mandado y aviso nuestro el dicho doctor y os comunicara como es razon los negocios y cosas que dello tuvieren necessidad.

Yo en este medio quedare entendiendo aqui en las cosas que en la dieta deste Reyno se requieren la qual se dilato los dias passados por la causa que os ha sido scritta pero ya se han los provinciales tornado a juntar a ella y no tiene malos principios antes por el contratrio sperança de buen fin, caso que este no ay aunque no sepa ny pueda consultar que tan presto podra ser y despues de concluydo y acordado todo lo que se ha de hazer sera tan bien necessario y aun forçoso dexarlo començado y puesto en execucion para tener en nuestra avsencia de aca las espaldas seguras y poder con algun reposo y sin sobresalto gozar dela presencia de Su Magestad y entender en lo que por es otra via se ha de hazer y tanto menester es y podra Su Magestad tener por cierto que puesto en cobro lo que aqui y acabado lo que en ninguna manera se puede dexar de la mano no avra necessidad de darme priessa porque yo me la dare mas que ninguno piensa y assilo direys de parte nuestra a Su Magestad.

Lo que demas desto ocurre que avisar y querer es que el rey de Polonia tiene al presente una dieta general de todas sus tierras en una villa suya llamada Petrecovia¹²⁴ la qual dieta comiença o es començada el dia de los Reyes y yo tengo necessidad o me es fuerça de enbiar tambien mix embaxadores a ella por razon de estar dias rota e ympedida la contratacion de nuestras tierras comarcanas y confines de aquellas de Polonia de que se les sigue ynfinito daño y perdimiento, cerca de lo qual a su suplicacion nuestra avia Su Magestad los dias passados proveydo de enbiar de parte suya una persona con la ynstruccion cuya copia enbiamos aqui para que conforme a ella se torne a hazer otra porque desta no nos hemos aprovechado aviendosse ympedido o ynterrumpido el negocio por otras ocupaciones y estorvos que hasta agora en el ha avido pero por lo mucho que ymporta sera necesario suplicar de nuevo a Su Magestad que en todas maneras provea luego de alguna persona de alla que parezca ser acerca y venir de su corte y que si pudiere ser no sea aleman porque lleve mas calor y no piensen en Polonia que de aca lo hemos mendicado y propuesto y convenia ser hombre de alguna dignidad eclesiastica o

---

124 Piotrków.

seglar con tal que sepa latin y hablar en polaco lo que fuere menester y que pueda venir por la posta en diligencia porque llegue a tiempo antes que la dicha dieta de Polonia se concluya la qual suele alargarse hasta el mes de hebrero o algo mas y la comission o ynstrucion que traxere (sic!) sea conforme a la copia que aqui va dela que Su Magestad nos enbio antes con adiccion de otras cosas remitidas a la creencia y relacion del mensagero no cuidando de poner que Su Magestad quisiera enbiar para semejantes negocios y cosas tan ymportantes sus embaxadores solemnnes con la autoridad que convenia si la brevedad del tiempo diera lugar a ello pero que aviendo tenido tarde el aviso de la dicha dieta no se pudo por llegar a tiempo a ella hazer otra cosa que enbiar en diligencia la dicha persona la qual podra venirse por aqui donde allende del mandato y aviso que de Su Magestad traera la ynformaremos e ynstruiremos de boca de lo que nos pareciere ynconveniente ser a proposito para su comission y cargo.

Y lo que por virtud dela adiccion y creencia ariva dicha avra de procurar y favorecer en nombre de Su Magestad es lo que toca a la reyna mi hija de lo qual assi mesmo los dichos nuestros embaxadores llevaran cargo particular para ver de remediar aquel agravio y desacato tan grande con dar algun assiento o concierto en la vida del rey moço su marido y en el tratamiento della por alguna buena via y medio entreteniendo syquiera la cosa sin venir a alguna desavenencia o rompimineto por que segun entendemos todos o los mas de aquel reyno que son parte para esto estan en voluntad y proposito de poner remedio en ello y podiendosse encaminar assi mediante la yndustria de nuestro embaxadores y favor y asistencia de Su Magestad seria muy buena cosa para remediar aquel daño y carecer del cuidado que nos da que no se puede escusar ni dexar de tener hasta verlo remediado quisieramos enbiar tambien con esta posta copia dela ynstrucion que han de llevar los dichos nuestros embaxadores a Polonia en este negocio pero no esta aun acabada de hazer porque speramos a saber primero algo del estado de las cosas de aquel reyno lo qual no puede tardar y en viniendo se acabara la dicha ynstrucion y embiaremos copia della a Su Magestad sera tambien menester que la persona que Su Magestad ha de enbiar a Polonia trayga algunas letras de creencia para personas ymportantes y calificadas de aquella tierra, los nombres de los quales la dignidad o calidad de ellos va tambien aqui en un memorial y poned mucha diligencia en el breve despacho de la persona que Su Magestad huviere de enbiar porque el un negocio y el otro nos ymporta mucho.

La razon que por penultima carta pedistes de la resta de los dineros de Ynglaterra hemos mandado ver si se hallare antes que esta posta parta yra con ella

Los días passados os dimos cargo de ayudar de parte nuestra al conde de Ladron cavallerizo mayor de mis hijos¹²⁵ para negociar a cerca de Su Magestad cierta cosa que le toca de una deuda justa en que Su Magestad lee segun antes mas largamente entendistes y pues tiene justicia y merece todo favor allende que Su Magestad esta de buena voluntad en el negocio y ha dado buena respuesta y sperança, procurad de dar en el effecto dello todo el calor y ayuda que pudierdes en nombre nuestro en lo qual nos hareys servicio y aqui va una suplicacion del dicho conde, dadla a Su Magestad y assistid en el negocio a la persona que por el huviere de sollicitar, de Praga.

Despues de escrita esta hemos recibido a esta ora letras de Polonia en que ay una del rey viejo para my cuya copia os embiamos y otra para el emperador mi señor que va con esta porque aunque nos scrive que enbia una persona con ella a Su Magestad no la enbia sino solamente la dicha carta y del contenido no nos scrive specialidad alguna como vereys por la dicha copia salvo rogarnos seamos tercero con Su Magestad acerca de lo que le scrive pero por letras de otras personas se nos da aviso de lo que piensan que la dicha carta contiene que es muerto el alcayde governador que tenia cargo por la reyna su muger del estado de Barry¹²⁶ y querria tornar a poner otro en su lugar pero es menester segun entendemos que tenga para ello primero consentimiento de Su Magestad sin el qual y sin que sea vassallo de Su Magestad no puede ponerle por el qual consentimiento le supplicamos assi mesmo como vereys por la copia el dicho rey movido a lo que creemos con buen zelo como es amigo de paz y concordia querria meterse por medianero dela entre los reyes viejo y nuevo de Denamarca¹²⁷ y los estados Flandes para conponer entre ellos las diferencias que ay, lo tercero que estando el maestre de Prusia¹²⁸ su vezino metido en el baño ymperial por las causas que Su Magestad sabe querria por medio o

---

125 Giovanni Battista Lodron (1480–1555). Főlovászmester.

126 Bari, Olaszország.

127 II. Keresztély és I. Frigyes közötti trónharc 1523-ban II. Keresztély németalföldi száműzetésével zárult. Az előzőtt király 1531-ben Frigyes ellen hadjáratot indított Németalföldről. A hadjárat kudarcral zárult és II. Keresztély fogságba esett. I. Frigyes halálát követően 1540-ben III. Keresztély lett Dánia királya és enyhített unokatestvére fogságán. II. Keresztély 1546-ban hivatalosan is lemondott trónigényéről. A németalföldi kereskedelmi érdekek hatására III. Keresztély 1542-ben háborúba keveredett V. Károlyal. A császárral az 1544-es speyeri diétán kötött békét.

128 A német lovagrend nagymestere Wolfgang Schutzbar 1543-tól 1566-ig. Ferdinánd feltehetően arra a vitára utal, ami szerint a lengyel király kifejtette, hogy a német lovagrend ügyei nem a birodalom, hanem a lengyel királyság joghatósága alá tartozik. Jagelló Zsigmond ezzel akarta elérni azt, hogy a torgaui ligában a császár ellen szövetkező protestáns Brandenburi Albert porosz herceg száműzetése véget érjen és a lengyel királyság befolyását megerősítse a porosz hercegség és a német lovagrend területei felett.

interseccion del dicho rey ser libre y seguro de tal peligro, y el rey pide y ruega por ello a Su Magestad y ponemos cerca della respuesta o despacho que sobre estas cosas se ha de dar al dicho rey que quanto a lo primero haga Su Magestad lo que fuere servido pero que seria bien detener y dilatar la concession de su demanda hasta ver lo que la reyna haze con mi hija y el despacho que merece assi en este negocio como en otros y despues de visto esto avra lugar de hazerse con ella lo que pide y que entre tanto este suspenso y quanto a lo segunda de Denamarca y Flandes, nos parece que teniendo Su Magestad yntencion y voluntad de dexar tratar en ello no seria fuera de proposito aceptar el ofrecimiento y desseo del dicho rey de Polonia como persona de bondad y buen zelo que es y assi podra darle el consentimiento que pide sy como dezimos tiene Su Magestad gana y pensamiento de dexar entender en el dicho negocio y quanto a lo tercero del maestre de Prusia nos parece assi mesmo que puede Su Magestad responder a la demanda y ruego del dicho rey que el vera y procura con los principes y estados del Ymperio de hazer en el caso lo que pudiere para que aya effecto.

Lo de mas es que quanto a la persona que pedimos que Su Magestad enbie de su parte a la dieta de Polonia lo qual segun podeys considerar y entender es cosa ynportante y necessaria y a que por ventutra no se hallase de las calidades atras dichas, seria bien que fuesse algun secretario o otro que pareciere aproposito de semejante comission pues acerca de Su Magestad siempre suele aver personas suficientes para esto y para mas y quando todo esto faltasse por venir Su Magestad de camino porque a la causa no falte la provision en este caso necessaria, por ultimo remedio sera bien y assi lo deveys procurar que Su Magestad scriva al rey de Polonia en el caso en creencia de nuestros embaxadores que son el obispo de Ratislavia¹²⁹ y Jorge Japeba¹³⁰ varon deste reyno y nuestro vicecanciller en el que son personas de autoridad y confidencia con la adision arriba escrita que por aver Su Magestad salido tarde el tiempo de la dicha dieta de Polonia y a la causa no aver tenido lugar de enbiar sus solemnes embaxadores que pudiesen llegar a tiempo estando tan lexos proveia de encomendar y cometer a los nuestros el dicho negocio que era lo mesmo que enbiarlo y procurarlo por medio de los suyos.

Lo que demas deste tenemos de nuevo de Polonia es que aviendo los dias passados despachado de aqui un servidor nuestro a my hija despues que Marsupino vino de alla nos scrive agora el dicho servidor como llegado a aquella corte fue muy bien recebido y acariciado assi de la reyna como del rey viejos y quando despues de aquello fue a hablar a la reyna mi hija con pensamiento y speranza de hallar lo

---

129 Breslau/Wrocław/Boroszló püspöke, Balthasar von Promnitz (1539–1563).

130 Azonosíthatlan személy.

mesmo a cerca della, se le puso delante en medio de ambos un mayordomo dela Reyna para estorvar que no pudiessen hablarse ni dezirle el servidor lo que llevaba en cargo y assi se huvo de partir de alla sin poder comunicarla ni ella a el y que despues desto avia tornado a provar de hablar en particular con ella otras dos vezes y siempre se le avia puesto en medio el dicho mayordomo para estorvarlo de manera que el quedava suspenso y atajado y con determinacion de hablar al rey viejo para alcanzar pro medio suyo audiencia particular sin que huviesse tiempo pues era cosa superflua siendo ella mi hija y el enbiado por mi no a otra cosa que comunicar con ella lo que fuesse menester scriveseos esto para que sepais en que estado esta aquel negocio que es segun esto harto mas estrecho que antes y podays offreciendosse ocasion para ello dar razon y quenta a Su Magestad delo que passa. De Praga XIII de enero 1544.

El Rey

Castillejo

A nuestro fiel y amado, el licenciado Juan Alonso de Gamiz de nuestro consejo agente acerca dela Magestad Cesarea.

+1544

Del rey mi señor de XIII de enero.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 27.

21.

I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához és Juan Alonso Gámizhoz.

1544. október 10, Prága.

Megkapta leveleiket és örömmel vette, hogy a császár békét kötött a francia uralkodóval. A béke azon pontja, miszerint négy hónapon belül eldöntik, hogy Orleans hercege Németalföldet, vagy Milánót kapja meg és V. Károly, vagy I. Ferdinánd gyermekét feleségül veszi, rendkívül elkeserítette Ferdinándot. Felszólítja, hogy ezt a pontot töröljék az egyezményből. E célból Bernardino de Meneses elküldi a császárhoz, hogy egyrészt gratuláljon neki, másrészt elérje, hogy a házassági tervet annulálják. Meneses a saját utasításán kívül utasítást visz Gámiz és Lasso de

Castilla számára egyaránt. Az utasítás tartalmában hasonló ahhoz, amit egy évvel ezelőtt ő már részletesen elküldött Gámiznak. Felszólítja őket, hogy ezek szerint tárgyaljanak a császárral, Mária királynéval és Granvellel.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Noble don Pero (sic!) Lasso de Castilla y licenciado Gamiz amados nuestros, vuestras cartas de VII, XIX y XXI de septiembre avemos recibido, las de VI y XIX que vinieron por la vía de Flandes el sábado de mañana a III del presente en Tabor¹³¹ y la de XXI que traxo el conde de Cundostorff¹³² el domingo a V con las quales dios sabe el plazer y contentimiento que avemos recibido por entender la salud y prosperos sucessos del emperador mi señor que lo deseavamos en extremo y estavamos con gran pena y cuidado por no saber cosa cierta de Su Magestad hasta que vinieron las cartas de la serenissima reyna nuestra hermana¹³³ y vuestras y damos ynfinitas gracias a nuestro señor por averlo todo guiado con tanta honra y prosperidad de Su Magestad y dado paz entre el y el xpianisimo¹³⁴ Rey de Francia¹³⁵ la qual sea para su servicio, descanso y contentamiento de su Magestad y remedio de toda la Republica Xpiana¹³⁶

La condicion de los capitulos de la dicha paz que Su Magestad de su hija o la mia al duque de Orleans con los estados de Flandes o de Milan y que dentro de quatro meses se determine qual le quiere dar no podeys creer la pena y alteracion que nos ha dado juntamente con lo que scrivis averos dicho moss de Granvela porque no creyeramos que sabiendo Su Magestad los daños, ynconvenientes y verguença que se le syguiria de dar su hija al dicho duque quisiera dimitir ny oir este articulo quanto mas llegarlo tan adelante y porque esta es la cosa de mayor importancia que en nuestros dias avemos tenido ni pensamos tener aunque desde la primera carta que nos scrivis avisando nos de lo que se tratava y platicava en este negocio

---

131 Tabor, Csehország.

132 Gundersdorf grófja – beazonosítatlan személy. Freiherr von Gundersdorf az 1570-es években Andreas Teuffel volt.

133 Magyarországi Mária.

134 Cristianísimo.

135 I. Ferenc. Utalás az 1442–1444-es Valois–Habsburg háborút lezáró Crépy békére (1544. szeptember 18.)

136 Cristiana.

scirivimos las que nos enviastes a demandar para entender en el siendo necesario y las avreys ya recebido y entendido nuestra voluntad y determinacion todavia nos ha parecido ser cosa necessaria y a proposito enbiar persona propia a Su Magestad la qual lo visite de nuestra parte y se congratule y alegre con el y entienda juntamente con vosotros en estorvar que no se haga este casamiento y assi enbiamos a Bernardino de Meneses¹³⁷ con ynstrucion para todos tres como alla vereys por la qual y por lo contenido en el discurso que el año passado se os enbio a vos Licenciado sobre esta mesma materia donde esta larga y sustancialmente tocado lo que a ella conviene os guiareys y governareys acerca de Su Magestad y de la Serenisima Reyna mi hermana, moss de Granvela y los demas con toda la diligencia, solicitud y cuydado que os fuere possible y la calidad de negocio lo requiere pues sabeys lo mucho que en el nos va a la qual y a lo que del dicho Bernardino de Meneses entenderys nos remitimos.

Ya avreys entendido por las passadas como quedavamos de partida para este reyno a donde somos llegado y esperamos si plaze a Dios de acabar presto con los negocios porque venimos y dar luego la buelta a Viena a entender en las cosas necessarias para el año que viene y a de lo que se hiziere se os dara siempre aviso para que lo deys a Su Magestad. De Praga X de ottubre 1544.

El Rey

Juan de Castillejo

Verso

Al noble don Pero Lasso de Castilla nuestro cavallerizo mayor y al licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo amados nuestros acerca de la Magestad Cesarea.

+1544

Del rey mi señor de Praga a X de octubre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 34.

---

137 Bernardino de Meneses I. Ferdinánd tanácsosa, udvari kamarás, a Calatrava lovagrend tagja volt. 1536-tól Schwarzenek (ma a Szlovéniai Švorcenek) ura.

22.

**I. Ferdinánd császár melletti követéhez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Prága, 1544. október 18.

Október 11-én Meneses elindult. 14-én részletesen írt a császárnak a legfontosabb ügyben, azaz a crépy béke kérdéseiben, az itteni spanyolok ügyében. Testvérének írt levelében kifejtette, hogy számít arra, hogy a császár a következő évben személyesen jön, hogy a törökök ellen hadjáratot indítsanak. Ezen kérdésekben ők is járjanak el a császárnál.

A csehországi ügyeket megtárgyalta és jövő kedden Bécsbe indul. Magyarországról most nem jött semmilyen fontosabb hír.

Don Fernando por la gracia de Dios Rey de Romanos,
de Hungria y de Bohemia etc.

Noble don Pero Lasso de Castilla y licenciado Gámiz amados criados nuestros con Bernandino de Meneses que partio de aqui a XI de presente y despues a XIII con el correo del emperador mi señor que aca avia quedado os scrivimos larga y particularmente assi quando al negocio principal que pretendemos y tanto dessamos como al particular de los españoles a que el dicho correo vino y de la venida de Su Majestad para año que viene a la empresa contra el turco como en este medio tiempo avreys visto y a la causa no ay que dezir sino que por la copia de la que a Su Majestad scrivimos entendereys lo que le embiamos agora a supplicar y porque es cosa que ymporta mucho assi al servicio de Su Magestad como al nuestro le supplicareys con toda ynstancia lo quiera comendar pues con toda presteza porque pueda llegar tiempo el que Su Majestad huviere de embiar.

Los negocios porque venimos a este reyno estan ya concluidos a nuestra voluntad y speramos partir de aqui para Viena con ayuda de Nuestro Señor este martes que viene porque a presente no ay aca cosa por quien (!) nos devamos detener y alla ay muchas que requieren nuestra presencia, de Hungria no ay nada de nuevo que sea digno de scrivirse de Praga XVIII de octubre 1544.

El rey

Juan de Castillejo.

Verso

Al noble don Pero Lasso de Castilla nuestro cavallerizo mayor y al licenciado Juan Alonso de Gamiz ambos de nuestro consejo amados nuestros acerca de la Magestad Cesarea.

+1544

Del rey mi señor de Praga a XVIII de octubre.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 35.

23.

**I. Ferdinánd császár melletti követeihez, Pedro Lasso de Castillához
és Juan Alonso Gámizhoz.**

Bécs, 1544. október 29.

Megérkezett az elszámolás, hogy a diéta mennyit ajánl meg a török elleni háborúra. Ez kb. 200.000 forint, amit már Ferdinánd egyeztetett a császárral. Hamarosan megkapja az összeget is, illetve számít a császártól további 40.000 escudora.

Jelzete: AGS, Estado Alemania, leg. 641bis. fol. 36.

Tartalom

Tanulmányok

Arany Krisztina:

Apák, fiúk, fivérek, üzleti partnerek

A XV. század első felében Magyarországon dolgozó

firenzei családok együttműködésének formái 157

Tózsá-Rigó Attila:

A „dunai útvonal” kereskedelmében részt vevő Augsburgiak

társadalmi háttere és keleti irányú kapcsolatrendszere 191

Forrásközlések

Korpás Zoltán:

I. Ferdinánd levelezése V. Károly melletti követével,

Juan Alonso de Gámizzal (1542–1556) 249

Szerzőink figyelmébe

1. A kéziratot számítógépen elkészítve, lemezen vagy e-mailen keresztül kérjük benyújtani, mellékelve egy példányban a kinyomtatott kéziratot is.
2. A lábjegyzetek folyamatosan számozva, a lap aljára legyenek tördelve.
3. A kéziratban az évszázadokat — idézetek, tanulmány- és könyvcímek stb. eredeti előfordulásának kivételével — római számmal tüntessék fel.
4. A forrásmegjelölésnél pontos levéltári, kéziratári és bibliográfiai adatokat kérünk (csak a szerző nevét kurziváljuk, az összeállítókét és a címet nem!).
5. Optimális terjedelműnek (jegyzetapparátussal együtt) az 1–2 íves kéziratokat tekintjük (1 ív = kb. 40 000 „n”).

Hivatkozások elkészítése a Fonsban megjelenő dolgozatokhoz

Részletesen: Fons, 2. (1995) 2. sz. 259–267. p.

1. Hivatkozás a kiadvány egészére

- a) *Szerző(-k)*: Cím. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) A háromnál több szerző által írt mű címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)

2. Hivatkozás a kiadvány egy részére

- a) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet szerzője: A tanulmánykötet címe. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- b) *A tanulmány szerzője (szerzői)*: A tanulmány címe. In: A tanulmánykötet címe. Szerk.: Neve. Kiad. száma. Köt. száma. Megjelenés helye, éve. (Sorozat címe, kötet száma)
- c) *A folyóiratcikk szerzője*: A cikk címe. In: A folyóirat címe, Évfolyam arab számmal. (Év) sz. [= szám] Hivatkozott hely p. (vagy terjedelem -tól -ig p.)

A jegyzetekben alkalmazott rövidítések: Bp., köt., bőv., jav., átdolg., kiad., s. a. r., vő., uő., uo., i. m., l. vagy ld. [= lásd], jz. vagy jegyz.